

ALMANACH – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

ALMANACH

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
4/2014

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

ALMANACH – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

ALMANACH

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
4/2014

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

ALMANACH – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

- Redakcia:** Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
- Kontakt:** +421-2-6729 5456
alena.michalova@euba.sk
- Hlavný redaktor:** PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
- Redakčná rada:** prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Kiyoshi Kasahara
doc. Milan Kurucz, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. René Pawera, CSc.
doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.
- Výkonný redaktor:** Ing. Alena Michalová

Vydavateľ: Vydavateľstvo EKONÓM,
Ekonomická univerzita v Bratislave
IČO 00 399 957

Evidenčné číslo: ISSN 1339-3502

Za obsahovú stránku a jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.

OBSAH

POZNÁMKY KU GENÉZE INDIVIDUALITY A KONTEXTU S EKONÓMIOU	
MILAN MÁRTON	5
PRÁVNA ÚPRAVA OBSTARÁVATEĽSKÝCH ZMLÚV V RUSKOM PRÁVE A JEJ POROVNANIE SO SLOVENSKOU PRÁVNOU ÚPRAVOU	
MARTIN WINKLER	18
SPILOVER V AGENDE ZÁKLADNÝCH PRÁV EÚ: PÔSOBNOSŤ, EXPANZÍVNOSŤ A NÁSLEDKY	
PAVOL HRIVÍK	31
ANALÝZA POTENCIÁLU PRE ROZVOJ DIGITÁLNEJ EKONOMIKY V KRAJINÁCH V4	
MARTINA BALEJOVÁ	45
KOMPARÁCIA FENOMÉNU DLHU V RÔZNYCH TEORETICKÝCH ŠKOLÁCH	
MARCEL ČAS	65
HOSPODÁRSKE VZŤAHY MEDZI EURÓPSKOU ÚNIOU A USA VPLYV, POZITÍVA A NEGATÍVA TRANSATLANTICKÉHO PARTNERSTVA V OBLASTI OBCHODU A INVESTÍCIÍ	
BIANKA BITTMANNOVÁ	76
NERASTNÉ SUROVINY A EKONOMICKÝ RAST V SUBSAHARSKEJ AFRIKE	
NATÁLIA HLAVOVÁ	89
DETERMINANTY PRÍLIVU ČÍNSKYCH PZI DO VYBRANÝCH OBLASTÍ RUSKA	
MICHAELA KUCHYŇKOVÁ, LEONID RANETA	101
RUSKÁ STRATEGICKÁ KULTÚRA	
JURAJ ONDRIAŠ	117
HOSPODÁRSKE RIADENIE V EÚ: VYMEDZENIE POJMU, PRÁVNY ZÁKLAD, PRVKY A NÁSTROJE	
IVAN KORČOK	135
KULTÚRNA IDENTITA AKO ZDROJ POLITICKEJ SUVERENITY ČLENSKÝCH ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE	
ZUZANA KRKOŠKOVÁ	147
AKTUÁLNE TRENDY V RÁMCI SYSTÉMU RIEŠENIA SPOROV VO SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCII, 2. ČASŤ	
KATARÍNA BROCKOVÁ	170

Poznámky ku genéze individuality a kontextu s ekonómiou

Milan Márton

Abstrakt

Autor analyzuje vybrané problémy genézy individuality vo vzťahu k ekonomickým kontextom od antiky až po súčasnosť. Interpretuje hlavne individualitu v novoveku v podobe akú dostala v ekonómii – homo oeconomicus. V súčasnosti prebieha v západnej civilizácii proces krajnej individualizácie, ktorá znižuje sociálny kapitál.

KLúčové slová: Vývoj individualizácie, homo oeconomicus, postmoderna

JEL Klasifikácia: B 10, B 30

Abstract

The autor analyzes specific problems of individuality genesis in the relation to economic contexts from antiquity to the present. The autor interprets the individuality in modern times mainly in its economic form – homo oeconomicus. Currently there is the process of extreme individualization that reduces the social capital.

Key words: Individualisation evolvement, homo oeconomicus, postmodernism

JEL Classification: B 10, B 30

Ekonómia ako veda je dôsledným rozvinutím dichotómií novovekého myslenia. Na jednej strane je ambíciou ekonómie byť vedou v striktno empirickom zmysle, byť podobná, či rovnaká ako prírodné vedy a na druhej strane normativita ľudského konania, svet ľudských hodnôt. Aj ekonómia ako imanentná súčasť západného myslenia nesie v sebe všetky jeho protirečenia, napätia a špecifickým spôsobom pretavuje v sebe metodologickú výbavu a úroveň myslenia jednotlivých období.

Teda, aj keď ekonómia ako veda býva spájaná s 18.storočím a s menom Adama Smitha, ekonomické myslenie tu existuje podstatne skôr, hlboko pred našim letopočtom. Poukazuje na to, napr. existencia mincí, ktoré znamenajú vysoký stupeň rozvoja obchodu. Obchod, ktorý je výsledkom deľby práce a značného stupňa rozvoja produktívnych síl, stojí vlastne pri zrode dlhého vývoja súčasnej civilizácie. Tu sa formuje aj to, čo je jednou z hlavných hodnôt a charakteristík súčasnej civilizácie – individuum. Zrod individuality, jej pochopenie ako slobodnej bytosti, ktorá vstupuje do sociálnych vzťahov zodpovedne,

s rešpektovaním cností obce, vedome.. Racionalita zohráva dôležitú úlohu pri interpretácii konania. Už v počiatočných formách výmeny sa objavuje poznanie, že vymieňaný tovar má niečo spoločného. Na jednej strane uspokojuje individuálnu potrebu a na druhej strane vystupuje „druhý“ ako reprezentant spoloč toho, čo sa ustálilo v doterajších formách styku, tovarových výmenách.

Vzťah individua a spoločnosti je často aj dnes chápaný ako hotový, ahistorický, ktorý len potrebuje zmenu vonkajších okolností aby sa prejavil. I tento vzťah však postupne vzniká v tzv. prirodzene vzniknutých spoločnostiach. V tomto prípade však ešte nemôžeme hovoriť o skutočnom vzťahu individua a spoločnosti. V týchto pospolitostiach ide ešte len o základné predpoklady zrodu ľudskej individuality. Jednotlivec sa, v záujme prežitia, čo najviac stotožňuje s kolektívom s rodom. Vládne pokora pred prírodou. Človek si privlastňuje prírodu ako člen pospolitosti, kmeňa. V tejto predhistorickej forme práce je individuum nesamostatnou časťou kolektívu a mimo neho nič neznamená. Skutočne individuálne vedomie v sociálnom zmysle neexistuje. Preto je jednou z najúčinnějších foriem trestu pre jednotlivca, ktorý porušil tabu, vyhnanie z kolektívu.

Skutočne historickou formou práce je práca rozdelená, t. j. existencia deľby práce nie v jej inštinktívnej podobe, či v podobe deľby práce podľa pohlavia. A práve v tomto procese začína vznikať ľudská individualita, ktorá spolu so vznikajúcimi formami individuálneho vlastníctva vedie k výmene, obchodu a je významným akceleračným faktorom rozpadu pôvodných prirodzených pospolitostí. Spočiatku nemôže izolované individuum vlastniť pôdu, prirodzenú podmienku svojho života, svojej reprodukcie. Vzťah k podmienkam života je sprostredkovaný kmeňom.

V týchto starých spoločnostiach Orientu je jednota spoločnosti, či aj veľkých ríš, zabezpečovaná panovníkom, pričom miestne pospolitosti zostávajú autarkčné, uzavreté vo svojom svete. Kontakt so svetom, obchod, je realizovaný cez panovníka a jeho spolupracovníkov, cez „šľachtu“. Základné podmienky týchto občín sa neustále reprodukujú a politické zmeny nemajú na túto pospolitosť zásadnejší vplyv. Táto uzavretosť vysvetľuje tajomstvo nemennosti, resp. pomalých zmien v ázijských spoločnostiach, ktoré sa udržiavajú s podobnými charakteristikami sociálnych vzťahov i tisícročia.¹ Civilizácie tohto typu sú typické naturálnymi, príbuzenskými, patriarchálnymi vzťahmi jednotlivcov.. Tento typ spoločností tvorí prvú veľkú kultúrnu

---

¹ Pozri aj Michňák, K.: Individuum a společnost. Praha: Academia, 1966, s. 17 a n.

epochu ľudstva. V Oriente, ako hovorí G. Hegel, duch vzniká, ale nevystupuje ako subjekt. Najvyššie k čomu môže subjekt dospieť, je chápané „ako ponorenie sa do substancie, ako zánik vedomia.“² Určením orientálneho človeka je pokoj vyplývajúci aj z jeho vzťahu k božskému. Je ľahostajný k premenlivosti sveta a namiesto hodnoty konania, zdôrazňuje hodnotu kontemplácie, splynutia s bytím, nirvánu, ...Preniká do božskej večnosti, alebo do času večných návratov.³

Pochopiteľne to však neznamená, že v týchto pospolitostiach nedochádza k žiadnemu pokroku v nijakej oblasti.. Nie je možné nevidieť a sú dostatočne známe aj skutočnosti, akými sú rozvoj umení, architektúry, staviteľstva, budovanie veľkých zavlažovacích systémov, poznatky z astronómie, geometrie, ale aj ekonómie,...Je známe, že pri spravovaní veľkých ríš už bolo známe napr. podvojnú účtovníctvo a i. Orient teda dosahuje to, že človek sa vymaňuje z absolútnej moci prírody, že proces denaturalizácie a individualizácie dosiahol istý stupeň. Ako sme uviedli, nie je to komunikácia jednotlivca, ale pospolitostí. Napriek tomu je možné označiť tento stupeň, aj keď výrazne obmedzený, za určitý pokrok. Obchod, peniaze, individuálny záujem, rozkladajú starú pospolitosť. Nadbytok, produkcia pre výmenu, sa čoraz viac rozširuje. Vstupovaním do obchodných vzťahov s inými subjektmi sa čoraz viac rozširuje sféra uplatnenia individuálneho záujmu a pre tých, ktorí na tomto procese participujú, i sféra slobody. Otroci sú mimo tohto procesu a je preto, v rámci dobového kontextu, pochopiteľné, že nie sú považovaní za ľudí. Sloboda sa výrazne prejavuje vo sfére výmeny a aj cez rímske právo na základe tohto znaku, t. j. nemožnosti nadobúdať výmenou, určuje ako hlavný znak otrokov. Známa je aj Aristotelova charakteristika otrokov ako hovoriacich nástrojov. V antike sa rodí individualizmus ako charakteristika moderného sveta. Nie je to však individualizmus ako ho poznáme dnes, pretože najvyšší cieľ je dobro polis, jednotlivec sa riadi jej mravnou substanciou, ktorá je takmer totožná so zákonom. I tu však už existuje napätie a na scénu vstupuje „vzbúrený princíp jednotlivosti“, ktorý vo svojej skvelej analýze charakterizuje G. Hegel na príklade Sokratovho konfliktu s gréckou polis. V Ríme už mravnú substanciu polis nahradzuje cisár a rímske právo. Čoraz viac vystupuje do popredia súkromie jednotlivých osôb. Oddelením individua a spoločnosti dochádza i k rozdeleniu individua, ktoré si na jednej strane žije svoj súkromný život a na druhej

---

² Hegel, G.W.F.: Dejiny filozofie I. Praha: Academia, 1961, s.111-112.

³ Pozri Márton, M.: Vývoj európskej kultúry. In: Kultúra a medzinárodné vzťahy. Bratislava: Ekonóm, 2004, s.8 a n.

strane v rímskom práve je formálne rovný s každým slobodným občanom.. V prvotnej forme tu už teda existuje rozdelenie na občana, ktorý vystupuje v politickom živote a na človeka, ktorý si chráni svoje súkromie.

Cesta k ďalšiemu rozvinutiu tejto charakteristiky však nie je priamočiara. Bez toho, aby sme podrobne analyzovali ďalšiu etapu – stredovek – je možné konštatovať, že táto forma usporiadania spoločnosti je v podstate produktom rímskeho systému a germánskej občiny. Pre líniu, ktorú sledujeme, t. j. individualizáciu v ekonomickom kontexte, postačí konštatovať, že klasický stredovek je charakterizovaný naturálnym spotrebným hospodárstvom, ktoré spočíva na feudálnom systéme vlastníctva pôdy. Vzťah k priamemu producentovi je vzťah nadvlády a poroby a sloboda bezprostredného výrobcu je obmedzená v rozpätí od nevoľníctva, cez roboty až k odvádzaniu dávok. Značná časť pohybu produkcie sa teda deje mimo významného individualizačného činiteľa – trhu, tovarovej výmeny, v procese ktorej by vystupovali ako individuálni vlastníci. Vzťahy v procese ekonomickej produkcie a distribúcie sú prekryté osobnými vzťahmi a javia sa ako výsledok vôle feudála, vládcu, ktorého postavenie je hierarchicky odvodené od Boha, božej vôle. Jednotlivec sa do svojho postavenia rodí a ostáva v ňom bez ohľadu na svoje cnosti, či schopnosti. Tento poriadok sa prezentuje priam ako prírodou daný, prirodzený, čo ilustruje i poukaz na modrú krv u urodzených.

Je ale korektné poznamenať, že toto platí ako celková charakteristika, „modelové“ fungovanie feudálnej spoločnosti. Za určitých okolností sa totiž i neurodzený človek mohol stať šľachticom. Pochopiteľne rozsah tejto „sociálnej mobility“ je neporovnateľný s modernou formou sociálnej mobility. Typická je hierarchia, fatálnosť, pevnosť postavenia. Existujú ale aj indivíduá, ktoré odmietajú postavenie, ktoré im bolo dané zrodením, do ktorého boli „vrhnutí“. Sú však ostrakizovaní.

Špecifickým spôsobom sa tu vracia prepojenie s prírodou, pôdou. Pôda, majetok je tým, čo individualizuje pána, vlastníctvo pôdy mu dáva meno, titul. Postupne sa však táto forma rozkladá a to v tej miere v akej sa feudálna renta mení na peňažnú, v akej rozvíjajúce sa remeslá vstupujú do tovarovo-peňažného hospodárstva. Postupne s rastom produktívnych síl a obchodu preniká tovarový výmenný vzťah, peniaze do základného systémového spoločenského vzťahu. To je však už proces rozkladu stavovskej spoločnosti a smerovanie k novoveku.

Tieto zmeny postupne oslabujú feudálnu spoločnosť. Lénny systém začína byť veľkou prekážkou ďalšieho rozvoja obchodu a ekonomiky vôbec. Práva mnohých feudálov i miest vyberať clá (a aj iné inštitúty) prekážajú voľnému pohybu tovarov a často

mnohonásobne predražujú tovary. Nástup industrializácie si vyžaduje mobilnú pracovnú silu a slobodu obchodu. Vzniká čoraz silnejší „tretí stav“ a spolu s ďalšími okolnosťami, ktoré urýchľujú tento proces – napr. objavenie Nového sveta, sa dostáva do popredia otázka slobody, či už osobnej, alebo obchodu, podnikania, čo nevyhnutne vedie k zmene spoločenskej formy. Postupne sa v buržoáznej spoločnosti stáva tovarová generalizujúcim, systémovým vzťahom, stavovská spoločnosť sa rozpadáva na ďalej nedeliteľné prvky. Spoločnosť sa dôsledne atomizuje, individualizuje⁴ Východiskom úvah v politickej ekonómii sa u viacerých autorov stáva izolovaný jednotlivec. Pritom aj tento jednotlivec nemôže existovať inak ako kooperáciou, spoluprácou s ostatnými izolovanými indivíduami cez trh, ktorý mu sprostredkuje uspokojenie jeho potrieb. Vytvára sa tak vecná závislosť, ktorá už nie je ovládaná jednotlivcom, ale systémom trhového hospodárstva, kapitálom, ktoré majú svoj vlastný účel –maximalizáciu zisku. E. Fromm napr. uvádza , že moderný človek je v situácii tovaru a predavača tovaru, jeho hodnota je meraná hodnotovými kritériami trhu, stráca vlastnú hrdosť. Moderný človek nie je subjektom svojej aktivity, je skôr zaneprázdnený. Úspech a postavenie sú náhradou za vlastnú identitu. „Subjekt nie som *ja sám*, ale *ja som to, čo mám*.“⁵ Rovnosť medzi ľuďmi je chápaná v zmysle negácie osobnosti, komplexnej individuality ako vymeniteľnosti.

Indivíduá potom existujú ako zameniteľné súčasti mechanického celku, stroja. Svet je usporiadaný, speje k pokroku základy spoločnosti sú pevné. Toto je situácia modernej doby. Obdobie postmodernej je však už charakterizované stratou viery v schopnosť vedy, rozumu usporiadať dokonale svet, je sprevádzaná stratou schopnosti porozumieť svetu, uspokojením sa s povrchnosťou, akceptovaním sveta manipulácie. Svet postmodernej už nie je charakterizovaný jednoznačnosťou kde vieme predvídať udalosti. Dochádza k dôslednej až radikálnej individualizácii. Túžba človeka prekonať svoju individuálnu ohraničenosť v čase a priestore prináša nové kontexty tradičných problémov človeka. Uvedomenie si svojej konečnosti vyvoláva túžbu po jej prekonaní, po transcencii smrti, či už trvalosťou diela jednotlivca, alebo „konzumom“ neustále silnejších pomínuteľných zážitkov. „Žiadostivá duša“ (Platón) vyvoláva stále nové, nenasýtitelné prahunie po predmetoch. Prahnutie po predmetoch je podporované a vyvolávané produkciou neustále nových predmetov i produkciou potrieb reklamou, médiami,...Subjektivizáciou a individualizáciou economickej hodnoty sa pretrháva puto,

---

⁴ V gréčtine znamená nedeliteľný atomos a v latinčine individuus.

⁵ Pozri Fromm, E.: Mít nebo byť? Praha: Naše vojsko, 1992, s. 73 a n.

ktoré ešte umožňuje rekonštruovať cieľavedomosť, isté smerovanie úsilia, komunikácie s prostredím. Súčasná tekutá, rozptýlená podoba modernity (Bauman) uvoľňuje vzťah medzi kapitálom a prácou, ktorý charakterizoval základné napätie doterajšieho vývoja kapitalizmu. „Kapitál sa oprostil od svojej závislosti na práci novou slobodou pohybu, o ktorej sa „neprítomným pánom zeme minulých čias ani nespívalo. Reprodukcia a rast kapitálu začali byť vcelku nezávislé na trvalom a miestne viazanom zväzku s prácou.“⁶ Rozhodujúcim pre maximalizáciu zisku už nie je stará továrenská štruktúra, ale idey a súperí sa predovšetkým o spotrebiteľov a nie o producentov.

Práca ako naplnenie zmyslu, ako proces emancipácie s prírodou, narastanie slobody, je nahradené ilúziou naplnenia zmyslu života v konzume, stratou ontologickej sebareflexie. Je zmenená pragmatika medziľudských vzťahov, ktorá je charakterizovaná duchom konzumerizmu a pre ktorú je ten Druhý predovšetkým potenciálnym zdrojom pôžitku - ...tento nový pragmatizmus nevie vytvárať trvalé putá.“⁷ – poznamenáva Z. Bauman. Tento posun v oblasti ekonomickej racionality akoby predznamenávala i ekonomická teória, keď sa z pozície ekonomickej hodnoty postavenej na práci s jej dualistickým oscilovaním medzi výmennou a úžitkovou hodnotou (čo je charakteristické už pre A. Smitha), ktorá je zakotvená v práci ako činnosti, ktorá sprostredkuje prírodu, dostávame k teórii, ktorá je založená na preferencii individuálnych subjektívnych hodnotení a volieb a ich agregácii.

Jednotlivec stráca vedomie fungovania spoločnosti ako celku. Je individuálne stratégie nie sú schopné zmeniť vonkajšie podmienky v podobe pravidiel hry. Človek je ideológiou presviedčaný, že je za seba zodpovedný v celom rozsahu, závisí ale od podmienok, ktoré nemôže ovplyvniť. U. Beck nazýva túto situáciu „biografickým riešením“ systémových problémov. Individuum sa v tomto svete obstarávania, manipulácie, konzumu snaží realizovať vlastný prospech, čím reprodukuje ekonomickú racionalitu, ktorá drží konajúce subjekty pokope ako skrytá osnova, prirodzený individuálny záujem. Dôsledná atomizácia, individualizácia je spojená s dynamikou vývoja technológií, trhov, investícií etc. vytvára situáciu rozdrobenosti, v ktorej individuum nie je schopné reflektovať predvídateľný vývoj. Solidarita a združovanie

---

⁶ Bauman, Z.: Individualizovaná spoločnosť. Praha: Mladá fronta 2004, s.36. Isté obmedzenie voľnosti pohybu kapitálu ešte predstavujú lokálne vlády, teritoriálne štruktúry, nie je to však zásadné. Sledovanie tejto línie by nás však už viedlo k problematike globalizácie

⁷ Tamtiež, s. 107.

strácajú svoj status účinnej taktiky. Život individua, jeho biografia je irelevantná epizóda, ktorá nemá pevné rámce, či relevantný projekt budúcnosti. Svet individua, spoločnosť sa stala spoločnosťou neistoty, rizika (U. Beck).⁸ Ekonomická racionalita nám tu vystupuje v dvojakej úlohe. Na jednej strane dôsledne atomizuje, individualizuje, zvyšuje neistotu, neprehľadnosť prostredia v ktorom sa individuum pohybuje, na druhej strane vystupuje ako nadindividuálny, globálny princíp, ktorý usporadúva svet.

Individualizácia v postmoderne je, podľa U. Becka, skôr vynútená, spoločnosť sa stáva radikálne individualizovanou. V doterajšom historickom vývoji individualizácie sa človek vymaňoval zo slepej podriadenosti silám prírody, získaval osobnú slobodu, v procese postmodernity dochádza k rozpadu vzťahov v komunite, rodine, statusovej skupine a je čoraz viac obmedzená možnosť slobodnej voľby. Vynútená individualizácia vedie k strate a spotrebúvaniu sociálneho kapitálu. Aj keď je tento proces protirečivý a rozhodne nie lineárny dochádza k „veľkému rozvratu“ (F. Fukuyama). Novú tému v oblasti individualizácie otvárajú nové technológie, ktorú vytvárajú úplne inú kvalitu sociálnej komunikácie, tým, že ju nahrádzajú technickými prostriedkami, reálnu bezprostrednú medziľudskú komunikáciu nahrádzajú virtuálne spoločenstvá cez nové komunikačné technológie a siete, medziľudské vzťahy sa rozpadávajú, individuálna, osobná identita sa mení na diskontinuitnú sieť masiek v ktorých ľudia anonymne vystupujú na sociálnych sieťach. Vzájomné uznanie a sebaopotvrdzovanie je zneistené. Dôstojnejšie postavenie individuality, človeka v jeho sociálnom svete je, v nemalej miere závislé od zvládnutia ekonomickej racionality, vytvorenie novej paradigmy ekonómie.

Redukcia individuality v ekonomickej racionalite

Trend k vecnej závislosti, ktorý vedie k uvedomeniu si ekonomického pohybu, nie ako pohybu, ktorý je projektovaný individuum, ale umožňuje ho nahliadnúť ako niečo objektívneho, vonkajšieho, je aj akceleratorom vzniku ekonómie ako vedy. Ekonómia ako veda vzniká ako súčasť osvietenského myslenia s jeho konceptom človeka ako stroja a aj dnes nesie vo svojej pojmovej výbave i obsahu tradície mechanistického a atomistického myslenia. Aj ekonómia je ovplyvnená R. Descartom, karteziánskym myslením. Mechanika a hlavne matematika je aj cestou poznania ekonomickej reality. Ekonómia sa

---

⁸ V tomto kontexte máme na mysli známu prácu nedávno zosnulého nemeckého sociológa U. Becka: *Risikogesellschaft- Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/M.: Suhrkamp 1986.

ako veda rodí vtedy, keď už Descartes má značný vplyv a do centra vtedajšej ekonómie – do Anglicka, prenášajú jeho myšlienky napr. J. Locke a D.Hume.

Racionalita ale nadobúda v ekonómii svoju špecifickú podobu. V podstate ide o maximalizáciu zisku a ľudské správanie je racionálne vtedy, keď jednotlivец koná tak aby si zaistil čo najväčší zisk, úžitok. Týmto sa zaisťuje i spoločenský blahobyt. A. Smith vychádza pri formulovaní racionality z individuálneho záujmu, egoizmu a z potreby prežitia. Predpokladá sa, že sledovaním individuálneho záujmu sa dosiahne sociálna harmónia. Ale aj v samotnej ekonómii vznikli pochybnosti vo vzťahu k tomuto modelu sociálnej harmónie a jeho predpokladom, ktorými sú dokonalá a čistá konkurencia, či ideálne fungujúci mechanizmus ponuky a dopytu. Do mechanistického konceptu ekonomického, ale aj sociálneho sveta zasiahla matematická teória hier (J. von Neumann a O. Morgenstern). Táto teória sa zaoberá správaním, stratégiami hráčov, pravidlami, možnosťami racionálneho konania. Je súčasťou teórie racionálnej voľby.

Homo oeconomicus je špecifický model ľudského správania, ktorý je obsiahnutý vo viacerých ekonomických modeloch. Je ho možné charakterizovať aj ako snahu o rekonštrukciu sociálnej skutočnosti v individualisticko- racionalistickej forme. Problémy sa začínajú tam, kde si tento model konania z ekonomickej teórie nárokuje na viac ako na logiku rozhodovania. Časť ekonómov preferuje tento prístup i voči prístupom iných sociálnych vied. Dominancia neoliberalizmu, neoklasickej ekonómie, viedla mnohých ekonómov k presvedčeniu, že ekonomické nástroje ich priblížia k univerzálnej predstave o človeku. Rozširujú teda pôsobnosť ekonomických kategórií a metodológie i na nie celkom ekonomické fenomény, ako je rasizmus, rodina, politika ap. Túto dominanciu a univerzalizmus odmietajú vedci v spoločenských vedách i v samotnej ekonómii, keď priznávajú jednostrannosť modelu ekonomickej racionality a označujú ju za ekonomický imperializmus, či kolonizáciu ľudského sveta,...

A toto je práve základ nedorozumení, že homo oeconomicus sa chápe ako univerzálna paradigma na interpretáciu a popis ľudskej podstaty s tými istými aspiráciami aké mala na pochopenie ľudskej podstaty klasická filozofia. Tento model má však svoj význam iba v kontexte špeciálnej vedy, ekonómie a nemôže sa mechanicky prenášať mimo kontextu. „Homo oeconomicus je teda redukovaním človeka, tak ako ho nakoniec redukujú z hľadiska predmetu svojho výskumu aj iné špeciálne disciplíny. Pochopiteľne

sú i iné prístupy ku skúmaniu ľudského konania, napr. výskum motivácií, teória komunikatívneho konania.⁹

Napriek uvedenému model racionality, v neoklasickej ekonómii reprezentovaný hlavne modelom homo oeconomicus, ktorý predstavuje sociálne nezakotvené, hodnotovo nedeterminované individuuum, výrazne prenikol ako nástroj analýzy aj mimo ekonómie do celku sociálnej reality, do analýzy konania človeka v mimoekonomických situáciách. Vzniká otázka ako možno obhájiť pojem ekonomickej racionality ako východisko ľudského konania a koncipovania vied na tejto báze. Je vôbec možná ekonómia ako hodnotovo neutrálna veda vo weberovskom zmysle?

Koncept homo oeconomicus ako koncept ekonomickej racionality, je typom účelovej, inštrumentálnej racionality, ktorý obvykle spočíva na formálnych postulátoch – akceptovaní egoizmu a často i na podriadení sa objektívnej informovanosti. Akceptovanie egoizmu ako predpokladu, na ktorom si aktér konania buduje svoj systém, znamená, že je necitlivý voči blahu iných. V niektorých kontextoch však môžeme pozorovať i altruistické, na normy orientované komponenty motivácie. Z hľadiska posudzovania modelu homo oeconomicus je predmetom diskusií, či ide o vnútrmodelové komponenty, alebo vonkajšie komponenty, ktoré tvoria situáciu, kontext rozhodovania v konaní, či rámcové predpoklady ekonomického správania.

Okrem účelovej, inštrumentálnej racionality, ktorá je hodnotovo neutrálna, existuje i neinštrumentálna racionalita, pri ktorej sú voľby podriadené hodnotám. Tento druhý typ racionality vymedzuje, podľa M. Webera, pole pre hodnotovo racionálne, resp. tradičné konanie.¹⁰

Hodnotová nezakotvenosť modelu ekonomickej racionality sa prejavuje aj v tom, že neobsahuje nič čo by sa malo týkať obsahu a pôvodu individuálnych systémov preferencií. Teda aj egoizmus nie je vopred stanovený. Pojem racionálne preferencie, ekonomická racionalita a rozum nemajú identický obsah. To, že koncept racionality nestanovej obsah individuálnych usporiadaní preferencií, si možno predstaviť i názorne – z hľadiska racionality sa budú posudzovať zmeny rozsahu aktivít vo vzťahu k zmenám podmienok situácie. Takto možno napr. prognózovať isté správanie vo vzťahu k zmenám

---

⁹ Márton, M.: K univerzálnosti, situatívnosti a relevancii modelu homo oeconomicus. In Ekonomický časopis 48, 2000, č.2, s.162.

¹⁰ Podľa M. Webera nie je možné tieto dva typy racionality zmieriť. V realite sa to prejavuje tak, že hodnotová racionalita je podriadená utilitárnosti inštrumentálnej racionality. K danej problematike pozri aj Keller, J. Nejistota a dôvera. Praha: SLON, 2010, s.77 a n.

situácie. Nie je teda nevyhnutné vstupovať do polemík o obraze človeka pri skúmaní pôsobenia napr. inštitúcií na zmeny v konaní.

Línia, v ktorej sme stručne uviedli niektoré kontexty ekonomickej racionality, nám umožňovala nepolemizovať o obraze človeka. Neznamená to však, že obraz človeka nie je prítomný vo vedách, ktoré sa správaním človeka zaoberajú. Platí to nielen pre klasické osvietenské zmluvné teórie, ale aj pre ich súčasných pokračovateľov (J. Rawls, J. Buchanan), ale platí to aj pre matematické vyjadrenie pravidiel ekonomickej interakcie (Walras, Arrow).

Pri vymedzení obrazu homo oeconomicus sú jeho ciele definované mimo sociálneho a časového kontextu. Jeho konanie je hodnotené z hľadiska účinnosti. Uspokojenie potreby je nástrojom na maximalizáciu zisku. Spoločenské prostredie, v ktorom sa pohybuje, je ním vnímané len v podobe zdrojov a reštrikcií. Ráta teda i so sankciami a za asociálne ho možno považovať len vtedy ak sociálne normy neinteriorizuje. Tieto sú u neho kontextovými dátami situácie, v ktorej sa rozhoduje, ale nie argumentom jeho úžitkovej funkcie.

Práve táto sociálna nezakotvenosť a morálna indiferentnosť konania, je často predmetom kritiky. Normatívna deontologická sociálna veda sa snaží predstaviť človeka ako kooperatívneho, solidárneho aktéra. Je zaujímavé, že aj reprezentanti individualizmu, ktorí vychádzajú z koncepcie človeka ako egoistu, sú si vedomí, že egoizmus ako univerzálny princíp nestačí (F. Hayek, J. Buchanan). F. Hayek napr. tvrdí, že rozdiel medzi dokonalým egoistom a altruistom je zanedbateľný a vychádza pri tom z toho, že horizont individuálneho vedomia a znalostí dôsledkov svojho konania je obmedzený a za týmito hranicami je každý altruizmus egoizmom. Sú i autori, ktorí vychádzajú z behavioristického modelu interpretácie konania, altruizmus a egoizmus stotožňujú

Z toho, čo sme doteraz uviedli, je možné uzavrieť, že homo oeconomicus nie je univerzálnym, ale špeciálnovedným pojmom. Nemusí znamenať ani rozhodnutie pre určitý obraz človeka. Je popisom ľudského konania, ale nie univerzálnym a realistickým. Nemožno ho vidieť ani ako univerzálny model pre súčasnú spoločnosť ako ho vidia mnohí súčasní neoliberalí. Je modelom analýzy určitých problémov, ktorý sa uplatní pri analýze konania ľudí a vo vzťahu k normám, k hospodárskej etike.

Namiesto záveru

Učenie o ľudskej prirodzenosti, prirodzeno-právne teórie sú, ako sme už uviedli, neoddeliteľnou súčasťou osvietenského myslenia. Vychádzajú z nemennej, stálej ľudskej

prírodnosti, ktorá je základom sociálneho správania. V predchádzajúcom texte sme stručne predstavili model homo oeconomicus, ktorý charakterizuje ľudské konanie cez postupnú štandardizáciu racionálnych volieb, ktoré sa dejú v kontexte situácií meniaceho sa prostredia a interiorizované sociálne pravidlá tu fungujú len okrajovo. V posledných desaťročiach však mnohí ekonómi uznávajú, že pravidlá a normy sú dôležité pre racionálne ekonomické správanie. Nakoniec aj už spomínaná teória hier sa snaží o vysvetlenie noriem a pravidiel, ktoré v podstate rozpracúva klasikov liberalizmu s ich teóriami prirodzeného stavu. Tento stav vychádzal z izolovaných jednotlivcov a aj dnešný metodologický individualizmus vychádza z podobnej koncepcie (G. Becker, J. Buchanan,...)

Zaujímavé koncepty k vymedzeniu ľudskej prírodnosti prinášajú výskumy modernej biológie, etológie ai. Kontrapozícia homo sociologicus voči homo oeconomicus prináša viaceré podnety pre pochopenie správania sa skupín a jednotlivcov. Po Darwinovi, ale najmä v 20. storočí sa venuje tomuto problému veľká pozornosť. Jedinec homo sapiens mohol lepšie prežiť v skupine ako sám. Zrejme aj podľa najnovších výskumov evolučnej biológie, ktorá hľadá odpovede na otázky, či v skupinách živočíchov sa preferuje egoistické správanie alebo kooperácia sa dochádza k poznaniu, že vzťah záujmu jedinca je, teda aj altruizmus prepojený so sociálnou spoluprácou tým, čo môže poskytnúť jednotlivcovi výhody.¹¹ Teória hier je pritom využívaná na vytváranie matematických modelov na analýzu šírenia altruistického správania. Tieto zistenia, ako konštatuje F. Fukuyama, podkopávajú behavioristické premisy ekonómie a ekonómovia sú prekvapení tým, že na svete je až toľko spolupráce, pretože podľa teórie hier je ťažké dosiahnuť kooperatívne riešenia.¹²

K otázke toho ako chápať problém ľudskej prírodnosti, charakteristík toho, čím sme „od prírody“, čo získavame v procese socializácie v ostatnom čase prinášajú mnohé podnetné výsledky aj biológia, etológia, neurológia, kognitívne vedy,... ktoré otvárajú možnosti nových interpretácií, polemík a diskusií.

Jedným z kľúčových diskutovaných problémov je aj problém kooperácie, ktorá v podmienkach akcentu na krajný individualizmus, poklesu dôvery, sociálneho kapitálu, je

---

¹¹ Otvára sa nám tu dlho diskutovaná otázka, nakoľko je možné vysvetľovať analýzami správania sa zvierat, správanie sa človeka. Je tu aj zložitý vzťah kultúry a biologického, pudového (S.Freud) v človeku.

¹² Pozri aj F. Fukuyama: Veľký rozvrat. Ľudská prírodnosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava, Agora 2005, s. 183 a n.

skôr vedľajším produktom presadzovania individuálneho záujmu. Krajný individualizmus, ktorý je systémovo vnucovaný na všetkých úrovniach sociálneho a ekonomického života.¹³ Prispieva vo svojich sociálnych dôsledkoch k jednému z najvýznamnejších problémov dneška – k prudkému prehľbovaniu nerovnomernosti príjmov, k závažným dôsledkom, ktoré tento proces i v globálnom meradle môže priniesť a aj prináša. Deštrukcia spoločenského poriadku vychýlením k redukcii na krajný individualizmus s odvolávaním sa na ľudskú prirodzenosť, racionálnosť, na to, že človek je „od prírody“ egoista neplatí, pretože už evolučná biológia dokazuje kooperáciu jedincov a neplatí ani v ľudskej spoločnosti. V realite sa spoločenský poriadok pohybuje od deštrukcia k znovunastoleniu spoločenského poriadku. V realite sa spoločenský poriadok pohybuje od deštrukcie k znovunastoleniu poriadku. Nič však nezaručuje, že v sociálnej, či hodnotovej oblasti dôjde k zlepšeniu. F. Fukuyama vkladá nádej do „vrodenej schopnosti ľudí“¹⁴ znovunastoliť v procese samoorganizácie spoločenský poriadok. V súčasnosti široko rozšírené hodnotenie kapitalizmu ako poriadku, ktorý je v systémovej kríze, však zatiaľ neprinieslo obrat v koncepcii a nastolení nového spoločenského poriadku a to vrátane dichotómie individua a spoločenského, ktorá je jednou z kľúčových dichotómií od vzniku modernity.

Použitá literatúra:

BAUMAN, Z.: *Individualizovaná spoločnosť*. Praha: Mladá fronta, 2004.

BECK, U.: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/M.: Verlag Suhrkamp, 1986. Česky: *Risiková spoločnosť. Na ceste k inej moderně*. Praha: SLON, 2004.

FROMM, E.: *Mít nebo být?* Praha: Naše vojsko, 1992.

FUKUYAMA, F.: *Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava: AGORA, 2005.

HEGEL, G.W.F.: *Dějiny filosofie I*. Praha: Academia 1961.

---

¹³ Istú výnimku, ktorá však tiež neplatí absolútne, sú rodinné, príbuzenské vzťahy. Aj sem však preniká ekonomická racionalita, ktorá „kolonizuje“ celý sociálny svet. Ako príklad býva uvádzaný napr. nositeľ „Nobelovej ceny“ za ekonómiu G. Becker, ktorý interpretuje aj rodinu, rasizmus etc. cez ekonomickú racionalitu.

¹⁴ Fukuyama, F.: *Veľký rozvrat*. Bratislava: Agora, 2005, s. 308.

KELLER, J.: *Nejistota a důvěra aneb k čemu je modernitě dobrá tradice*. Praha: SLON 2010.

MÁRTON, M.: *Vývoj európskej kultúry*. In: *Kultúra a medzinárodné vzťahy*. Bratislava: EKONÓM, 21004.

MÁRTON, M.: *K univerzálnosti, situatívnosti a relevancii modelu homo oeconomicus*. In: *Ekonomický časopis* 48, 2000, č.2.

MICHŇÁK, K. *Individuum a spoločnosť. Príspevek k problematice depersonalizačných účinků zbožne kapitalistických vzťahů*. Praha: Academia 1966.

Kontakt:

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej univerzity v Bratislave

milan.marton@euba.sk

Právna úprava obstarávateľských zmlúv v ruskom práve a jej porovnanie so slovenskou právnou úpravou

Martin Winkler

Abstrakt

Obstarávateľské zmluvy sú významným právnym nástrojom používaným v medzinárodnom obchode využívaným pri distribúcii tovarov alebo služieb. Spája sa v nich právny aspekt, ktorého podstata tkvie v rôznych variáciách právneho inštitútu zastúpenia s ekonomickým aspektom sprostredkovania, t. j. vytvorenia vzťahu medzi poskytovateľom a odberateľom. Právna úprava obstarávateľských zmlúv je v rôznych právnych poriadkoch rôzna. V tomto príspevku sme sa zamerali na právnú úpravu platnú v Ruskej federácii. Zaujímavá je tým, že hoci Rusko je súčasťou kontinentálneho právneho systému, niektoré prvky pri úprave týchto zmluvných typov prevzalo z angloamerického systému práva a zároveň ako nečlenský štát EÚ nie je viazané právnou reguláciou poskytujúcu zvýšenú ochranu obchodnému zástupcovi ako jednému z obstarávateľov.

Kľúčové slová: obstarávateľské zmluvy, zastúpenie, sprostredkovateľ, zmluva o sprostredkovaní, mandátna zmluva, komisionárska zmluva, zmluva o obchodnom zastúpení, Občiansky zákonník Ruskej federácie.

JEL Klasifikácia: K 10, K 40

Abstract

Agency contracts as important legal instrument used in international trade serve in the process of distribution of goods and services. They are composed of two main aspects – legal aspect based on different forms of principal-agent relationship and economic aspect of building connection between provider and customer. The legal regulation of agency contracts differs from country to country. This article focuses on legal regulation in the Russian Federation. This is interesting, because although Russia is a civil law country, some components of legal regulation of agency contracts are inspired by common law system. On the other side, Russia as a non-EU member is not bound by EU directive providing extensive legal protection to commercial agent as one type of agent.

Key words: agency contracts, agency, intermediary, broker, brokerage contract, mandate contract, commission agent's contract, contract on commercial agency, Civil Code of the Russian Federation.

JEL Classification: K 10, K 40

Úvod – všeobecné otázky komparácie právnych poriadkov

Právna komparatistika využíva ako základ svojho skúmania tzv. porovnávaciu metódu. Porovnávaciu metódu chápeme ako pokračujúcu konfrontáciu národných noriem s normami zahraničnými.¹ V tomto príspevku porovnáваме právnú úpravu obstarávateľských zmlúv a niektorých súvisiacich aspektov, ako napr. vonkajšieho vzťahu vznikajúceho pri zastúpení, nepriameho zastúpenia či konania bez príkazu. Už samotný základ skúmania, t. j. obstarávateľské zmluvy však nie sú v zahraničných právnych poriadkoch jednotne definované. V takých prípadoch je potrebné hľadať všeobecnejšie inštitúty, ktoré by predstavovali terminologický a logický prienik porovnávaných prvkov. Prof. Knapp nazýva takýto „spájajúci“ inštitút názvom relátor, resp. latinským pomenovaním *tertium comparationis*². Ak relátorom nemôže byť obstarávateľská zmluva, je ním zmluva, ktorá má rovnakú ekonomickú a právnú podstatu ako obstarávateľská zmluva. Takýto prístup nám umožňuje porovnať napr. právnú úpravu zmluvy o obchodnom zastúpení podľa európskeho práva (práva EÚ) s právnou úpravou napr. agentskej zmluvy podľa indického práva. Podobne je to v prípadoch iných súvisiacich otázok, napr. nepriameho zastúpenia alebo konania bez príkazu (*negotiorum gestio*), pričom pri stanovení relátora je potrebné sústrediť sa na to, aby sme porovnávali najmä následky jednotlivých inštitútov, ktoré majú z hľadiska komerčnej praxe najväčší význam.

Ďalšími dvoma základnými prvkami komparácie sú *comparatum*, t. j. to, čo sa porovnáva a *comparandum*, t. j. to, čo má byť s prvým porovnávané. Pritom obidva tieto prvky sú zameniteľné.³

---

¹Štefanovič, M.: Základy porovnávej právovedy. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1996, str. 17.

²Knapp, V.: Velké právní systémy (Úvod do srovnávací právní vědy). Praha: C. H. Beck, 1996, str. 3.

³Tamtiež.

Obstarávateľské zmluvy v slovenskom práve

V tomto príspevku považujeme za **spostredkovateľa** subjekt, ktorý vyhľadávaním zmluvných partnerov uľahčuje, resp. umožňuje umiestnenie tovaru (služby) na trhu (vnútornom alebo zahraničnom), pričom je na základe uzavretej zmluvy činný buď pre výrobcu alebo pre spotrebiteľa a obyčajne naňho neprechádza vlastnícke právo k tovaru, ktorý je predmetom obchodnej operácie.

Podľa zmluvného typu, ktorým sa riadi právny vzťah medzi príkazcom a sprostredkovateľom, rozlišujeme v zmysle nášho právneho poriadku tieto **typy sprostredkovateľov**:

- príkazník – obstarávateľ,
- mandatár,
- komisionár,
- sprostredkovateľ (v právnom zmysle) a
- obchodný zástupca.

Ešte predtým, než začneme rozoberať jednotlivé typy sprostredkovateľov, chceli by sme sa vyjadriť k súhrnnému označeniu, ktoré zastrešuje všetky zmluvné typy používané v našom právnom poriadku, na základe ktorých sprostredkovatelia pôsobia (t. j. príkaznú zmluvu, zmluvu o obstaraní vecí, zmluvu o obstaraní predaja vecí, mandátnu, komisionársku, sprostredkovateľskú a zmluvu o obchodnom zastúpení). V právnickej literatúre sa stretávame s rôznymi označeniami – obchodné zastúpenie (Z. Kučera⁴), zmluvy v oblasti obchodného zastúpenia (K. Růžička⁵), zmluvy o obstaraní vecí (resp. záležitostí – I. Pelikánová⁶), obstarávateľské zmluvy⁷. Zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom člení predmetné zmluvy na príkazné a im podobné a zmluvy o obchodnom zastúpení a zmluvy o sprostredkovaní (§ 10 ods. 2 písm. e) a f) ZMPSP). Dnes už neplatný Zákoník medzinárodného obchodu (bol zrušený Obchodným zákonníkom) naproti tomu rozlišoval samostatnú príkaznú zmluvu (Diel XIII ZMO) a komisionársku zmluvu (Diel XIV ZMO) a zmluvy o sprostredkovaní a o obchodnom zastúpení zahrnul pod spoločný názov sprostredkovateľské zmluvy (Diel XVIII ZMO). Hospodársky zákonník (takisto bol zrušený

---

⁴Cúth, J. a kol.: Medzinárodné obchodné právo. Bratislava: Obzor, 1983, str. 187.

⁵Růžička, K.: Jak obchodovat se zahraničím? Ostrava: MONTANEX, 1994, str. 87 a nasl.

⁶Pelikánová, I. a kol.: Obchodní právo. 2. díl. Praha: CODEX Bohemia, 1998, str. 299.

⁷Obstarávateľské zmluvy (autor neuvedený) In.: Právo a podnikateľ, č. 6/1999, str. 16.

Obchodným zákonníkom) spoločným názvom zmluva o obstaraní vecí (§ 354 HZ) nazval zmluvu, na základe ktorej koná obstarávateľ na účet objednávateľa vo vlastnom mene (v našom ponímaní ide o mandátnu zmluvu), ako aj v mene obstarávateľa (komisionárska zmluva), rozširujúcim výkladom § 354 ods. 7 písm. c) však možno dospieť k záveru, že sem zaradil aj zmluvu o sprostredkovaní a zmluvu o obchodnom zastúpení. Občiansky zákonník naproti tomu zmluvu o obstaraní vecí (§§ 733-736 ObčZ) koncipuje ako špeciálny podtyp príkaznej zmluvy. Na ďalšie účely v tomto príspevku budeme vyššieuvedené zmluvné typy nazývať všeobecným pojmom **obstarávateľské zmluvy**.

Platná právna úprava Občianskeho zákonníka upravuje **príkaznú zmluvu** vo všeobecnosti a jej tri podtypy – zmluvu o obstaraní vecí, zmluvu o obstaraní predaja vecí a zmluvu o obstaraní zájazdu. Pri definovaní príkaznej zmluvy zákon nešpecifikuje, v koho mene príkazník koná, t. j. či v mene príkazcu alebo vo vlastnom mene. Takáto špecifikácia chýba aj pri jej podtypoch, možno sa však z kontextu jednotlivých ustanovení domnievať, že obstarávateľ vecí bude konať skôr v mene príkazcu⁸ a obstarávateľ predaja vecí vo vlastnom mene⁹ (v oboch prípadoch však na príkazcov účet).

Príkazník je sprostredkovateľom činným na základe príkaznej zmluvy, ktorá je upravená v §§ 724-741 ObčZ. Sprostredkovateľa (príkazníka), ktorý je subjektom jednotlivých podtypov príkaznej zmluvy, nazýva zákon obstarávateľom.

Použitie príkazných zmlúv prichádza do úvahy len vtedy, ak niektorá zo zmluvných strán nie je podnikateľom v zmysle § 2 ods. 2 ObchZ.

Obchodnoprávnou obdobou občianskoprávnej príkaznej zmluvy je v slovenskom práve **zmluva mandátna** (§§ 566-576 ObchZ). Podľa § 566 ods. 1 ObchZ sa v nej mandatár zaväzuje, že pre mandanta v jeho mene a na jeho účet zariadi určitú obchodnú záležitosť, za čo mu prislúcha odplata. Mandatár i mandant musia byť podnikateľmi v zmysle § 2 ods. 2 ObchZ a pri uzavretí mandátnej zmluvy musí byť s prihliadnutím na všetky okolnosti zrejmé, že sa týka ich podnikateľskej činnosti (§ 261 ods. 1 a 2 ObchZ). Tieto podmienky nemusia byť splnené, ak strany zmluvy uzavru podľa § 262 ods. 1 a 2 ObchZ písomnú dohodu, že sa ich vzájomný vzťah z príkaznej zmluvy bude spravovať Obchodným zákonníkom; potom

---

⁸Možno to vyvodit' napr. z § 733 prvá veta ObčZ, kde sa zdôrazňuje, že záväzok obstarávateľa je obstarat' určitú vec **objednávateľovi**. Z toho možno dedukovať, že zákonodarca mal na mysli konanie priamo pre objednávateľa.

⁹Porov. najmä § 737, kde možno z požiadavky, aby bola vec objednávateľa prevzatá **do predaja** vyvodit', že ju má obstarávateľ predat' jako ostatné veci vo vlastnom mene. Vyplýva to aj zo zodpovednosti obstarávateľa za vady predanej veci podľa § 741 ods. 1 ObčZ.

pôjde namiesto príkaznej o mandátnu zmluvu.

Mandátna zmluva je pre obchodné vzťahy všeobecným zmluvným typom. Ako jej špecifické zmluvné typy upravuje obchodný zákonník zmluvu komisionársku, zmluvu o sprostredkovaní a zmluvu o obchodnom zastúpení¹⁰, taktiež však aj iné zmluvné typy, ako napr. zmluvu o otvorení akreditívu, zmluvu o inkase, či zmluvu o poskytnutí bankovej záruky.

Najčastejšie je predmetom mandátnej zmluvy uskutočnenie právnych úkonov. Preto sa využíva najmä pri poskytovaní právnej pomoci advokátmi, pri uzatváraní zmlúv a v konaní pred súdom. Okrem vykonania právnych úkonov môže byť predmetom mandátnej zmluvy aj uskutočnenie inej, faktickej činnosti, napr. zaobstaranie informácií. V zahraničnom obchode sa mandátna zmluva uzavrie napr. v prípade, keď výrobca poveruje mandatára, aby uzavrel v jeho mene kúpnu zmluvu s odberateľom jeho výrobkov v zahraničí (ide o uskutočnenie právneho úkonu). Obsahom mandátnej zmluvy môže byť aj poverenie, aby mandatár vykonal výskum trhu, propagoval v zahraničí produkty výrobcu a podľa podmienok na trhu určil kúpnu cenu v stanovenom rozmedzí (ide o faktickú činnosť). Na uskutočnenie právnych úkonov musí mať mandatár mandantovo splnomocnenie.

Komisionár činný na základe **komisionárskej zmluvy** (§§ 577-590 ObchZ) má s mandatárom spoločné to, že koná podľa pokynov svojho príkazcu (komitenta) a na jeho účet, na rozdiel od mandatára však vo vlastnom mene. Znamená to, že komisionár je zo zmlúv, ktoré uzavrie s inými subjektmi, sám zaviazaný a to, čo pri svojej činnosti pre komitenta získal, je povinný mu vydať a ten má povinnosť to prevziať. Vlastnícke právo k tovaru však nenadobúda, ibaže by sa v zmluve dohodlo niečo iné.

Ďalším medzičlánkom využívaným v obchodných činnostiach je sprostredkovateľ (máme na mysli sprostredkovateľa v zmysle právnom). Sprostredkovateľ sa zaväzuje, že bude vyvíjať činnosť smerujúcu k tomu, aby mal príkazca (záujemca) príležitosť uzavrieť určitú zmluvu s treťou osobou a za túto činnosť mu prislúcha odplata. V našom právnom poriadku je **spostredkovateľská zmluva** upravená aj v Občianskom (§§ 774-777 ObčZ) aj v Obchodnom zákonníku (§§ 642-651 ObchZ). Všeobecne sa v obchodných vzťahoch využívajú služby sprostredkovateľa pri tzv. sprostredkovaní ad hoc, t. j. v prípadoch, keď sa sprostredkúva len jeden alebo niekoľko málo obchodov. Vtedy právny vzťah medzi príkazcom a sprostredkovateľom netrvá dlhodobo, spravidla sa končí dosiahnutím zmluvného

---

¹⁰Pozri Obstarávateľské zmluvy (autor neuvedený). In.: Právo a podnikateľ, č. 6/1999, str. 16. Tiež to vyplýva z § 652 ObchZ.

účelu.

Podstata činnosti sprostredkovateľa (pozri vyššie) a obchodného zástupcu pôsobiaceho na základe **zmluvy o obchodnom zastúpení** (§§ 652-672a ObchZ) je podobná; obaja zaobstarávajú pre svojho príkazcu (zákon ho nazýva záujemcom resp. zastúpeným) príležitosť na uzavretie zmluvy za odmenu. Obchodný zástupca môže zároveň priamo dojednávať a uzatvárať obchody v mene zastúpeného a na jeho účet, pokiaľ má na to udelené plnomocenstvo (porov. § 652 ods. 1 v spojení s 654 ods. 3 ObchZ). Existujú však aj viaceré odlišnosti, vyplývajúce najmä z toho, že vzťah príkazca – obchodný zástupca je vzťahom dlhodobým, nie zriedka desať- i viacročným. Z tohto pohľadu je v prípade vypovedania zmluvy záujemcom potrebné obchodného zástupcu odškodniť, keďže sa pričínil o vybudovanie odbytovej siete (porov. §§ 669 a 669a ObchZ). To nie je jedinou ochranou obchodného zástupcu v zmysle slovenského práva vychádzajúceho z európskej právnej úpravy. Zákon (na základe smernice) mu garantuje najneskorší okamih vzniku nároku na províziu, ako aj jej splatnosti (§§ 660, 661, 671 ObchZ), minimálnu dĺžku výpovednej lehoty v závislosti od trvania zmluvného vzťahu (§ 668 ods. 3 a 4 ObchZ), nárok na náhradu škody a ochranu pri dojednávaní konkurenčnej doložky v súvislosti so skončením zmluvného vzťahu (§§ 668a, 672a ObchZ). Vzhľadom na zvýšenú ochranu obchodného zástupcu podporenú kogentnou povahou jednotlivých ustanovení je pre zmluvu o obchodnom zastúpení typická tiež podobnosť s pracovnou zmluvou, čo v niektorých štátoch vedie k ich stotožneniu, ak je zástupcom fyzická osoba.

Na záver treba uviesť, že pre tieto typy sprostredkovateľov sa ako rozlišovacie kritérium použila právna úprava nášho Obchodného zákonníka a v ňom upravené zmluvné typy. V zahraničných obchodných zákonníkoch (resp. všeobecne v ich právnych poriadkoch) však všetky takéto zmluvy obsiahnuté byť nemusia a ani nie sú. Napr. americké a anglické právo poznajú len tzv. agentskú zmluvu, ktorá v sebe zahŕňa aj mandátnu, komisionársku, sprostredkovateľskú i zmluvu o obchodnom zastúpení, záleží len na tom, ako si strany dohodli vzájomné práva a povinnosti a či má byť podľa vôle strán príkazca (v anglosaskej terminológii nazývaný *principal*) utajený pred tretími osobami, alebo nie. Podobne v nemeckej, rakúskej, či francúzskej právnej úprave.

Obstarávateľské zmluvy v práve Ruskej federácie

Prameňom právnej úpravy zastúpenia v ruskom práve je **Občiansky zákonník Ruskej federácie** (rus. *Гражданский кодекс Российской Федерации – ГК*)¹¹. Obchodný zákonník v Rusku nemajú; Občiansky zákonník upravuje aj vzťahy medzi podnikateľmi (obchodníkmi).

Ruský GK rozlišuje podobne ako naša právna úprava medzi:

- **zastúpením** ako právnym inštitútom (*представительство*) a v rámci neho obchodným zastúpením (*коммерческое представительство*) ako špeciálnou formou zastúpenia,
- **plnomocenstvom** (*доверенность*) ako jednostranným úkonom potvrdzujúcim oprávnenie jednej osoby vykonávať úkony v mene inej a
- jednotlivými **zmluvami** (*договоры*), upravujúcimi práva a povinnosti vznikajúce v súvislosti so vzťahmi týkajúcimi sa zastúpenia medzi stranami obstarávateľskej zmluvy.

Zastúpenie ako právny inštitút je definovaný v článkoch 182 a nasl. GK. Podobne ako v našom práve pri zastúpení vykonáva zástupca (*представитель*) úkony v mene zastúpeného (*представляемый*), pričom však jeho konanie má priame následky (vznik, zmena alebo zánik práv a povinností) pre zastúpeného. Zastúpenie podľa ruského práva vzniká (čl. 182 bod 1 GK):

1. na základe plnomocenstva,
2. na základe ustanovení zákona,
3. na základe rozhodnutia štátneho alebo samosprávneho orgánu alebo
4. zo situácie, v ktorej sa pri svojom konaní nachádza zástupca (napr. predávajúci v maloobchode, pokladník a pod.).

V slovenskom právnom poriadku zákon explicitne nemenuje možnosť pod písm. d) ako právny dôvod vzniku zastúpenia, ale takéto prípady sám uznáva (napr. § 15 a § 16

---

¹¹Bol vydaný v štyroch častiach – prvá časť 30. novembra 1994 (N 51-ФЗ), druhá časť 26. januára 1996 (N 14-ФЗ), tretia časť 26. novembra 2001 a štvrtá časť 18. decembra 2006 (N 230-ФЗ).

Obchodného zákonníka) s tým, že teoreticko-právne bývajú podradované pod zákonné zastúpenie¹².

Zastúpením v zmysle ruskej právnej úpravy priamo *per definitionem* nie je (čl. 182 bod 2 GK):

- tzv. nepriame zastúpenie, t. j. prípad, kedy niekto koná na cudzí účet (v cudzí prospech), ale vo vlastnom mene
- prípad, keď osoba len odovzdá ďalej vôľu inej osoby už vyjadrenú v príslušnej forme a ani
- prípad, kedy je niekto poverený na začatie vyjednávania týkajúcich sa právnych úkonov, ktoré majú byť vykonané v budúcnosti.

Prvé dva prípady sa nepovažujú za zastúpenie ani podľa nášho práva (v prvom prípade to vyplýva priamo ex lege – pozri § 22 ods. 1 OZ: „Zástupcom je ten, kto je oprávnený konať za iného v jeho mene. Zo zastúpenia vznikajú práva a povinnosti priamo zastúpenému.“; v druhom prípade ide o prípad tzv. posla, kedy je to teoreticko-právne zdôvodniteľné tým, že posol neprejavuje na rozdiel od zástupcu svoju vôľu, ale len odovzdáva vôľu inej osoby¹³); tretí prípad by sa v našom práve posudzoval v závislosti od rozsahu udeleného poverenia či splnomocnenia.

Obchodné zastúpenie (*коммерческое представительство*) je v ruskom práve vnímané ako špeciálna forma zastúpenia podnikateľov pri uzatváraní zmlúv v rámci ich podnikateľskej činnosti (čl. 184 bod 1 GK). Pri obchodnom zastúpení sa pripúšťa aj zastúpenie rôznych osôb, a to v prípade, ak tieto osoby s tým súhlasili alebo v iných zákonom ustanovených prípadoch; ak takýto zástupca pôsobí na organizovaných trhoch, takýto súhlas strán sa predpokladá (čl. 184 bod 2 GK). Obchodné zastúpenie v ruskom poňatí má blízko k pojmu obchodného zastúpenia v nemeckom práve, kde tento inštitút nie je upravený ako zmluvný typ, ale ako určitý typ splnomocnenia či poverenia (porov. § 55 ods. 1 HGB). Tým sa zároveň odlišuje od slovenskej právnej úpravy, ktorá takéto poňatie obchodného zastúpenia nepozná (ako špeciálny typ zastúpenia v obchodných vzťahoch však upravuje prokúru v § 14 ObchZ).

V ruskom práve je **plnomocenstvo** (*доверенность*) definované ako písomné poverenie zastúpeného pre zástupcu adresované tretím osobám. Teda na rozdiel od našej

---

¹²Ovečková, O. a kol.: Obchodný zákonník komentár – Diel 1. Bratislava: IURA EDITION, 2012, str. 91, 93.

¹³Knapp, V. – Knappová, M. a kol.: Občanské právo hmotné – svazek I. Praha: Codex, 1997, str. 176.

právnej úpravy (porov. § 31 ods. 4 ObčZ *a contrario*) plnomocenstvo musí byť vždy udelené v písomnej podobe a v stanovených prípadoch v notársky osvedčenej forme, pričom však sú prípustné aj výnimky, kedy môže plnú moc overiť napr. banka (porov. čl. 185 bod 3 GK).

Zmluvami v oblasti obstarania sú:

- **príkazná zmluva** (*договор поручения* – čl. 971 a nasl. GK)
- **agentská zmluva** (*агентский договор* – čl. 1005 a nasl.),
- **dôverná správa majetku** (*доверительное управление имуществом* – čl. 1012 a nasl. GK),
- okrem toho v oblasti nepriameho zastúpenia **komisionárska zmluva** (*договор комиссии* – čl. 990 a nasl. GK) a

osobitnú úpravu majú v GK aj **konania v cudzom záujme bez príkazu** (*действия в чужом интересе без поручения* – čl. 980 a nasl.).

Podstata **príkaznej zmluvy** spočíva v záväzku vykonať právne úkony príkazníkom (*поверенный*) v mene a na účet príkazcu (*доверитель*), pričom práva a povinnosti z takýchto právnych úkonov vznikajú priamo príkazcovi (čl. 971 bod 1 GK). Takto definovaná príkazná zmluva je pojmovo užšia než príkazná či mandátna zmluva v našom práve, ktoré zahŕňajú aj (či najmä) vykonanie iných činností než len právnych úkonov v mene zastúpeného. Naproti tomu ruský komisionár (*комиссионер*) konajúci na základe **komisionárskej zmluvy** vykonáva úkony vo vlastnom mene a na účet komitenta (*комитент* – čl. 990 GK). Podstatným znakom komisionárskej zmluvy je jej odplatnosť; príkazná zmluva je odplatná len ak to stanovuje zákon, iné všeobecne záväzné predpisy alebo ak je to v zmluve výslovne dohodnuté alebo ak sa zmluva týka výkonu podnikateľskej činnosti aspoň jednej zo strán a vyplatenie odplaty nie je v zmluve výslovne vylúčené (čl. 972 bod 1 GK). To je podobné ako v slovenskej právnej úprave (§ 730 OZ, § 587 ObchZ).

Agentská zmluva je zmluvný typ, v rámci ktorého agent (*агент*) vykonáva činnosť spočívajúcu v konaní v prospech princípála (*принципал*). Agent vykonáva právne alebo iné úkony buď v mene a na účet princípála alebo vo vlastnom mene a na účet princípála (porov. čl. 1005 bod 1 GK). Rozdiel medzi agentskou a príkaznou zmluvou teda spočíva v predmete – kým predmetom príkaznej zmluvy je len vykonanie právnych úkonov, agentská zmluva zahŕňa nielen vykonávanie právnych, ale aj iných úkonov v prospech princípála. Väčšinou sa používa pri dlhodobějších, resp. trvalých vzťahoch. Zahŕňa v sebe nielen možnosť konať v mene a na účet princípála, ale tiež konanie síce na jeho účet, ale vo vlastnom mene, čím sa približuje definícii komisionárskej zmluvy. Dalo by sa povedať, že ide o akúsi obdobu

zmluvy o obchodnom zastúpení v slovenskom práve, ktorej úprava je použiteľná aj na výkon trvalej činnosti komisionára (porov. § 590 ObchZ).

Výhradnosť zastúpenia je potrebné vymieniť si v zmluve, pričom zastúpenie môže byť výhradné vo vzťahu k princípálovi (spočívajúce v obmedzení princípála uzatvárať obdobné agentské zmluvy s agentmi vykonávajúcimi svoju činnosť na území špecifikovanom v zmluve, prípadne v obmedzení princípála vykonávať činnosť konkurujúcu agentskej činnosti, a to vo vlastnom mene) alebo vo vzťahu k agentovi (spočívajúce v obmedzení agenta uzatvárať obdobné agentské zmluvy s inými princípálmi, ktoré by sa mali splniť na území, ktoré sa plne alebo čiastočne zhoduje s územím špecifikovaným v agentskej zmluve); zároveň však platí, že akékoľvek ustanovenia agentskej zmluvy, ktoré by agentovi prikazovali predávať tovar, vykonávať činnosť alebo poskytovať služby výlučne stanovenej kategórii zákazníkov, resp. výlučne zákazníkovi majúcim sídlo alebo bydlisko na území špecifikovanom v zmluve, sú neplatné (čl. 1007 GK).

Agentská zmluva je vždy odplatná. Jednou z hlavných **povinností princípála** je platiť agentovi odplatu (*вознаграждение* – porov. čl. 1006 GK). Podkladom pre jej výpočet je vyúčtovanie (výkaz činnosti) agenta (*отчет*), ku ktorým musia byť priložené aj doklady o výdavkoch vynaložených pri agentovej činnosti na účet princípála; pokiaľ princípál s výkazom agenta nesúhlasí, musí podať proti nemu námietku v 30-dňovej, resp. inej zmluvne dohodnutej lehote počítanej odo dňa doručenia výkazu, inak sa výkaz považuje za akceptovaný (čl. 1008 GK). Trochu paradoxne vzhľadom na uvedené je stanovená splatnosť odplaty – pokiaľ sa zmluvné strany nedohodli inak, je princípál povinný uhradiť ju agentovi do jedného týždňa od jej vyúčtovania agentom (čl. 1006 GK). Na rozdiel od úprav členských štátov EU vrátane slovenského práva ruské právo neupravuje povinnosť princípála platiť agentovi v prípade ukončenia zmluvy akékoľvek odškodnenie.

Medzi **práva agenta** patrí právo uzavrieť za účelom splnenia agentskej zmluvy s princípálom tzv. subagentskú zmluvu (*субагентский договор*) s inou osobou – subagentom; vo vzťahu k princípálovi však naďalej ostáva zaviazaný agent (čl. 1009 bod 1 GK). Subagent nie je oprávnený vykonávať úkony v mene princípála, ibaže by bol na to oprávnený na základe substitučnej plnej moci (*непредоверие* – čl. 1009 bod 2 GK).

Agentská zmluva podľa ruského práva zaniká:

1. pokiaľ bola agentská zmluva uzavretá na neurčitý čas, výpoveďou (*отказ от исполнения договора* – čl. 1010 GK) s 1-mesačnou výpovednou lehotou; akákoľvek dohoda strán vylučujúca právo vypovedať zmluvu uzavretú na neurčitý čas je pritom neplatná¹⁴,
2. pokiaľ bola agentská zmluva uzavretá na určitý čas, jeho uplynutím,
3. odstúpením pri podstatnom porušení zmluvy, a to stranou, ktorá bola porušením dotknutá¹⁵,
4. vyhlásením niektorej zo zmluvných strán za nesolventnú (*несостоятельный*),
5. smrťou agenta, jeho vyhlásením za úplne alebo čiastočne nespôsobilého na právne úkony alebo vyhlásením za nezvestného (čl. 1010 GK).

Podstata **zmluvy o dôvernej správe majetku** (*договор доверительного управления имуществом*) spočíva v tom, že jedna zmluvná strana – zakladateľ správy (*учредитель управления*) odovzdá druhej strane – dôvernému správcovi (*доверительный управляющий*) na určitú dobu majetok, pričom druhá strana sa zaväzuje vykonávať jeho správu buď v záujme zakladateľa alebo v záujme ním určenej osoby – beneficianta (*выгодоприобретатель* – čl. 1012 bod 1. GK). Svojou povahou sa tento zmluvný typ podobá zastúpeniu, súčasne však z hľadiska účelu a svojej podstaty zodpovedá inštitútu známeho z angloamerického práva ako *trust*. V slovenskom práve obdobný zmluvný typ nie je upravený. Pri výkone správy majetku je správca oprávnený vykonávať v záujme beneficianta všetky právne aj faktické úkony týkajúce sa spravovaného majetku; uvedené platí, pokiaľ zákon alebo zmluva neobmedzujú rozsah tohto oprávnenia (čl. 1012 bod 2. GK). Správca majetku vykonáva tieto úkony vo vlastnom mene, musí však pri svojom konaní dávať najavo, že koná ako správca cudzieho majetku (čl. 1012 bod 3. GK). Zakladateľom správy majetku môže byť za štandardných podmienok len jeho vlastník (čl. 1014 GK).

Záver

---

¹⁴Detzer, K. – Zwernemann, D. – Schmitt, H.: *Ausländisches Recht der Handelsvertreter und Vertragshändler*. Heidelberg: Verlag Recht und Wirtschaft GmbH, 1997, str. 372.

¹⁵Tamtiež.

Ruské právo rozlišuje podobne ako naša právna úprava medzi:

- zastúpením ako právnym inštitútom,
- plnomocenstvom ako jednostranným úkonom a
- jednotlivými obstarávateľskými zmluvami upravujúcimi práva a povinnosti ich strán.

V ruskom práve je na rozdiel od našej právnej úpravy a podobne ako v Nemecku obchodné zastúpenie vnímané ako jedna z foriem zastúpenia ako právneho inštitútu. V našom práve sa takémuto významu tohto pojmu približuje prokúra. Zmluve o obchodnom zastúpení v Rusku zodpovedá tzv. agentská zmluva. Je to všeobecný zmluvný typ zahrňujúci dlhodobé vykonávanie právnych alebo iných úkonov agentom na účet principála, a to buď v jeho mene alebo v mene agenta. Ruské právo je ohľadne úpravy agentského vzťahu pomerne liberálne; neposkytuje obchodnému zástupcovi takú ochranu ako smernica EÚ a sprostredkovane náš Obchodný zákonník. Vzhľadom však na niektoré rozporuplnosti v právnej úprave (napr. týkajúce sa okamihu vzniku nároku na províziu a jej splatnosti) je lepšie dôležité veci upraviť čo najpresnejšie priamo v zmluve.

Ďalšími formami obstarávateľských zmlúv sú príkazná zmluva (vnímaná užšie ako naša príkazná či mandátna zmluva) a komisionárska zmluva, ktorá približne zodpovedá obdobnému zmluvnému typu v našej právnej úprave a taktiež zmluva o dôvernej správe majetku, ktorá vykazuje znaky trustu v zmysle angloamerického práva.

Použitá literatúra:

CÚTH, J. a kol.: Medzinárodné obchodné právo. Bratislava: Obzor, 1983. 288 s. ISBN 65-053-83

DETZER, K. – ZWERNEMANN, D. – SCHMITT, H.: Ausländisches Recht der Handelsvertreter und Vertragshändler. Heidelberg: Verlag Recht und Wirtschaft GmbH, 1997. 498 s. ISBN 978-3800511808

KNAPP, V.: Velké právní systémy (Úvod do srovnávací právní vědy). Praha: C. H. Beck, 1996. 264 s. ISBN 80-7179-089-3

KNAPP, V. – KNAPPOVÁ, M. a kol.: Občanské právo hmotné – svazek I. Praha: Codex, 1997. 352 s. ISBN 80-90168310

OVEČKOVÁ, O. a kol.: Obchodný zákonník komentár – Diel 1. Bratislava: IURA EDITION, 2012. 2192 s. ISBN 978-8080784348

PELIKÁNOVÁ, I. a kol.: Obchodní právo. 2. díl. Praha: CODEX Bohemia, 1998. 428 s. ISBN 978-8085963595

RŮŽIČKA, K.: Jak obchodovat se zahraničím? Ostrava: MONTANEX, 1994. 124 s. ISBN 80-85780-21-6

ŠTEFANOVIČ, M.: Základy porovnávej právovedy. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1996. 143 s. ISBN 80-7160-070-9

Graždanskij kodeks Rossijskoj federacii (v aktuálnom znení dostupný napr. na stránke <http://www.zakonrf.info/gk/>)

Kontakt

JUDr. Ing. Martin Winkler, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

judr.winkler@gmail.com

Spillover v agende základných práv EÚ: pôsobnosť, expanzívnosť a následky

Pavol Hrivík

Abstrakt

Článok sa zaoberá vývojom ľudsko-právnej agendy v Európskej únii (EÚ), dynamikou zmien v chápaní tejto agendy a prierezovým charakterom ľudských práv, ktoré sa prostredníctvom neofunkcionalistického spillovera a aktivizmu Súdneho dvora EÚ stávajú dôležitou súčasťou vývoja a uplatňovania jednotlivých politík Únie. Ďalej je rozoberaná rozpínanosť ľudsko-právnych rozpráv, vplyv politickej korektnosti na formovanie ľudsko-právnej agendy a jej postupné presúvanie z národno-štátnej úrovne na nadnárodnú európsku úroveň.

Kľúčové slová: Európska únia, ľudské práva, *spillover*, politická korektnosť, ľudsko-právne kompetencie Únie

JEL Klasifikácia: K33, N40, Z18

Abstract

The article deals with evolution of the human-rights agenda in the European Union (EU), dynamics of changes in comprehending this agenda and with cross-sectional character of human rights that are becoming, via the neo-functionalism spillover and the EU's Court of Justice, a significant part of developing and applying the Union's policies. Further, the following issues are analyzed too: expansibility of human-rights discourses, an impact of political correctness on shaping the human-rights agenda and its gradual moving from the national level into the supranational European one.

Key words: European Union, human rights, spillover, political correctness, the Union's human-rights competencies

JEL Classification: K33, N40, Z18

Úvod

Ľudské práva sú mimoriadne zložitou a komplexnou problematikou, ktorú je ťažko skúmať a sledovať ako jednoliaty celok. Rola jednotlivých inštitúcií sa líši podľa toho, či ide o priamy či sprostredkovaný vzťah k ľudským právam. V prípade priameho vzťahu je predmetom úpravy priamo ľudsko-právny aspekt, napríklad zákaz diskriminácie podľa pohlavia. Ak ide o nepriamy vzťah, potom sa prijíma či aplikuje právny akt, predpis napríklad z oblasti spoločnej obchodnej alebo spoločnej poľnohospodárskej politiky, ktorý má pritom ľudsko-právne dôsledky. Popri oboch vzťahoch k ľudským právam je možné rozlišovať, či ide o vzťah, kedy ľudské práva voči jednotlivcom upravuje alebo narúša Európska únia (EÚ) a jej inštitúcie, alebo členské štáty, a to keď aplikujú právo Únie alebo keď sa ich vnútroštátne právo dostáva do konfliktu s európskym právom. Vo všetkých uvedených prípadoch vystupuje ako veľmi dôležitý aktér Súdny dvor EÚ, ktorý svojou expandujúcou judikatúrou v oblasti ľudských práv núti ostatné subjekty ku korekcii svojho chovania, prípadne k prijatiu všeobecného opatrenia.

Konštrukt ľudských práv vytvoril komplexnú (pritom často spochybňovanú) spoločenskú prax, ktorá organizuje vzťahy medzi jednotlivcami, spoločnosťou a štátom okolo zvláštnej skupiny podstatných hodnôt, ktoré sú implementované prostredníctvom rovných a neodcudziteľných univerzálnych práv.¹ V samotnom jadre tejto praxe majú byť hodnoty obsiahnuté vo Všeobecnej deklarácii OSN o ľudských právach. Ak sa jednotlivé ustanovenia nečítajú izolovane ale s ohľadom na ostatné, potom Deklarácia predstavuje vnútorné integrovaný dokument, ktorý vychádza z konceptu dôstojnosti ľudskej bytosti v rámci ľudského spoločenstva.² Základné stavebné prvky tohto dokumentu na sebe vzájomne závisia, snažia sa o prepojenie konštitucionalizmu založeného na myšlienke slobody s výrazným dôrazom na sociálnu spravodlivosť.

Diskusiu o vzťahu ľudských práv a demokracie nie je možné ohraničiť iba nejakým rámcom podpory demokracie. Premeny vo formulovaní a nastoľovaní konkrétnych ľudsko-právnych tém či otázok (akými sú napríklad sociálno-ekonomická nerovnosť, nerovnosť v pôvode, národnostné, etnické a rasové identity alebo rozdielne postavenie mužov a žien), ako aj rôzne dôsledky pokusov o ich reflexiu v politicko-spoločenskej praxi, sú dlhodobou

---

¹ DONNELLY, J. (2006): *Human Rights*, s. 601.

² GLENDON, M. A. (2002): *A World Made New*, s. 174.

aktuálnymi problémami aj v súčasnej EÚ. Presvedčivé víťazstvo liberálneho variantu demokracie v druhej polovici 20. storočia, znamenalo naštartovanie novej etapy diskusií, ktorých ústredným bodom bola otázka samotného liberalizmu. Previazaniu demokracie s dôrazným rešpektovaním, dodržiavaním a ochranou ľudských práv predchádzala identifikácia ideológie liberalizmu s doktrínou naplňovania ľudských práv najmä v oblasti politickej a občianskej, ekonomickej i sociálnej. Tento fakt sa stal podnetom či stimulom neskoršieho naštartovania neofunkcionalistického „*spillovera*“ v ľudsko-právnej oblasti EÚ, ktorý postupne nadobúda výraznejšiu expresívnu podobu. Ten funguje na princípe, že ekonomická dimenzia európskej integrácie sa pomocou pozitívnej pôsobnosti nadnárodnej európskej úrovne „preleje“ do ďalších sektorov integrácie, vrátane politickej i ľudsko-právnej oblasti. Pritom zároveň dochádza k výraznému prekračovaniu donedávna dominujúcej štátnej úrovne a k rozšíreniu ľudsko-právnej ambície do medzinárodného kontextového rámca.

1 Prienik ľudských práv do agendy EÚ

V zakladajúcich zmluvách prvých troch Európskych spoločenstiev (ES) z 50. rokov minulého storočia sa o ľudských právach vôbec nepíše. Pred podpisom týchto zakladajúcich dokumentov však došlo k podpisu Všeobecnej deklarácie OSN o ľudských právach (1948) a Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950). ES však boli zamýšľané iba ako platforma pre hospodársku spoluprácu a pri uzatváraní zmlúv sa neuvažovalo, že by sa mohli zaoberať aj problematikou ľudských práv. Zakladajúce štáty si ponechali oblasť ľudských práv výlučne vo svojej kompetencii.

Pôvodný vývoj komunitárneho práva Spoločenstiev len potvrdzoval, že Súdny dvor sa odmietal zaoberať porušovaním ľudsko-právnych štandardov s poukazom na nedostatok právomocí. O pár rokov neskôr však tento orgán prehodnotil svoje stanovisko a v jednom zo súdnych prípadov (konkrétne v prípade Stauder 29/69) vyslovil pomerne nenápadné stanovisko, že „... základné ľudské práva, obsiahnuté vo všeobecných princípoch komunitárneho práva a chránené Súdnym dvorom ...“, ktoré malo za dôsledok, že oblasť ľudských práv sa dostáva do zorného poľa pôsobnosti ES. Judikatúra Súdneho dvora sa od 70. rokov v oblasti ochrany ľudských práv významne rozvíjala a Súdny dvor postupne identifikoval zdroje, v ktorých sa ľudské práva, ktoré majú inštitúcie ES/EÚ dodržiavať, nachádzajú. Zdôraznil spoločné ústavné tradície členských štátov a medzinárodné dohovory o ľudských právach. Odkázal pritom, ako na svoju inšpiráciu, rovnako na Medzinárodný pakt

o občianskych a politických právach, či na Európsku sociálnu chartu a že bude sa opierať aj o judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva pri Rade Európy.

Prvá významná novelizácia primárneho práva ES/EÚ prostredníctvom Jednotného európskeho aktu (1985/7) obsahuje vo svojej preambule prvýkrát zmienku o základných právach, ako vo svojej internej tak aj v externej dimenzii. Maastrichtská zmluva o EÚ (1991/93) tiež obsahuje v preambule odkazy na ľudské práva, pritom zakotvuje dôležité ustanovenia tiež v texte zmluvy. Ustanovenia späté s ľudskými právami sú už zaradené medzi ciele Únie. V článku F sa konštatuje, že Únia rešpektuje základné ľudské práva, ktoré zaist'uje Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií spoločných členským štátom ako všeobecné právne zásady Spoločenstiev. Týmto členské štáty *de facto* preberajú formuláciu, ktorú vo svojich rozsudkoch používa Súdny dvor. Navyše Zmluva o ES v článkoch 8 a 8e zavádza novelizáciu práva „európskeho občianstva“. V rozvojovej politike by ES mali prispievať k rešpektovaniu ľudských práv a základných slobôd, čo je zároveň jedným z cieľov Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Rovnako pri výkone právomocí v III. pilieri štruktúry EÚ (t. j. v oblasti vnútra a justície) sa Únia zaväzuje konať v súlade s medzinárodnými dohovormi o ľudských právach. Ľudské práva sa tak vďaka Maastrichtskej zmluve výrazne presadili do vyjadrení o ideových základoch EÚ a ohľad k ľudským právam bol uznaný za neoddeliteľnú súčasť politik Únie.

Amsterdamská zmluva o EÚ (1997/99) vložila do svojej preambuly zmienku o oddanosti k sociálnym právam a v článku 6 sa objavilo jasné a silné konštatovanie, že EÚ sa zakladá na zásadách slobody, demokracie, právneho štátu a dodržiavania ľudských práv a základných slobôd – na zásadách, ktoré sú spoločné členským štátom. Myšlienkový posun od maastrichtského „Únia rešpektuje“ k amsterdamskému „Únia je založená na“ je viac ako očividný. Dodržiavanie zásad uvedených v článku 6, teda aj dodržiavanie ľudských práv, sa vďaka amsterdamskej revízii stáva podmienkou pre prístupenie k EÚ. Významná je nová právomoc Rady (Rady ministrov) prijímať opatrenia na boj proti diskriminácii v tom najširšom ponímaní (čl. 6a). Táto supranacionálna právomoc predstavuje možnosť pozastaviť členské práva pri závažnom porušovaní ľudských práv v rámci členského štátu, keď celok autoritatívne rozhoduje o svojom konštitutívnom prvku a vnucuje mu svoju vôľu.

Nicejská zmluva o EÚ (2000/03) nezachádza v proklamáciách ďalej ako predchádzajúca amsterdamská revízia. Zamieriava sa na oblasť ochrany ľudských práv, najmä na precizovanie sankčného mechanizmu (čl. 7 Zmluvy o EÚ v nicejskom znení). Odkaz na ľudské práva sa rovnako pridáva k politike hospodárskej, finančnej a technickej spolupráce

s tretími krajinami (čl. 181a Zmluvy o EÚ z Nice). Zmluva z Nice neprinesla žiadne významné novinky do procesu prerastania ľudských práv do života Únie.

Ďalší výrazný posun v podpore ľudských práv v EÚ by znamenala ratifikácia Zmluvy o ústave pre Európu (2004), ktorá však neuspela v ratifikačnom procese, keď vo Francúzsku a Holandsku bola v roku 2005 odmietnutá. Ústavná zmluva EÚ by bola vtiahla dovtedy nezáväznú Chartu základných práv EÚ (prijatú na summite EÚ v Nice v roku 2000) priamo do primárneho práva Únie. Celkovo Ústavná zmluva potvrdzuje smerovanie integračného procesu k federalizovanej forme Únie.

Na Chartu základných práv odkazuje tiež Lisabonská zmluva (2007/09), ako náhradka za Ústavnú zmluvu EÚ. Lisabonská zmluva ustupuje od konštitučnej rétoriky a schematizmu Ústavnej zmluvy, má formu tradičnej novelizácie primárneho práva EÚ a na Chartu sa iba odkazuje ako na dokument rovnakej právnej sily. Charta sa tak stala všeobecne záväzných právnym dokumentom primárneho charakteru.

Charta základných práv EÚ, predstavujúca nový najaktuálnejší ľudsko-právny pilier Únie, svojim zameraním a obsahom, zásadami a politickými postulátmi výrazne presahuje štandardy zakotvené vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv OSN, Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd alebo v ústavných Listinách základných práv a slobôd členských štátov EÚ.

Charta zásadným spôsobom ovplyvňuje smerovanie EÚ a vývoj jej „ústavného“ rámca, nevynímajúc pritom postavenie a suverenitu členských štátov. Predstavuje významný krok pri legitimizovaní aktov Únie, ktoré sa čoraz častejšie netýkajú len fungovania spoločného vnútorného trhu, ale zasahujú aj do oblastí, ktoré majú vplyv na ľudské práva a slobody chránené ústavnými predpismi členských štátov. V ustanoveniach Charty, najmä jej hláv III „Rovnosť“ a IV „Solidarita“, si nemožno nevšimnúť posun od rovnosti pred zákonom a v dôstojnosti k programovému rovnostárstvu, ktoré sa môže ľahko zvrhnúť do protidiskriminačnej legislatívy, prísnej politickej korektnosti³ podľa pohlavia a vôbec do sociálneho inžinierstva rôzneho druhu. Rovnostárstvo v spojení s apelom na toleranciu, pluralizmus a s dôrazom na práva ľudských menšín (v tom najširšom ponímaní) sa môže stať

---

³ Pod politickou korektnosťou sa rozumie istá forma ideológie, ktorá výrazne formuje vyjadrovanie, ale hlavne myslenie a postoje jednotlivcov a skupín, predovšetkým politicky a mediálne aktívnych. Pôvodne začínala ako reakcia na prevládajúcu vtedajšiu ideológiu, ale postupne sa v západnom svete sama stala prevládajúcou ideológiou. Predstavuje akúsi myšlienkovú cenzúru tyranie pomyselných neštandardných menšín a menšinových ideí voči štandardnej väčšine a väčšinovému mysleniu, ktoré sú podľa jej teórie zodpovedné za všetky nešváry, zlozvyky a zločiny ľudstva. Menšinové a cudzie hodnoty povyšuje nad zavedené hodnoty väčšinové a domáce. Nedeliteľnou súčasťou politickej korektnosti je jej vlastný (špecifický) multikulturalizmus.

pri zlovoľnom účelovom výklade ďalším ideologickým základom pre diktatúru politickej korektnosti a postmoderný mravný relativizmus, čo bude mať za následok rozmnožovanie práv a teda ich infláciu.

Súčasná EÚ má teda na základe primárneho práva právomoc konať v priamej súvislosti s ľudskými právami v oblastiach boja proti diskriminácii, voľného pohybu osôb a v obmedzených otázkach sociálnych práv a tiež v oblasti azylu a migrácie, ktorá je s ľudskými právami úzko prepojená. Zatiaľ sa potvrdzuje trend, že každá revízia zakladajúcich zmlúv EÚ prináša nové a nové ustanovenia dotýkajúce sa ľudských práv. Ďalej, pri každom rozšírení pôsobnosti nadnárodnej roviny (t. j. pri sektorovej integrácii) sa objavuje nová možnosť pre pôsobenie ľudských práv. Teda čím viac bude oblastí, v ktorých bude Únia vykonávať svoju činnosť, tým viac bude trecích plôch s ľudskými právami z dôvodu ich prierezového charakteru. Postupným kompetenčným rozširovaním Únie tak nepriamo dochádza tiež k rozširovaniu oblastí, v ktorých sa Únia či členské štáty môžu dostať do konfliktu z hľadiska požiadaviek na uplatňovanie štandardov ľudských práv.

2 Reflexia na dynamiku zmien v chápaní ľudsko-právnej agendy EÚ

Skúmanie ľudských práv a ich ochrana naráža na viaceré zásadné problémy, predovšetkým na nejednotné, nejednoznačné vymedzenie sledovanej domény. V samotnej definícii neexistuje všeobecná zhoda. Odborníci sa výrazne rozchádzajú v samotnej otázke odôvodnenia ľudských práv, presnejšie v odpovedi na základnú otázku, prečo máme ľudské práva.⁴

Ľudské práva majú zrejmé multidisciplinárne charakteristiky a silný prierezový charakter, pretože každý všeobecnejší spoločenský či politický problém možno sledovať aj ľudsko-právnu optikou. Kritizovanou špecifickou črtou ľudsko-právnej agendy je skutočnosť, že autori rôznych publikácií, skúmajúci sledovanú problematiku, sú často bývalí či súčasní ľudsko-právni aktivisti, ktorí si za cieľ svojej činnosti (vrátane publikačnej) kladú prehlbovanie rešpektovania ľudských práv. Ešte pred začatím svojej aktivity majú vopred jasné, k akému výsledku sa chcú dopracovať. Takýto apriórne vedený postup môže mať mnoho vedľajších následkov vedúcich k deformovaniu reflexie reality. Medzi najtypickejšie kritické reflexie patrí najmä bezmyšlienkovité či primitívne preberanie výstupov a záverov

---

⁴ HOLZER, J. – MOLEK, P. a kol. (2013): *Demokratizace a lidská práva (Středoevropské pohledy)*, s. 17.

tých medzinárodných ľudsko-právnych organizácií a inštitúcií, ktoré najvýraznejšie podporujú alebo podnecujú tzv. progresívne prístupy. S otázkou názorovej predpojatosti úzko súvisí tiež silná rola mimovládnych organizácií, ktorých „odborné“ stanoviská či výstupy sa často využívajú ako základné informačné zdroje bez kritického posúdenia a najmä bez zohľadnenia faktu, že tieto organizácie sledujú predovšetkým svoje partikulárne ciele a záujmy vychádzajúce z ich pôvodného poslania, ďalej zo spôsobu financovania, širokej mediálnej podpory a pod. Súvisiacim problémom v publikačných a verejno-prezentačných aktivitách ľudsko-právnych aktivistov je prísne a účelové využívanie a citovanie tých informačných zdrojov, ktoré potvrdzujú vopred ich závery.⁵

Popri právnej vede sa agende ľudských práv v 60. rokoch minulého storočia začala venovať aj politológia predovšetkým v dôsledku úspechov, ktoré dosiahli hnutia za občianske práva menšín v USA. Následne, v polovici 70. rokov si ľudsko-právnu agendu osvojili medzinárodné vzťahy. Bolo to v čase, keď vrcholili rokovania Konferencie o bezpečnosti a spolupráce v Európe, ktoré naštartovali Helsinský mierový proces v Európe. Ľudské práva sa stali kľúčovou dimenziou zahraničnej politiky USA i západoeurópskych štátov.

Neustále narastajúci zhuk politických problémov, výziev a sporov je rámcovaný jazykom ľudských práv, čo prirodzene vedie k výstrahe pred neregulovanou expanziou ľudsko-právneho diskurzu a aktivizmu. V ich dôsledku hrozí ďalšie rozdrobovanie osobitného významu a postavenia ľudských práv, rovnako ako terminologická neurčitost' či nejasnosť.⁶ Ľudské práva sú zároveň úzko previazané s demokraciou, či už v rovine politickej a súdnej alebo opäť v súvislosti s jej politicko-teoretickou či ústavno-právnou reflexiou. Možno ich vnímať ako triumf univerzálnosti ľudstva, ktoré vychádzajú z medzinárodných zmlúv, dohôd a národných ústav, formulovaných ako reakciu na 2. svetovú vojnu, a ktoré sa rozvíjali a naďalej rozvíjajú prostredníctvom ich neustálym a intenzívnym uplatňovaním. Právna modernosť emancipovala človeka a urobila z neho jadro spoločenského a politického sveta a súčasný vývoj v EÚ len potvrdzuje, že proces emancipácie pokračuje ďalej, v niektorých oblastiach (napríklad, pri uplatňovaní ľudsko-právneho diskurzu v prípade rôznych nárokov, želaní či žiadostivostí neustále sa formujúcich nových a nových, predovšetkým nepopulárnych ľudských menšín) dokonca s oveľa väčšou intenzitou a rýznosťou.

---

⁵ COOMANS, F. – GRÜNFELD, F. – KAMMINGA, M. T. (2010): *Methods of Human Rights Research: A Primer*, s. 182-183.

⁶ GRIFFIN, J. (2008): *On Human Rights*, s. 14.

Rozmanité pohľady na vznik, utváranie, zdôvodňovanie a uplatňovanie ľudských práv môžu viesť k odlišným názorom na obsah medzinárodnoprávných dokumentov, pretože harmonizácia teórie a praxe práv je žiaducim cieľom pre všetkých zainteresovaných. To však neznamená, že teória sa musí podriaďiť praxi, čiže existujúcim zoznamom pozitivizovaných ľudských práv. Jednou z možností je odmietnutie samotného členenia ľudských práv do jednotlivých generácií, a to najmä poukázaním na inherentnú previazanosť negatívnych aj pozitívnych povinností v ich zaistení a na podmienenosť jedného typu práv druhým. Tento holistický pohľad je namierený hlavne proti minimalistickému chápaniu ľudských práv, ktoré odmieta priznať ekonomickým a sociálnym právam status univerzálnych ľudských práv.

V závislosti od zvoleného prístupu možno konštatovať, že konkrétnych ľudských práv v existujúcich medzinárodnoprávných dokumentoch je buď priveľa, alebo naopak nedostatok. Tak napríklad medzi skutočné ľudské práva nemajú patriť, okrem iného, právo na pravidelnú platenú dovolenku, na mier, na dosahovanie postupu v zamestnaní alebo na dosiahnutie najvyššie dosiahnuteľnej úrovne fyzického a duševného zdravia.⁷ V medzinárodných katalógoch ľudských práv naopak chýba právo na vzťahy osôb rovnakého pohlavia alebo právo na smrť, ktoré sú z jeho perspektívy ľahko odôvodniteľné.⁸ Tieto nové práva sa pritom postupne, viac-menej nepriamo odvodzujú na základe jednostrannej, účelovej a vnútej interpretácie príslušne vecných, všeobecne formulovaných a s nimi „úzko súvisiacich“ práv zakotvených v existujúcich medzinárodných ľudsko-právných dokumentoch (napríklad v Charte základných práv EÚ), podriaďujúc sa pritom diktátu ideológie politickej korektnosti. Táto kategória práv je dnes výrazne, až kontroverzne diskutovaná v štátoch EÚ, napríklad na Slovensku v súvislosti s prípravou vládneho dokumentu o Celožitnej stratégii ochrany a podpory ľudských práv v SR, v ktorej sú výrazne zakotvené aj priority a ciele kontroverznej ideológie rodovej rovnosti (*gender ideology*), ktorá sa pôvodne sformovala v prostredí feminizmu.⁹

Inou, tradične kontroverznou otázkou je právo na demokraciu, resp. právo na demokratický spôsob vládnutia, ktoré je možné implicitne odvodiť napríklad z Medzinárodného paktu o občianskych a politických práv, konkrétne z článku 25.¹⁰ Ak by toto právo skutočne patrilo medzi neodňateľné ľudské práva (ako napríklad právo na život)

---

⁷ GRIFFIN, J. (2008): *On Human Rights*, s. 206-209.

⁸ GRIFFIN, J. (2008): *On Human Rights*, s. 163-164, 221-222.

MZVaEZ (2014): *Návrh Celožitnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR*. 2014

¹⁰ (Holzer, s. 98-99) HOLZER, J. – MOLEK, P. a kol. (2013): *Demokratizace a lidská práva (Středoevropské pohledy)*, s. 98-99.

a nie medzi iba žiaduce, hoci nevynútiteľné morálne práva, dopúšťali by sa nedemokratické a potenciálne aj nie úplne liberálno-demokratické štáty závažného porušenia ľudských práv už len tým, že existujú, a medzinárodné spoločenstvo bolo by vinné za nenaplnenie súvzťažnej povinnosti zaistiť podmienky demokratického vládnutia. Na druhej strane je to zase „opodstatnený“ dôvod a vhodná príležitosť pre militantne ladených demokratov postupovať ozbrojenými formami voči režimom, ktoré nespĺňajú ich kritériá liberálnej demokracie.

Odvodenie práva na demokraciu z existujúcich medzinárodnoprávných noriem je možné pomerne ľahko doplniť morálnymi argumentmi poukazujúcimi na inštrumentálnu rolu demokracie v zaistení iných fundamentálnych ľudských práv, prípadne poukázaním na bytostnú hodnotu demokracie prostredníctvom pojmovovo nevyhnutného vzťahu medzi demokraciou a ľudskými právami, prinajmenšom medzi občianskymi a politickými právami.¹¹ Hodnotovou základňou ľudských práv a demokracie je totiž sloboda a rovnosť, a presadzovanie jedného priamo súvisí s presadzovaním druhého. Súčasné vyspelé demokracie sú vo svojom základe predovšetkým ústavnými demokraciami, pod čím sa myslí z veľkej časti ústavná ochrana základných práv a slobôd. Avšak v súčasnom globalizovanom svete tlak globalizácie vyúsťuje do znižujúcej sa schopnosti národnej vlády konať na území vlastného štátu ako suverén, čo sa vlastne dotýka prakticky všetkých štátov sveta. Rola štátov ako primárnych držiteľov povinností je výrazne oslabená, čo prirodzene vedie k otázke opätovne premyslieť, prediskutovať a zdá sa aj revidovať doterajší inštitucionálny kontext ľudských práv na vnútroštátnej, európskej i svetovej úrovni.

3 Rozpínavosť ľudsko-právneho diskurzu

Prenikanie problematiky ľudských práv do spektra záujmov EÚ je úzko späté s neofunkcionalistickým *spilloverom*, ktorý predpokladá, že ekonomická dimenzia európskej integrácie sa pomocou pozitívnej pôsobnosti supranacionálnej autority bude postupne prelievať do ďalších integračných sektorov a oblastí, vrátane politickej zahrňujúcej aj ľudsko-právny sektor. V súlade s tým má dochádzať k zodpovedajúcemu presmerovaniu pôsobenia záujmov z úrovne národnoštátnej na úroveň nadnárodnú, európsku.

V súvislosti s ľudskými právami sa v posledných 15 až 20 rokoch v Únii prejavuje výrazné prehlbovanie integrácie v sektore ľudských práv. Je to spôsobené uplatňovaním

---

¹¹ CRISTIANO, T. (2011): *An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy*, s. 142-176

spillovera (často v spojitosti s ideológiou politickej korektnosti) vo fungovaní rozhodujúcich orgánov EÚ, vrátane osobitného integračného aktivizmu Súdneho dvora.¹² Efekt *spillovera* sa tak na poli ľudských práv výrazne prejavuje v integračnej praxi, pretože reálny posun od praktickej neexistencie po uznanie nutnosti ochrany ľudských práv priamo vyzýva na aplikáciu tohto fenoménu.

Prvotný záujem o ľudské práva zo strany inštitúcií EÚ nie je výsledkom *spillovera*, kedy sa spolupráca v jednej politickej oblasti nevyhnutne prelieva do ďalšej. Je to dané skôr charakteristikou ľudských práv ako prierezovej entity, ktorá sa dotýka takmer všetkých ľudských aktivít. Takýto typ činností nie je možné zaradiť do najznámejších subkategórií *spillovera* (funkcionálnej, technickej alebo politickej), pretože nedochádza ani k rozšíreniu integrácie do ďalšej oblasti, ani k zladňovaniu štandardov alebo presunu lojalít aktérov. V prípade ľudských práv možno uvažovať maximálne o automatickom *spilloveri* v EÚ, keď v prvých etapách integrácie nedochádza k vzniku žiadnej ľudsko-právnej politiky, iba k uznaniu Súdneho dvora, že bude rešpektovať ľudské práva.¹³ Ochrana práv sa tradične spája so štátom, pričom ten je za ich dodržiavanie zodpovedný. Právne normy, ktoré sa pripravujú na supranacionálnej úrovni, môžu do ľudských práv zasiahnuť, ale primárne zodpovedným stále zostáva štát. Aby si nadnárodná európska úroveň zachovala svoj vplyv, legitimitu a najmä koherenciu systému, k výraznému ohrozeniu ktorého by mohlo dôjsť vplyvom nerovnej aplikácie európskych noriem (teda výkladom a uplatňovaním právnych noriem Únie v súlade s jeho vnútroštátnymi pravidlami na ochranu ľudských práv, čo by nesporne viedlo k značnému partikularizmu), deklaroval Súdny dvor viazanosť ES/EÚ a ich právnych aktov na štandardy ochrany ľudských práv. Judikáty Súdneho dvora popritom tlačia Komisiu, ktorá má zákonodarnú iniciatívu v Únii a legislatívne orgány, aby sa na európskej úrovni tiež prijímali akty v súlade s požiadavkami ľudských práv. EÚ sa teda zámerne seba obmedzuje – ohraničuje svoju pôsobnosť dobrovoľným dodržiavaním ľudsko-právnych štandardov, aby udržala svoj význam ako aj legitimitu. Týmto seba obmedzením paradoxne svoju pôsobnosť rozširuje, pretože bez nutnosti seba obmedzenia by sa o ľudské práva nezačal Súdny dvor zaujímať a tieto by zostávali mimo záujem ES/EÚ.

Ľudské práva vstupujú do oblasti pôsobnosti ES ako reakcia na vonkajšiu situáciu, a to na začiatku cez Súdny dvor, nie prostredníctvom zámernej normotvorby. *Spillover* tak oslabuje ústavnú povahu a tradičnú spätosť ľudských práv so štátom a jeho suverenitou.

---

¹² HRIVÍK, P. (2005): *Súdny dvor ES – aktivizujúci a etizujúci faktor európskeho práva*, s. 165-174.

¹³ SMEKAL, H. (2009): *Lidská práva v Evropské unii*, s. 110.

Avšak neisté zvýšenie efektívnosti pri prenose právomocí na nadnárodnú úroveň, nízka zákonodarná iniciatíva Komisie v ľudsko-právnej oblasti a najmä nedostatočne silné spoločenské a ekonomické záujmy a tomto sektore, nemôžu účinne podporiť prenos rozhodovacej právomoci na európsku úroveň.

Záver

Ľudské práva v EÚ charakterizuje významná inštrumentálnosť, teda podstatná funkčná povaha či funkčný účel. Nemožno pritom súhlasiť s vytváraným mýtom, že európska integrácia sa od svojho začiatku zakladala na ľudských právach, ako sa uvádza napríklad v záveroch z rokovania summitu EÚ v Tampere 1999. Tie sa postupne objavili nenapadne v agende ES skôr pod tlakom okolností. Slúžia najmä na zaistenie voľného pohybu osôb, nech už ide o práva súvisiace s občianstvom EÚ alebo sociálne práva, ktoré sa dotýkajú opäť predovšetkým osôb pohybujúcich sa medzi členskými štátmi. Výraznejší záujem o úlohu ľudských práv v ES/EÚ zo strany štátov (pričom záujem zo strany supranacionálnych orgánov je konštantný a pretrvávajúci) dokumentujú zmeny primárneho práva, ktoré sa stále viac dotýkajú aj úpravy ľudských práv. Zaradenie zmienky o právach do Jednotného európskeho aktu (1985/87) a nasledujúcich revízií zakladajúcich zmlúv ES/EÚ súvisí s celkovým pokusom dodať Spoločenstvám a neskôršie Únii sociálny, nielen ekonomický charakter a s následným pokusom o priblíženie európskej integrácie občanom a o jej všeobecné legitimizovanie. Rovnako tak regulácia práv spojených s azylom a migráciou v rámci EÚ začína až spolu s prehĺbovaním problematiky azylu ako celku. Ako dôkaz inštrumentálnosti ľudských práv slúži aj zaradenie sankčného mechanizmu pre prípad závažného a trvajúceho porušovania ľudských práv, ktorý bol amsterdamskou, nicejskou a, naposledy, lisabonskou revíziou zakladajúcich zmlúv zaradený ako poistka proti možným zlyháním zo strany nových členských štátov.

Ľudské práva majú v európskej súčasnosti mimoriadny gradient vývoja. V dôsledku ich prierezového charakteru prenikajú stále hlbšie a širšie do formovania a vykonávania integračných politík EÚ, ich vývoj mení a rozširuje rozsah katalógu práv a agendu ľudských práv postupne posúva z národnoštátnej na nadnárodnú európsku úroveň. Tento fakt vo väčšine prípadov spôsobuje (alebo hrozí, že spôsobí) na jednej strane deformovanie ľudsko-právneho katalógu jeho inflačným „nafukovaním“ o ďalšie práva reprezentujúce želania a žiadostivosti hlavne netradičných, radikálne vystupujúcich ľudských (mikro)menšín, a na

druhej strane zužovanie suverénnych ľudsko-právnych právomocí členských štátov. Rozhodujúcim akcelerátorom tohto procesu je ideológia politickej korektnosti, ktorá je už pevne etablovaná v politickej, legislatívno-právnej a súdnej praxi EÚ a najmä jej starých členských štátov. Na základe analýzy doterajšieho vývoja ľudských práv v Únii, politická korektnosť ničí, históriou preverené a osvedčené, kultúrne, mravné a ústavno-právne tradície občianskej väčšiny v členských štátoch a násilne jej vnucuje cudzie menšinové názory a partikularizmy. Demokracia tak prestáva byť vládou väčšiny a ochrancom práv jednotlivcov a stáva sa handrkovaním nátlakových skupín a skupinových privilégií účelovo využívajúcich agendu ľudských práv pre právne vyjadrenie, podporu, rešpektovanie a ochranu svojich partikulárnych menšinových záujmov.¹⁴ Zostáva už len otázka, prečo doteraz neexistuje všeobecná ľudsko-právna politika zo strany EÚ a prečo nedošlo ani k výraznému prenosu právomocí zo strany členských štátov smerom na nadnárodnú európsku úroveň. Prvým dôvodom je samotná charakteristika problematiky ľudských práv ako oblasti vysokej politiky. Ľudské práva sú upravené priamo v ústavách členských štátov – vnútroštátnych dokumentoch najvyššej právnej sily. Z toho pramení zvýšená opatrnosť voči prenosu právomocí na nadnárodnú úroveň, ktorú ešte posilňuje existencia efektívneho vynucovacieho mechanizmu Únie, ktorý dokáže presadiť prijatú ľudsko-právnu normu. Dôležité hľadisko zohráva významnosť danej oblasti pre supranacionálne orgány v rámci EÚ, ktoré práve v prípade ľudských práv vystupujú mimoriadne aktívne. Dôležitým aspektom je tiež rôzne chápanie ľudských práv zo strany členských štátov, a teda prípadná nevyhnutnosť kompromisných riešení. Výrazný rys, ovplyvňujúci prenášanie právomocí na európsku úroveň, dotvára tiež existencia silných a organizovaných ekonomických záujmov súkromných subjektov na integrácii danej oblasti, ktorá v prípade ľudských práv nie je prítomná. Navyše, na integráciu ľudských práv na európskej úrovni významným spôsobom tlačia tiež medzinárodné mimovládne ľudsko-právne organizácie.

V oblasti ochrany základných (ľudských) práv má Súdny dvor mimoriadne dôležitú pozíciu v rámci európskej integrácie. Vďaka Súdnemu dvoru sa ľudské práva dostali do agendy EÚ a vďaka nemu sa dosiahlo ich hlboké zakotvenie do právneho systému Únie. Vplyv Súdneho dvora možno dokumentovať napríklad doslovným preberaním formulácií z jeho rozsudkov priamo do primárneho práva. Súdny dvor tak dokáže svojou judikatúrou posúvať zmluvné *status quo* mimo pôvodný význam a pri zmene zakladajúcich zmlúv EÚ

---

¹⁴ HRIVÍK, P. (2011): *Politická korektnosť a ľudské práva v Európskej únii*. s. 287-292.

(a dá sa očakávať i samotnej Charty) je následne tento vývoj zohľadnený a novým stavom primárneho práva legitimizovaný a legalizovaný. Dôležitým vkladom Súdneho dvora zostáva tiež šírka prípadov, ktorým poskytuje ochranu. Nedotýka sa to len samotných aktov inštitúcií EÚ, ale aj aktov členských štátov pri uplatňovaní práva Únie. Berúc do úvahy neustále expandovanie európskeho práva, nemožno nevidieť neustále sa rozširujúcu rolu Súdneho dvora pri dohľade nad dodržiavaním práv, pričom z hľadiska obsahového sa stále častejšie zdôrazňuje tiež ochrana práv. Súdny dvor je veľmi dôležitý pre nepriamy vzťah Únie k ľudským právam a pre úroveň, kedy európske právo vykonávajú členské štáty alebo keď sa od tohto práva odchyľujú. K rozširovaniu masy ľudských práv v EÚ dochádza vlastne nepriamo, prostredníctvom sektorovej či vertikálnej integrácie v oblasti, ktorá sa ľudských práv priamo nedotýka, ale prostredníctvom rozhodovania Súdneho dvora, ktorý základným právam poskytuje ochranu, sa ľudské práva dostávajú do ďalších politík. Týmto spôsobom štáty Únie postupne strácajú svoju autonómiu pri riešení vnútorných ľudsko-právnych záležitostí. Aj keď sa agenda ľudských práv etablovala na úniovej úrovni, členské štáty stále zostávajú hlavnými subjektmi, v ktorých moci je rozhodovanie o tejto otázke.

Použitá literatúra:

- COOMANS, F. – GRÜNFELD, F. – KAMMINGA, M. T. (2010): *Methods of Human Rights Research: A Primer*. In: *Human Rights Quarterly* 32 (1), 2010, s. 179-186.
- CRISTIANO, T. (2011): *An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy*. In: *Philosophy and Public Affairs* 39 (2), 2011, s. 142-176.
- DONNELLY, J. (2006): *Human Rights*. In: Dryzek, J. S. – Honig, B. – Philis, A. (eds.): *The Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford : Oxford UP, 2006, s. 601-620.
- FALLON, R. F. Jr. (2008): *The Core of an Uneasy Casae for Judicial Review*. In: *Harvard Law Review* 121 (7), 2008, s. 1693-1736.
- FERRAJOLI, L. (2004): *Diritti fondamentali e democrazia costituzionale*. In: Commanducci, P. – Guastini, R. (eds.): *Analisi e diritto 2002-2003. Ricerche di giurisprudenza analitica*. Torino : G. Giappichelli Editore, 2004, s. 331-350.
- FREEMAN, M. (1994): *The Philosophical Foundations of Human Rights*. *Human Rights Quarterly* 16 (3) 1994, s. 491-514.

- GLENDON, M. A. (2002): *A World Made New*. Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights, New York : Random House, 2002.
- GRIFFIN, J. (2008): *On Human Rights*. Oxford : Oxford UP. 2008.
- HOLZER, J. – MOLEK, P. a kol. (2013): *Demokratizace a lidská práva (Středoevropské pohledy)*. Brno – Praha : Sociologické nakladatelství v koedici s Masarykovou univerzitou, 2013.
- HRIVÍK, P. (2011): *Politická korektnosť a ľudské práva v Európskej únii*. In: Bočáková, O.-Tomašíková, A. (eds.): *Aktuálne otázky politiky*. (Zborník referátov z medz. konf. konanej dňa 4. februára 2011) Trenčín: Katedra politológie TUAD, 2011, s. 287-292.
- HRIVÍK, P. (2005): *Súdny dvor ES – aktivizujúci a etizujúci faktor európskeho práva*. In: Mamojka, M.- Chovanec, J.(eds.): *Etika ako podmienka efektivity práva*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2005, s. 165-174.
- MZVaEZ (2014): *Návrh Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v SR*. Bratislava : Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí, 2014. www.mzv.sk
- SMEKAL, H. (2009): *Lidská práva v Evropské unii*. Brno : Mezinárodní politologický ústav MU, 2009.
- WALDRON, J. (2006): *The Core of the Case Against Judicial Review*. In: *The Yale Law Journal* 115 (6), 2006, s. 1379-1386.

Kontakt

doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.

Katedra politológie

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka

v Trenčíne

pavol.hrivik@tnuni.sk

Analyza potenciálu pre rozvoj digitálnej ekonomiky v krajinách V4

Martina Balejová

Abstrakt

Oblasť digitálnej ekonomiky je v súčasnosti vnímaná ako hospodárske odvetvie majúce potenciál uvoľniť impulzy na modernizáciu štruktúry HDP krajín V4 a tento región sa snaží profilovať ako budúci domov startupových komúnit. Hlavným cieľom práce je preto odpovedať na otázku, či existuje reálny základ pre identifikáciu krajín Vyšehrada ako potenciálnych digitálnych lídrov EÚ, resp. či existuje priestor pre rozvoj digitálnej ekonomiky ako perspektívneho odvetvia majúceho potenciál zamedziť negatívnejmu javu stagnácie hospodárskeho rastu a rozvoja krajín V4 vo forme analógie stavu, ktorý sa v teórii zvykne označovať pojmom pasca stredných príjmov. Metodológia analýzy spočíva vo vypracovaní takzvaných pavučinových grafov pre všetky štyri vyšehradské krajiny, zobrazujúcich skóre desiatich subindikátorov relevantných pre rozvoj digitálnej ekonomiky pre daný štát ako i pre priemer EÚ.

Kľúčové slová: digitálna ekonomika, Vyšehradská štvorka, V4

JEL Klasifikácia: O11, O31

Abstract

The area of the digital economy is currently perceived as the industry having the potential to release impulses to modernize the structure of the V4 GDP and the region is seen as a future home of startup communities. The main objective of the present paper is to answer the question of whether there is a realistic basis for the identification of the V4 region as potential digital EU leaders. The paper thus analyses whether there is scope for the development of the digital economy as a promising sector with the potential to prevent negative phenomena of stagnation in economic growth and development of the V4 countries. in the form of an analogy of a condition used to be called middle-income trap. The methodology of the analysis consists in drawing up the so-called radar graphs for the four Visegrad countries, displaying the score of each of the ten sub-indicators relevant to the development of the digital economy for the stats as well as for the EU average.

Key words: digital economy, Visegrad V4

JEL Classification: O11, O31

Úvod

Vyšehradská skupina predstavuje označenie pre regionálnu, i keď neinštitucionalizovanú platformu spolupráce štyroch stredoeurópskych krajín. Toto zoskupenie, oficiálne fungujúce od roku 1991 a ktoré sa v praxi zvykne označovať aj ako V4, či Vyšehradská štvorka, združuje Poľsko, Slovenskú republiku, Maďarsko a Českú republiku. Historicky sa myšlienka vyšehradskej spolupráce zrodila na základe rozhodnutia politických elít troch stredoeurópskych krajín, a to česko-slovenského prezidenta Václava Havla, poľského prezidenta Lecha Walesa a maďarského predsedu vlády Józsefa Antalla, pričom vyplývala z vtedajšej meniacej sa geopolitickej situácie v regióne. Ciele budovania spolupráce boli definované pomerne všeobecne¹, možno však tvrdiť, že najdôležitejším a najhlavnejším zámerom bolo podporiť proces euro-atlantickej integrácie ako i transformáciu stredoeurópskych ekonomík na model trhového hospodárstva. Členstvo v euro-atlantických štruktúrach bolo zároveň podmienené naplnením vedľajších, čiastkových cieľov skupiny (viď pozn. pod čiarou 1).

V priebehu nasledujúcich rokov od vzniku prechádzala vyšehradská skupina rôznymi vývojovými štádiami, pričom bolo možné pozorovať akúsi osciláciu medzi silnejšou a slabšou mierou spolupráce. Z nášho pohľadu je však dôležitý a prelomový rok 2004, kedy sa krajinám podarilo úspešne naplniť cieľ, ktorý možno označiť z pohľadu významu existencie skupiny ako kľúčový a to integráciu štátov do euro-atlantických štruktúr - Európskej únie (EÚ) a Severoatlantickej aliancie (NATO). Tento fakt mal na štyri stredoeurópske ekonomiky ako i spoločnosť nepochybne pozitívny dopad. Krajinám sa v priebehu posledného desaťročia podarilo uspieť pokiaľ ide o priblíženie sa ukazovateľov ich reálnych ekonomík k priemeru pôvodnej skupiny štátov EÚ-15, pričom bola podľa mnohých autorov kľúčovým prvkom rastu lacná, no vysokokvalifikovaná pracovná sila. V tejto súvislosti si dovoľíme poukázať na

---

¹ Krajiny ich stanovili v *Deklarácii o spolupráci Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, Poľskej republiky a Maďarskej republiky na ceste k európskej integrácii* (1991) a zahŕňali nasledovné: v plnom zmysle obnovenie štátnej suverenity, demokracie a slobody; likvidácia všetkých existujúcich spoločenských, ekonomických a duchovných pozostatkov totalitného systému; vybudovanie parlamentnej demokracie, moderného právneho štátu, dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd; vytvorenie moderného hospodárstva; plné zapojenie do európskeho politického, hospodárskeho, bezpečnostného a právneho systému. VISEGRAD GROUP: Visegrad Declarations. [online]. [Citované 1.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations>

vývoj ukazovateľa hrubého národného dôchodku (HND, resp. GNI) per capita. Krajiny V4 pri vstupe do EÚ dosahovali 52% EÚ-15 úrovne HND p.c. meraného v parite kúpnej sily. V roku 2012 však toto číslo stúplo na 63%². Tento proces sa vyvíjal v súlade s teóriou konvergenie príjmov, na základe ktorej štáty s nižšou počiatočnou úrovňou príjmu, ako je napr. Slovensko či Poľsko, rástli oveľa rýchlejšie ako krajiny s vyššou úrovňou³ - HND p.c. v parite kúpnej sily Poľska dosahovalo v roku 2012 16 400 €, čo je o 54% vyššia hodnota ako v roku 2004 (10 600 €). V prípade Slovenska išlo o 61% nárast z 11 800 € na 19 200 €⁴. Konkurenčná výhoda lacnej, no vysokokvalifikovanej pracovnej sily v kombinácii s inými faktormi (spomenieme napríklad zdravý bankový sektor, relatívne nižšie verejné a súkromné zadlženie či geograficky výhodná poloha), ktoré k uvedenému vývoju nepochybne dopomohli majú však svoje limity a mnohí akademici a analytici poukazujú na to, že regiónu V4 hrozí analógia javu, ktorý nazývame pasca stredného príjmu (z angl. *middle income trap*)⁵. Ide o teoretický scenár, kedy sa ekonomike vďaka určitému druhu špecializácie podarí dosiahnuť istý level dôchodku a hospodárskeho rozvoja. Tento stav však v určitom bode narazí na limity a krajine sa nepodarí posunúť do kategórie ekonomík s vyšším príjmom. V súvislosti s krajinami V4 však chceme zdôrazniť, že budeme pracovať najmä s vyššie použitým pojmom analógia pasce stredných príjmov, nakoľko vyšehradské krajiny, s výnimkou Maďarska, patria podľa klasifikácie Svetovej banky do kategórie krajín s vyšším príjmom a sú zároveň členskými štátmi Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Aplikácia označenia zahŕňajúceho pojem stredný príjem na vyšehradské ekonomiky by bola z tohto dôvodu nepresná. Ak sa však pozrieme na úroveň HND p.c. V4 krajín a porovnáme ju s úrovňami zvyšných 24 ekonomík EÚ, môžeme tvrdiť, že v tejto hospodárskej skupine patria vyšehradské ekonomiky medzi krajiny so stredným až nižším príjmom⁶ – najlepšie umiestnenie v hodnotení úrovne HND p.c. EÚ-28 dosahuje spomedzi V4 Česká republika na 19. mieste.

---

² EUROSTAT. (2015): Income, saving and net lending/ borrowing - Current prices. [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=9>

³ KOTIAN, J. (2014): Economic impact of EU membership on Visegrad countries. In *Visegrad Four - 10 years of EU membership*, 2014.

⁴ vlastný prepočet podľa EUROSTAT. (2015): Income, saving and net lending/ borrowing - Current prices. [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=9>

⁵ vid' napr. INSTYTUT KOŚCIUSZKI. (2015): Middle income trap in V4 countries? [online]. [Citované 2.2.2015] <http://ik.org.pl/en/projekt/nr/7715/middle-income-trap-in-v4-countries/>,

⁶ EUROSTAT. (2015): Income, saving and net lending/ borrowing - Current prices. [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=9>

Pasca stredných príjmov sa navyše prejavuje i vo forme javu vysokého zastúpenia určitého hospodárskeho sektora na celkovom outpute krajiny a teda i v akejsi závislosti ekonomiky na určitom hospodárskom odvetví. Práve tento aspekt je častokrát v súvislosti s krajinami V4 citovaný. Spomenieme napríklad vyjadrenie Martina Ehla, vedúceho zahraničnej rubriky českého denníka *Hospodárske noviny*, ktorý tvrdí, že sa „stredná Európa stala so svojou lacnou a vysokokvalifikovanou pracovnou silou akousi dielnou nemeckého (a západného) ekonomického stroja.“⁷ Ehl sa domnieva, že hospodárska politika lákania priamych zahraničných investícií (PZI) založená na dovoze technológií a know-how, ktorú krajiny strednej Európy adoptovali, bola pre ich hospodárstvo výhodná najmä v 90. rokoch. Išlo o obdobie transformácie ekonomík v súlade s vyššie spomínanými cieľmi skupiny V4 a postupného hospodárskeho dobiehania západných štátov. Ehl však dodáva, že v súčasnej dobe je takáto hospodárska politika pre krajiny V4 „nebezpečná, nie iba z dôvodu geografickej, ale i priemyselnej závislosti na automobilovom sektore,“ a naskladá otázku „ako dlho bude tento efekt kvalifikovanej pracovnej sily pôsobiť a čo príde následne?“⁸ V nadväznosti na uvedené si dovoľme citovať strategický dokument českej vlády s názvom *Digitální Česko v. 2.0 - Cesta k digitální ekonomice*, v ktorom sa poukazuje negatívny aspekt z pohľadu štruktúry dovozu a vývozu ČR. Dokument uvádza, „že zásadnú časť dovezených ICT tovarov tvoria najrôznejšie diely a časti nehotových produktov, smerom von sa naopak vyvážajú kompletne hotové výrobky a teda niet pochýb, že sa na českom území veľké množstvo produktov iba montuje a odváža sa ďalej s minimálnou pridanou hodnotou.“⁹

V tejto súvislosti poukazujú mnohí autori na akútnosť vyriešenia daného stavu a potrebu identifikácie nových perspektívnych odvetví hospodárstva, ktoré by mohli slúžiť ako katalyzátor modernizácie ekonomík krajín V4 s cieľom odstrániť negatívny jav prílišného zastúpenia automobilového priemyslu na outpute regiónu.

1 Digitálna ekonomika ako katalyzátor hospodárskeho rozvoja

V literatúre a analýzach zaoberajúcich sa problémom hrozby stagnácie vyšehradských ekonomík sa v kontexte analógie pasce stredného príjmu často stretávame s rôznymi návrhmi,

---

⁷ EHL, M. (2014). The next big step. *Visegrad Insight*, str. 16-17.

⁸ ibid

⁹ Digitální Česko v. 2.0. Cesta k digitální ekonomice. [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Digitalni-Cesko-v--2-0_120320.pdf

ako danej situácii predísť. Medzi predkladanými ideami však možno identifikovať jednu oblasť, ktorá sa vyskytuje častejšie ako ostatné a kladie sa na ňu čoraz väčší dôraz i na úrovni politických elít krajín V4. Ide o oblasť digitálnej ekonomiky, častokrát vnímanej ako hospodárske odvetvie majúce potenciál na uvoľnenie impulzov na modernizáciu štruktúry HDP krajín V4. Teoreticky by tak mohol tento sektor predstavovať katalyzátor hospodárskeho rastu i rozvoja. Ako príklad z praxe uvidíme strategický dokument slovenského predsedníctva V4, zverejneného v júli 2014. Tento dokument vyzdvihuje rozvoj špecifických hospodárskych aktivít v oblasti digitálnej agendy ako jednu z priorít slovenského predsedníctva, pričom označuje digitálnu ekonomiku za „hnaciu silu hospodárskeho rozvoja, ktorá sa dostáva do popredia na národnej i medzinárodnej úrovni, nakoľko predstavuje perspektívne odvetvie s obrovským potenciálom rastu.“¹⁰ Podľa dokumentu sa môže zároveň digitálna ekonomika stať komparatívnou výhodou V4 a vytvoriť impulz pre tvorbu nových pracovných miest v regióne ako prostriedok riešenia nezamestnanosti mladých ľudí¹¹. Ako sme už spomenuli, podporu digitálnej ekonomiky možno pozorovať i na úrovni politických elít jednotlivých krajín, pričom sa v jednotlivých vyjadreniach častokrát stretávame s názorom, že región V4 disponuje veľkým inovačným potenciálom, ako predpoklad na rozvoj digitálnej agendy. V tejto súvislosti spomenieme napríklad V4-Google samit o digitálnej ekonomike, ktorý sa konal 24. septembra 2014 v New Yorku a ktorého cieľom bolo prezentovať inovačný potenciál štyroch vyšehradských krajín vrátane propagácie inovatívnych produktov šestnástich rozbiehajúcich sa firiem v regióne¹². Navyše býva digitálna ekonomika častokrát označovaná ako nástroj prekonania „krízy vyšehrskej spolupráce“, ktorá nastala v skupine po vstupe krajín V4 do euro-atlantických štruktúr a teda po naplnení základného cieľa dovtedajšej existencie zoskupenia. Svedčí o tom napríklad vyjadrenie štátnej tajomníčky poľského Ministerstva zahraničných vecí Henryky Mościcko-Dendys, ktorá tvrdí, že inovačný potenciál Vyšehradu, spolu s inými komparatívnymi výhodami a relatívnou veľkosťou ekonomiky skupiny V4 môže slúžiť ako motív pre budúcu spoluprácu, založenom na presvedčení, že výhody, ktoré môžu krajiny získať z rozvoja

---

¹⁰ THE VISEGRAD GROUP. (2015): 2014–2015 Slovak Presidency. [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20142015-slovak>

¹¹ ibid

¹² EMBASSY OF POLAND IN WASHINGTON, DC. (2015): The Innovative Potential of the Visegrad Group at Google! [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: https://washington.trade.gov.pl/en/aktualnosci/article/y,2014,m,9,a,48264,The_Innovative_Potential_of_the_Visegrad_Group_at_Google.html

digitálnej agendy na individuálnej úrovni sa nemôžu rovnať výhodám, ku ktorým môžu krajiny dospieť spoločným úsilím¹³.

V súčasnosti sa však digitálnej ekonomike neprikladá dôraz iba vo vyšehradskom regióne, ale i na európskej úrovni. Dôkazom je dokument s názvom Digitálna agenda pre Európu¹⁴, ktorý predstavuje jednu zo siedmich hlavných iniciatív v rámci stratégie Európa 2020. Ide o desaťročný plán EÚ, ktorého cieľom je vymaniť európske hospodárstvo z krízy ako i „odstrániť nedostatky aktuálneho rastového modelu a vytvoriť podmienky pre inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast“¹⁵. Konkrétnejším zámerom digitálnej agendy je „určiť smerovanie úsilia o maximalizáciu spoločenského a hospodárskeho potenciálu informačných a komunikačných technológií (ďalej len ICT), v prvom rade internetu“¹⁶.

Pred spracovaním analýzy faktorov, ktoré môžu mať eventuálne pozitívny vplyv na inovačný potenciál V4 regiónu a môžu tak vytvárať priaznivé podmienky pre rozvoj digitálnej ekonomiky považujeme za nevyhnutné pojem digitálne hospodárstvo definovať. Analýze zároveň predchádza i identifikácia východiskového stavu pokiaľ ide o rozvoj ICT sektora vo V4 regióne v súčasnosti.

1. 1 Teoretické východiská pojmu digitálna ekonomika

Nakoľko termín digitálnej ekonomiky predstavuje vo svetovom hospodárstve relatívne nový pojem, je obtiažne nájsť i jeho exaktnú a jasnú definíciu. Navyše, teória sa nezhoduje v tom, čo všetko sa pod termínom digitálnej ekonomiky ukrýva, resp. či zahŕňa iba ekonomickú aktivitu založenú na činnosti využívajúcej internetovú infraštruktúru, alebo ho možno dokonca stotožniť so sektorom ICT ako celkom. Z dôvodu zjednodušenia analýzy, ako i z titulu dostupnosti dát sme sa pre účely predkladaného príspevku rozhodli pracovať s veľmi otvorenou a širokou definíciou digitálnej ekonomiky, vychádzajúc z delenia amerického ekonóma T. L. Mesenbourga. Mesenbourg definoval digitálnu ekonomiku pomocou identifikácie jej troch hlavných zložiek:

1. podporná infraštruktúra (hardware, software, telekomunikácie, siete, a pod.);

---

¹³ MOŠCICKA-DENDYS, H. (2014). Survey: creative Europe #4. *Visegrad Insight*, str. 13

¹⁴ EURÓPSKA KOMISIA. (2010): Oznámenie komisie európskemu parlamentu, rade, európskemu Hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov - „Digitálna agenda pre Európu“. [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN)

¹⁵ EURÓPSKA KOMISIA. [s.a.]: Sumár stratégie Európa 2020. [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_sk.htm

¹⁶ ibid

2. e-business (akýkoľvek proces, resp. ekonomická aktivita, ktorú organizácia realizuje prostredníctvom počítačových sietí);
3. e-commerce (predaj tovarov online)¹⁷.

Mesenbourg zároveň zdôrazňuje, že je to práve spoliehanie sa a využívanie počítačových sietí, ako i výhody z toho vyplývajúce, ktoré definujú rozdiel medzi elektronickým, resp. digitálnym a inými druhmi podnikania¹⁸. Pre ešte vyššiu mieru klarifikácie niektorí autori navyše rozlišujú dva druhy ekonomických aktivít v súvislosti digitálnou agendou, a delia ich buď na nepriame podnikanie – druh podnikania využívajúceho digitálne technológie iba určitým spôsobom, a na druhej strane priame, ktoré je typické pre spoločnosti fungujúce v plnej miere online (napr. e-shopy)¹⁹. Ako sme už načrtli vyššie, budeme pre účely predkladanej práce pracovať so širšou definíciou digitálnej ekonomiky a z dôvodu dostupnosti dát stotožníme digitálnu ekonomiku so sektorom ICT, resp. tou časťou ICT sektora zameraného na poskytovanie služieb. Týmto príspevok rešpektuje jednak delenie podľa Mesenbourga ako i definíciu digitálnej ekonomiky, s ktorou pracuje Európska komisia (EK), s ktorej dátami budeme pri analýze pracovať.

1. 2 Východiskový stav digitálneho sektora vo vyšehradskom regióne

Pre priblíženie východiskového stavu ICT sektora vo vyšehradskom regióne budeme vychádzať z komparatívnej analýzy podielu tohto hospodárskeho odvetvia na celkovom HDP pre celú EÚ-28. Pre objasnenie metodológie však považujeme za dôležité pripomenúť, že budeme pracovať iba s tou časťou ICT sektora, ktorá zahŕňa poskytovanie služieb a od výroby ICT, resp. hardware produktov budeme abstrahovať. Vychádzame totiž z predpokladu, že digitálna ekonomika sa prejavuje ako ekonomická aktivita spojená najmä s poskytovaním služieb s vysokou pridanou hodnotou.

EK v dokumente Digitálna agenda pre EÚ konštatuje, že sektor ICT „priamo vytvára 5% európskeho HDP, pričom jeho každoročná trhovú hodnotu je 660 miliárd EUR, ale k celkovému nárastu produktivity prispieva oveľa väčšou mierou (20 % priamo zo sektora ICT

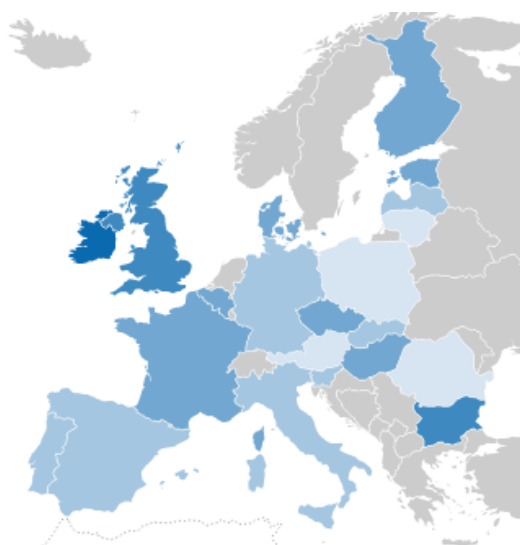
---

¹⁷ MESENBURG T.L. [s.a.]: Measuring the digital economy [online]. [Citované 2.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.census.gov/econ/estats/papers/umdigital.pdf>

¹⁸ ibid

¹⁹ OXFORD DIGITAL ECONOMY COLLABORATION GROUP. (2013): The Concept of a ‘Digital Economy’. [online]. [Citované 2.2.2015] Dostupné na internete: <http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy/>

a 30 % z investícií do ICT)²⁰. EK zároveň podčiarkuje vysoký stupeň dynamiky a miery inovácie tohto sektora a zdôrazňuje úlohu, ktorú ICT sektor zohráva pri zmene spôsobu obchodovania iných sektorov (napríklad v oblasti zdravotnej starostlivosti, bezpečnejších a efektívnejších riešení dopravy, čistšieho životného prostredia, nových mediálnych možností a jednoduchšieho prístupu k verejným službám a kultúrnemu obsahu).

Obr. 1 Percento ICT sektora (poskytovanie ICT služieb) na HDP krajín EÚ-28, 2010

Zdroj: DATA MARKET. (2010): Percentage of the ICT sector on GDP. [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: <https://datamarket.com/data/set/19r3/percentage-of-the-ict-sector-on-gdp#!ds=19r3!pqi=1:6hv9=1.2.3.4.5.7.8.d.e.6.9.f.g.h.k.i.m.n.o.r.q.a.p.s&display=choropleth&map=europe&classifier=natural&numclasses=5>

Predkladaná ilustrácia nám dokumentuje, že spomedzi krajín V4 disponujú najlepšou východiskovou pozíciou Česká republika (ďalej len ČR) a Maďarsko, u ktorých ICT služby na celkovom HDP v roku 2010 dosahovali zhodne 4,2%. Na treťom mieste sa umiestnila Slovenská republika (ďalej len SR), pri ktorej tento pomer predstavoval 3,48%, pričom v Poľsku išlo o 2,89%²¹. Viaceré štúdie však poukazujú na rastový trend podielu digitálnej ekonomiky na HDP v jednotlivých krajinách V4. V prípade SR ide napríklad o štúdiu vypracovanú globálnou konzultačnou spoločnosťou Boston Consulting Group

²⁰ EURÓPSKA KOMISIA. (2010): Oznámenie komisie európskemu parlamentu, rade, európskemu Hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov - „Digitálna agenda pre Európu“. [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN)

²¹ EUROSTAT. (2015): Income, saving and net lending/ borrowing - Current prices. [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=9>

(BCG), ktorá predpovedá slovenskej digitálnej ekonomike rast až 12% ročne²². Podľa analýzy budú kľúčovými hnacími prvkami tohto rastu súkromná spotreba ako i export ICT služieb a softwarov. V prípade Poľska sa poukazuje na obrovský potenciál vo forme kvalitných ľudských zdrojov so zručnosťami pre rozvoj digitálnej ekonomiky. Tím programátorov z Poľska vyhral v júni 2014 prvé majstrovstvá sveta v programovaní v Helsinkách, s účasťou až 2 500 medzinárodných tímov²³. Poľsko sa zároveň v posledných rokoch radí relatívne vysoko v oblasti matematiky a IT vzdelávania v rebríčkoch PISA²⁴. IT gigant Google navyše financuje otvorenie kampusu pre startupy vo Varšave, pričom by malo ísť o tretí najväčší kampus podobného druhu na svete po takých technologických centrách ako Londýn a Tel Aviv²⁵. K rozvoju digitálnej ekonomiky dopomáha i Poľská agentúra pre rozvoj podnikania (PARP), ktorá podporuje tvorbu technologických parkov a tzv. venture, resp. rizikových inkubátorov. Toto všetko sú dôkazy potvrdzujúce to, že sa poľská ekonomika pomaly ale isto stáva čoraz viac digitálne orientovanou. Rastúci dôraz na digitálnu ekonomiku v ČR dokumentuje strategický dokument českej vlády s názvom *Digitální Česko v. 2.0 - Cesta k digitální ekonomice*, v ktorom sa vyslovene poukazuje na nebezpečenstvo orientácie českého hospodárstva na „ICT dielňu“. „Je podstatné, aby ČR nepodporovala iba tzv. "dielne" (od roku 2002 ČR vyváža ďaleko viac ICT tovaru ako napríklad osobných automobilov – viď úvod), ale aby sa podporovali najmä ICT služby a služby s vysokou pridanou hodnotou. V ICT sektore ide napríklad dátové úložiská, podporu startupovej komunity v internetovej alebo technologickej oblasti.“^{26cc}

2 Analýza vybraných faktorov pozitívne vplyvujúcich na rozvoj digitálnej ekonomiky v regióne V4

---

²² KALOVEC, M., KOS, K., T. SAKELLARI, O. SABATA. (2012): Slovakia Online. How the internet is transforming the Slovak economy. [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete: http://www.onlinesanca.sk/pdf/BCG_Google%20Slovakia%20Online_EN.pdf

²³ CUTHBERTSON, A. (2014): Poland Crowned First Ever Coding World Champions. . [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.ibtimes.co.uk/poland-crowned-first-ever-coding-world-champions-1452146>

²⁴ OECD. (2013): PISA 2012 Results in Focus. [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf>

²⁵ GOOGLE EUROPE BLOG. (2014): Campus for entrepreneurs opens in Warsaw. [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: <http://googlepolicyeurope.blogspot.sk/2014/06/campus-for-entrepreneurs-opens-in-warsaw.html>

²⁶ Digitální Česko v. 2.0. Cesta k digitální ekonomice. [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Digitalni-Cesko-v--2-0_120320.pdf

Z vyššie uvedených tvrdení prezentovaných v časti 1 vyplýva, že označenie digitálnej ekonomiky ako perspektívneho odvetvia schopného napomôcť k vyššej miere hospodárskeho rozvoja vyšehradského regiónu sa častokrát opiera o presvedčenie, že krajiny V4 disponujú veľkým inovačným potenciálom. V tejto súvislosti sa častokrát spomínajú úspešné inovatívne spoločnosti a startupy z jednotlivých krajín ako dôkaz prítomnosti inovačného potenciálu vo Vyšehrade. Medzi najčastejšie uvádzané vzory patria napríklad české spoločnosti AVG, či Avast; maďarské Prezi; slovenské Piano Media, ESET či portál Diagnose Me; alebo poľský Uxpin (zoznam úspešných startupov vo V4 je pochopiteľne obširnejší). Otázkou však zostáva, či úspech spomínaných spoločností, ktorých ekonomická aktivita súvisí s digitálnou agendou, závisel od faktorov, ktoré vyplývajú zo stavu danej ekonomiky (a teda z endogénnych predpokladov hospodárstva na rozvoj digitálnej ekonomiky), alebo vyplynul skôr z podnikateľských aktivít určitého zoskupenia nadaných jednotlivcov nezávisle od podmienok ekonomiky a podnikateľského sektora. V predkladanej práci sme sa preto rozhodli zamerať na analýzu faktorov, ktoré môžu mať podľa nášho názoru pozitívny vplyv na inovačný potenciál regiónu a vytvárať tak priaznivé podmienky pre rozvoj digitálnej ekonomiky, pričom sme pracovali s desiatimi subindikátormi, vymenovanými v tab. č. 1. Tieto subindikátory možno rozdeliť do piatich základných kategórií – používanie internetu, e-commerce, ICT zručnosti, ICT sektor, a veda a výskum. Dovoľujeme si však upozorniť, že ide iba o vybrané aspekty a zoznam faktorov, ktoré môžu mať pozitívny vplyv na rozvoj digitálnej ekonomiky je jednoznačne širší. Ďalšou limitáciou predkladanej práce je fakt, že nepracuje s váhou jednotlivých indikátorov a tým abstrahuje od možných výraznejších vplyvov niektorých faktorov oproti iným.

Tab. 1 Vybrané subindikátory určujúce potenciál rozvoja digitálnej ekonomiky²⁷

A) Používanie internetu
1. Percento pravidelných používateľov internetu na celkovej populácii (každý, alebo takmer každý deň) (2014)
B) E-commerce
2. Spoločnosti využívajúce počítačové siete pri predaji tovarov (minimálne 1%) (2014)
C) ICT zručnosti

²⁷ bližšie informácie k metodike výpočtu hodnôt jednotlivých subindikátorov na EURÓPSKA KOMISIA. (2015). Analyse one indicator and compare countries. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries>

3. Zamestnanosť osôb so špeciálnymi ICT zručnosťami (2012)
4. Percento jednotlivcov, ktorí vytvorili počítačový program na celkovej populácii (2014)
5. Počet osôb, ktoré vytvorili webovú stránku (2014)
6. Počet osôb s priemernou alebo vysokou mierou internetových zručností (2013)
7. Spoločnosti zamestnávajúce ICT špecialistov (2007)
8. Indikátor digitálnych zručností (2012)

D) ICT sektor

9. Export ICT tovarov a služieb (2011)

E) Veda a výskum

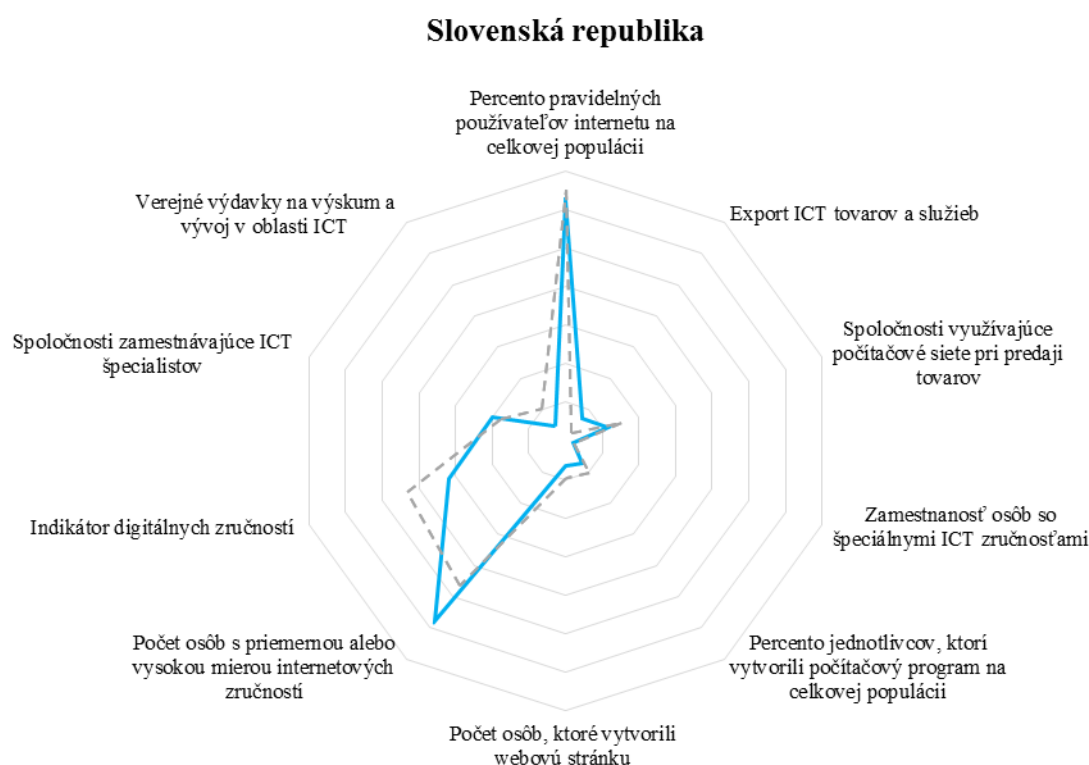
10. Verejné výdavky na výskum a vývoj v oblasti ICT (2012)

2. 1 Slovenská republika

Analýza vyššie spomenutých subindikátorov v podmienkach Slovenskej republiky (ďalej len SR) ukázala, že v súvislosti s predpokladmi na rozvoj digitálnej ekonomiky existuje v krajine priestor pre zlepšenie, ale aj dôvody na optimizmus. SR uspela relatívne dobre najmä pokiaľ ide o podiel počtu osôb s priemernou alebo vysokou mierou internetových zručností na celkovej populácii vo veku od 16-74 rokov²⁸ a v tomto hodnotení sa nachádza na 9. mieste spomedzi EÚ-28. Druhým indikátorom, pri ktorom sa SR umiestnila nad priemerom EÚ je podiel exportu ICT tovarov a služieb na celkovom vývoze. Zatiaľ čo priemerná hodnota v EÚ-28 dosahuje 2,4%, v prípade SR ide až o 7,08%

²⁸ EURÓPSKA KOMISIA. (2015). Country profiles, the relative position against all other European countries. [online]. [Citované 3.2.2015] [http://digital-agenda-data.eu/charts/country-profiles-the-relative-position-against-all-other-european-countries#chart={"indicator-group":"ict-skills","ref-area":"SK","time-period":"2013"}](http://digital-agenda-data.eu/charts/country-profiles-the-relative-position-against-all-other-european-countries#chart={)

Graf 1 Stav vybraných subindikátorov v Slovenskej republike

Zdroj: vlastné spracovanie podľa EURÓPSKA KOMISIA. (2015). Analyse one indicator and compare countries. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries>

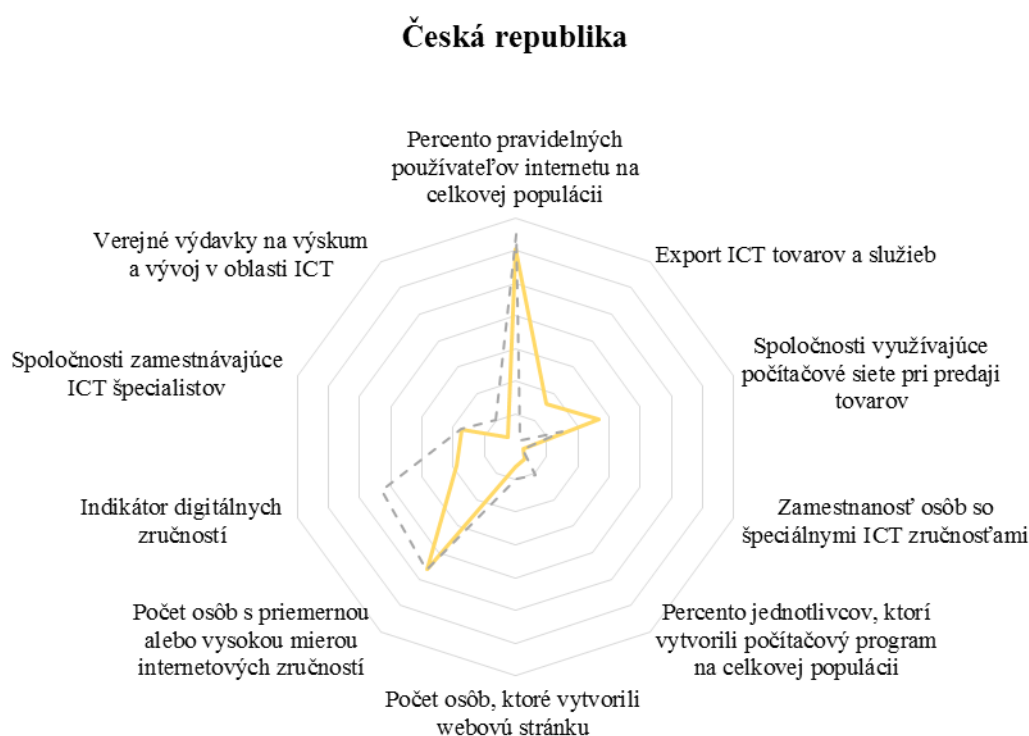
Pokiaľ ide o zvyšné subindikátory, SR sa vo väčšine z nich pohybuje okolo priemeru EÚ. Najviac však zaostáva v oblasti verejných výdavkov na výskum a vývoj v oblasti ICT. Pre účely tejto práce si však dovoľíme poukázať na to, že tento ukazovateľ nehovorí o podiele verejných výdavkov na celkových rozpočtových výdavkoch štátu alebo na HDP, ale ide o podiel verejných výdavkov na výskum a vývoj v oblasti ICT na celkovom počte verejných výdavkov, ktoré smerujú do výskumu a vývoja ako takého. Druhou oblasťou, v ktorej SR výrazne zaostáva je indikátor digitálnych zručností. Ide o indikátor vyjadrujúci podiel používateľov internetu, ktorí disponujú kompetenciami v štyroch vybraných oblastiach: vyhľadávanie informácií, komunikácia, tvorba obsahu a riešenie problémov.

2. 2 Česká republika

Česká republika dosahuje nadpriemerné výsledky najmä v dvoch indikátoroch. V prvom rade je jej podiel exportu ICT tovarov a služieb na celkovom vývoze viac ako šesťnásobne vyšší ako podiel priemeru EÚ. V tejto súvislosti si však dovoľíme poukázať na fakt, že v tejto kategórii dominuje najmä export ICT tovarov nad exportom ICT služieb.

Graf 2 Stav vybraných subindikátorov v Českej republike

Zdroj: vlastné spracovanie podľa EURÓPSKA KOMISIA. (2015). Analyse one indicator and compare countries. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries>

Ako upozorňuje dokument českej vlády *Digitální Česko v. 2.0 - Cesta k digitální ekonomice*, ČR od roku 2002 exportuje ďaleko viac ICT tovaru ako napríklad osobných automobilov²⁹. Druhým výrazne pozitívnym indikátorom v podmienkach ČR je percento spoločností využívajúcich počítačové siete pri predaji tovarov. Domnievame sa, že vysoké hodnotenie daného ukazovateľa poukazuje na dobrý východiskový stav podnikov ČR pokiaľ ide o rozvoj digitálnej ekonomiky ako takej. ČR však, tak isto ako v prípade SR

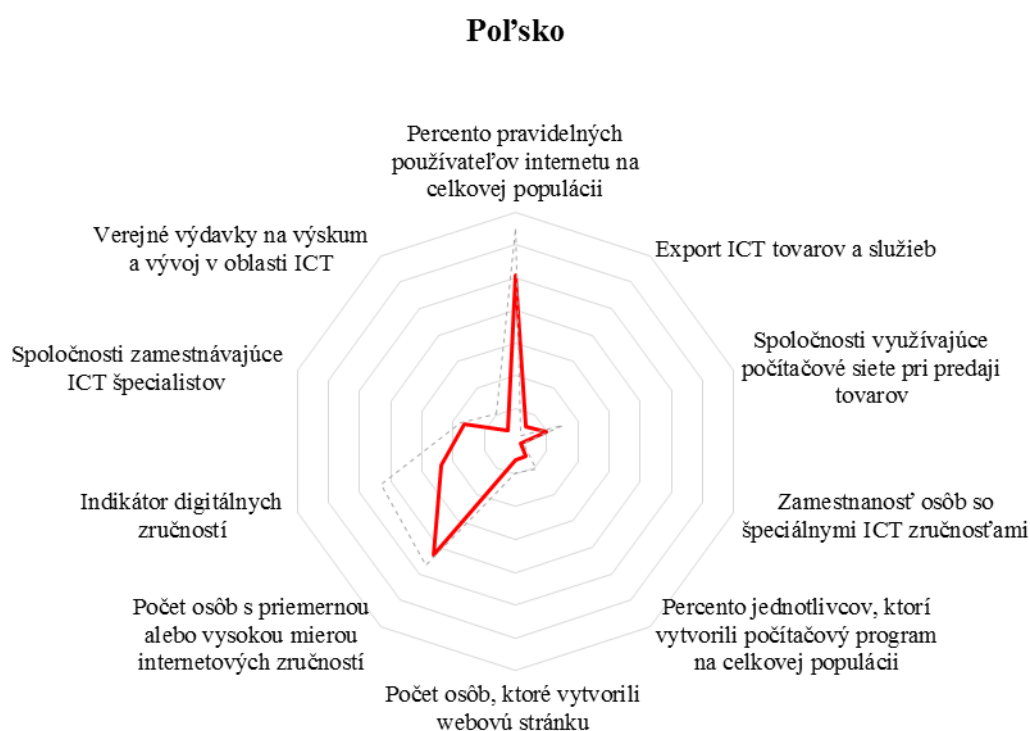
²⁹ Digitální Česko v. 2.0. Cesta k digitální ekonomice. [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Digitalni-Cesko-v--2-0_120320.pdf

najvýraznejšie za priemerom EÚ zaostáva v dvoch kategóriách a to pokiaľ ide o podiel verejných výdavkov na výskum a vývoj v oblasti ICT ako i v indikátore digitálnych zručností. ČR ďalej nedosahuje príliš dobré výsledky ani v podiele jednotlivcov, ktorí vytvorili počítačový program na celkovej populácii, v zvyšných ukazovateľoch sa však pohybuje okolo priemeru EÚ.

2. 3 Poľsko

Hospodárstvo poľskej republiky aj napriek relatívne dobrému hodnoteniu východiskového stavu rozvoja predpokladov pre digitálnu agendu (viď časť 1.2) nevykazuje nadpriemerné hodnoty v žiadnom z ukazovateľov. Výnimkou je opäť export ICT tovarov a služieb, obdobne ako v prípade ČR však ide najmä o export ICT tovarov, resp. tovarov s nižšou pridanou hodnotou. Práve tieto indikátory by mali zohrávať kľúčovú úlohu pri rozvoji digitálnej agendy. Najvýraznejšie zaostávajúce ukazovatele kopírujú stav vo zvyšných vyšehradských krajinách – index digitálnych zručností spolu s verejnými výdavkami na výskum a vývoj v oblasti ICT dosahujú v porovnaní s EÚ nižšie hodnoty. Navyše, Poľsko patrí medzi tie krajiny, ktorých malé a stredné podniky využívajú internet k predaju svojich produktov a služieb iba v malej miere. Dôvod môže tkvieť v nízkej úrovni digitálnych zručností u podnikateľov, ktorí zároveň nepoznajú potenciálny prínos ICT technológií. V tejto súvislosti si však dovoľíme upozorniť na fakt prezentovaný vyššie a to čoraz častejšie polohovanie Poľska ako budúceho startup lídra v strednej Európe. Domnievame sa, že toto označovanie vyplýva najmä z veľkosti potenciálu, ktorý ponúka mnohopočetná poľská, relatívne lacná no kvalifikovaná pracovná sila. Práve mladá časť populácie, v budúcnosti aktívna na pracovnom trhu definuje potenciál krajiny. Dôkazom vysokej kvalifikácie ľudských zdrojov v Poľsku sú relatívne dobré umiestnenia krajiny vo svetových rebríčkoch hodnotiacich kvalitu výučby.

Graf 3 Stav vybraných subindikátorov v Poľskej republike

Zdroj: vlastné spracovanie podľa EURÓPSKA KOMISIA. (2015). Analyse one indicator and compare countries. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries>

Druhým dôvodom identifikácie Poľska ako krajiny majúcej perspektívu na rozvoj digitálneho hospodárstva je vývoj v poslednom období, ktoré sa dokonca v niektorých publikáciách označuje ako „digitálne desaťročie“. Podľa štatistík malo v Poľskej republike v roku 2004 pripojenie k internetu iba 26% domácností, dnes je toto číslo podstatne vyššie a dosahuje 72%³⁰. Za rovnaké obdobie sa zvýšil počet poľských domén .pl z 250 000 na takmer 2,5 milióna³¹. Tento vývoj jednoznačne ukazuje otvorenosť Poľska voči novým technológiám, čo môže predstavovať v kombinácii s kvalifikovaným ľudským kapitálom do budúcnosti jednoznačne pozitívny potenciál.

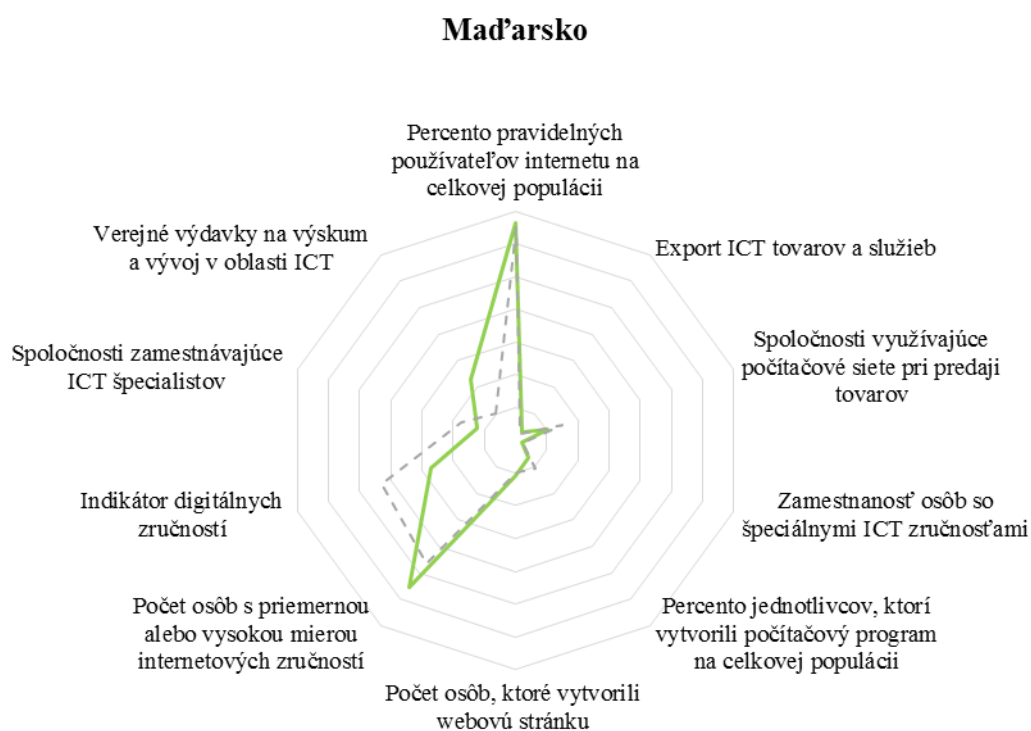
2. 4 Maďarsko

³⁰ WOLRD ECONOMIC FORUM. (2014): Three ways Poland can boost its digital growth. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <https://agenda.weforum.org/2014/07/road-digital-growth/>

³¹ ibid

Maďarská republika naopak dosahuje hodnoty nad priemerom EÚ v najväčšom počte ukazovateľov spomedzi všetkých štyroch vyšehradských krajín. V Maďarsku možno dokonca ako u jedinej krajiny pozorovať podiel výdavkov na výskum a vývoj v oblasti ICT na celkových rozpočtových výdavkoch na výskum a vývoj nad priemerom EÚ. V prípade EÚ ide priemerne o 10%, v prípade Maďarska až o 23%, zatiaľ čo sa zvyšné vyšehradské ekonomiky v tomto smere pohybujú iba niečo medzi 4-5%. Maďarsko má zároveň veľmi dobré umiestnenie pokiaľ ide o počet osôb s priemernou alebo vysokou mierou internetových zručností z celkového počtu internetových používateľov. V Maďarsku však na rozdiel od Poľska zostáva problémom štruktúra a zameranie súčasného výučbového systému. Podľa analýzy vypracovanej Maďarskou ICT asociáciou (IVSZ), maďarský výučbový systém vyprodukuje ročne okolo 2 500 IT študentov, zatiaľ čo v roku 2014 bolo v ICT sektore vytvorených až 10 000 pracovných miest³². Štúdia zároveň odhaduje, že by maďarská ekonomika mohla zvýšiť svoj hospodársky rast v priemere až o 1%, v prípade vytvorenia a naplnenia až 15 000 pracovných miest v ICT sektore³³.

Graf 4 Stav vybraných subindikátorov v Maďarskej republike

³² DAILYNEWS HUNGARY. (2014): IT springboard for Hungary's digital economy. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://dailynewshungary.com/it-springboard-for-hungarys-digital-economy/>

³³ ibid

Zdroj: vlastné spracovanie podľa EURÓPSKA KOMISIA. (2015). Analyse one indicator and compare countries. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries>

Záver

Z vyššie uvedeného jednoznačne vyplýva čoraz väčší dôraz kladený na potenciál digitálnej ekonomiky v krajinách V4. Krajiny strednej Európy sa snažia profilovať ako motory inovácie a ako budúce domovy startupových komúní. Predkladaná práca si však kladie za cieľ odpovedať na otázku, či existuje reálny základ pre identifikáciu krajín Vyšehrada ako potenciálnych digitálnych lídrov EÚ. Domnievame sa, že tlak a čoraz väčší dôraz kladený na tento druh hospodárskej aktivity má v kontexte budúcnosti hospodárskeho rozvoja regiónu svoj význam. V súčasnosti je totiž, ako sme už spomínali, model rastu krajín V4 založený vo veľkej miere na importe technológie a využívajúceho konkurenčnú výhodu lacnej a vysokokvalifikovanej pracovnej sily, pričom ekonomikám dominuje výroba, resp. jeden priemyselný sektor, čo nereflekтуje realitu súčasných potrieb ekonomík V4. Táto situácia môže predstavovať hrozbu, ktorá má potenciál pretaviť sa do stavu, ktorý sa podobá javu pasce stredných príjmov. Domnievame sa, že ak sa chcú vyšehradské ekonomiky vyhnúť tomuto javu, musia svoju hospodársku aktivitu preorientovať z produkčne na inovačne orientovanú, pričom jedným z pilierov tohto nového modelu rastu by bol práve sektor digitálnej ekonomiky.

Predkladaná analýza potvrdzuje potenciál pre rozvoj digitálnej agendy v regióne. Podarilo sa nám však identifikovať množstvo prekážok a dospieť k záveru, že stále existuje pomerne široký priestor na zlepšenie situácie – krajiny V4 tak musia nájsť cestu, ako vyššie spomínaný potenciál využiť. Štáty musia v prvom rade nájsť spôsob, ako vytvoriť nové iniciatívy, prípadne implementovať už zavedené s väčším úspechom aby znížili vyššie identifikované rozdiely medzi nimi a zvyškom EÚ vo vybraných ukazovateľoch. Krajiny spoločne najviac zaostávajú v indikátore digitálnych zručností. Tento ukazovateľ, nakoľko vyjadruje podiel používateľov internetu, ktorí disponujú kompetenciami v štyroch vybraných oblastiach: vyhľadávanie informácií, komunikácia, tvorba obsahu a riešenie problémov je pri rozvoji digitálneho potenciálu kľúčový. Domnievame sa, že k zvýšeniu tohto typu kompetencií môžu vyšehradské krajiny dopomôcť i prostredníctvom reformy vzdelávacieho systému, vo väčšej miere zameraného na IT zručnosti. Ak chcú však V4 ekonomiky uspieť v digitálnej agende na globálnej úrovni, nemôže úroveň IT vzdelávania ostať pri základoch

a pokročilejšie IT zručnosti by mali byť do výučbového procesu zakomponované čím skôr. V neposlednom rade je potrebné do výskumu a vývoja ICT investovať – či už priamo pomocou zvýšenia miery verejných výdavkov do tejto oblasti, alebo nepriamo, napríklad formou podpory startupov a rozvoja startupových komunit. Krajiny Vyšehradskej skupiny musia zároveň svoj potenciál pre digitálnu ekonomiku prezentovať nielen doma, ale i v zahraničí a tým zvýšiť šancu na prilákanie PZI.

Veríme, že týmto spôsobom môžu krajiny jednoduchšie dopomôcť k tomu, aby sa z regiónu V4 stalo prostredie podporujúce inovácie, hospodársky rast a rozvoj. Téma digitálnej agendy, investície do ICT a podpora inovácií totiž patria k prioritným oblastiam aj na úrovni EÚ, nakoľko je na ne vo veľkej miere zameraná i stratégia Európa 2020. Tento desaťročný plán reformy hospodárskeho rozvoja EÚ je zameraný na prekonanie zjavných ekonomických prekážok a výziev v celoeurópskom meradle, z čoho si môžu vyšehradské ekonomiky jednoznačne brať príklad.

Použitá literatúra:

EMBASSY OF POLAND IN WASHINGTON, DC. (2015): *The Innovative Potential of the Visegrad Group at Google!* [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: https://washington.trade.gov.pl/en/aktualnosci/article/y,2014,m,9,a,48264,The_Innovative_Potential_of_the_Visegrad_Group_at_Google.html

CUTHBERTSON, A. (2014): *Poland Crowned First Ever Coding World Champions.* [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.ibtimes.co.uk/poland-crowned-first-ever-coding-world-champions-1452146>

DAILYNEWS HUNGARY. (2014): *IT springboard for Hungary's digital economy.* [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://dailynewshungary.com/it-springboard-for-hungarys-digital-economy/>

DATA MARKET. (2010): *Percentage of the ICT sector on GDP.* [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: <https://datamarket.com/data/set/19r3/percentage-of-the-ict-sector-on-gdp#!ds=19r3!pqi=1:6hv9=1.2.3.4.5.7.8.d.e.6.9.f.g.h.k.i.m.n.o.r.q.a.p.s&display=choropleth&map=europe&classifier=natural&numclasses=5>

Digitální Česko v. 2.0. Cesta k digitální ekonomice. [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Digitalni-Cesko-v--2-0_120320.pdf

EHL, M. (2014). *The next big step.* Visegrad Insight, str. 16-17.

EURÓPSKA KOMISIA. (2010): *Oznámenie komisie európskemu parlamentu, rade, európskemu Hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov - „Digitálna agenda pre Európu“.* [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN)

EURÓPSKA KOMISIA. (2015). *Analyse one indicator and compare countries.* [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries>

EURÓPSKA KOMISIA. (2015). *Country profiles, the relative position against all other European countries.* [online]. [Citované 3.2.2015] [http://digital-agenda-data.eu/charts/country-profiles-the-relative-position-against-all-other-european-countries#chart={\"indicator-group\":\"ict-skills\",\"ref-area\":\"SK\",\"time-period\":\"2013\"}](http://digital-agenda-data.eu/charts/country-profiles-the-relative-position-against-all-other-european-countries#chart={\)

EURÓPSKA KOMISIA. [s.a.]: *Sumár stratégie Európa 2020.* [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_sk.htm

EUROSTAT. (2015): *Income, saving and net lending/ borrowing - Current prices.* [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do?dvsc=9>

GOOGLE EUROPE BLOG. (2014): *Campus for entrepreneurs opens in Warsaw.* [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: <http://googlepolicyeurope.blogspot.sk/2014/06/campus-for-entrepreneurs-opens-in-warsaw.html>

INSTYTUT KOŚCIUSZKI. (2015): *Middle income trap in V4 countries?* [online]. [Citované 2.2.2015] <http://ik.org.pl/en/projekt/nr/7715/middle-income-trap-in-v4-countries/>,

KALOVEC, M., KOS, K., T. SAKELLARI, O. SABATA. (2012): *Slovakia Online. How the internet is transforming the Slovak economy.* [online]. [Citované 7.2.2015] Dostupné na internete: http://www.onlinesanca.sk/pdf/BCG_Google%20Slovakia%20Online_EN.pdf

KOTIAN, J. (2014): *Economic impact of EU membership on Visegrad countries. In Visegrad Four - 10 years of EU membership, 2014.*

MESENBOURG T.L. [s.a.]: *Measuring the digital economy.* [online]. [Citované 2.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.census.gov/econ/estats/papers/umdigital.pdf>

- MOŚCICKA-DENDYS, H. (2014). *Survey: creative Europe #4. Visegrad Insight*, str. 13
- OECD. (2013): *PISA 2012 Results in Focus*. [online]. [Citované 6.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf>
- THE VISEGRAD GROUP. (2015): *2014–2015 Slovak Presidency*. [online]. [Citované 5.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/20142015-slovak>
- VISEGRAD GROUP: *Visegrad Declarations*. [online]. [Citované 1.2.2015] Dostupné na internete: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations>
- WORLD ECONOMIC FORUM. (2014): *Three ways Poland can boost its digital growth*. [online]. [Citované 3.2.2015] Dostupné na internete: <https://agenda.weforum.org/2014/07/road-digital-growth/>

Kontakt

Ing. Martina Balejová
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
martina.balejova@euba.sk

Komparácia fenoménu dlhu v rôznych teoretických školách

Marcel Čas

Abstrakt

Predkladaná práca sa venuje komparácií fenoménu dlhu v rôznych teoretických školách. Práca kategorizuje agregátne dlhy na súkromné dlhy a verejné dlhy a analyzuje vplyv týchto agregátnych dlhov na hospodárstvo v neoklasickej a postkeynesovskej ekonomickej teórii. Cieľom práce je komparovať vplyv agregátnych dlhov na hospodárstvo v týchto dvoch teoretických školách.

Kľúčové slová: Súkromné dlhy, Verejné dlhy, Neoklasická škola, Postkeynesovská škola

JEL Klasifikácia: G00, E13, E12

Abstract

This paper concerns itself with a comparison between the phenomenon of debt in different theoretical frameworks. The paper divides aggregate debt measures into private and public debt and analyses the impact of debt on the economy in neoclassical and post Keynesian economic theory. The aim of this work is to compare the effect of aggregate debt on the economy in these two theoretical schools.

Key words: Private debt, Public Debt, Neoclassical school, Post Keynesian school

JEL Classification: G00, E13, E12

Úvod

Ak by sme hľadali jeden pojem, ktorý by bol reprezentatívny o ekonomickom diskurze posledného obdobia, tak by to pravdepodobne mohol byť pojem „dlh“.¹ Často je však ekonomický diskurz o dlhoch poznačený nepresnosťou, ktorá sprevádza tento koncept, keďže viacero ekonómov používa iný teoretický rámec, do ktorého fenomén dlhu vkladá.

Tento článok má za cieľ definovať dva základné teoretické postoje na fenomén dlhu. Zároveň sa budeme pozerat' na rozdiel medzi vnímaním verejného a súkromného dlhu, keďže rôzne školy robia rôzne dištinkcie a teoretické závery pokiaľ ide o túto typológiu dlhov. Na

---

¹ EGGETSSON G.B., KRUGMAN P.R. 2012: Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach. The Quarterly Journal of Economics, 2012, s. 1469 -1513.

fenomén súkromných a verejných dlhov sa teda budeme najprv pozerat' zo strany neoklasickej ekonómie a potom zo strany postkeynesovskej ekonómie. Následne zosumarizujeme teoretické závery oboch škôl. Napokon budeme analyzovat' empiriu dynamiky dlhových agregátov vybraných krajín svetovej ekonomiky.

1 Teória dlhu

1.1 Neoklasická škola

Základ vnímania zadlžovania je v neoklasickej škole veľmi intuitívny. Pokiaľ sa nejaký ekonomický agent zadlžuje, tak dochádza k tomu, že dostal v období t_0 finančné prostriedky, za ktoré musí v období t_1 zaplatiť tú istú sumu finančných prostriedkov. Pre zjednodušenie predpokladáme základný mechanizmus zadlženia, kde sa dlh splatí, v celej svojej výške, po maturite, a počas obdobia pred maturitou sa neplatia úroky. Pre dlžníka predstavuje objem týchto finančných prostriedkov dlh a pre veriteľa predstavuje objem týchto finančných prostriedkov úver. Je jasné, že v každodennom ekonomickom živote si peniaze nepožičiavajú ekonomickí agenti medzi sebou, ale využívajú služby bankového sektora.

Banky v tomto modeli vystupujú ako čistý sprostredkovatelia v tom zmysle, že prijímajú vklady (peniaze) od svojich klientov a vypožičiavajú tieto isté peniaze ďalším ekonomickým agentom, ktorí potrebujú financie. Majúc tento základný model v mysli môžeme prejsť na analýzu neoklasického vnímania súkromných dlhov.

Podľa neoklasickej školy nemajú súkromné dlhy (to isté platí pre verejné dlhy) žiadny agregátny vplyv na agregátny dopyt v tom zmysle, že pri procese zadlžovania/oddlžovania nedochádza k zmene výšky agregátneho dopytu.² Je tomu tak preto, pretože ak sa agent A zadlžuje/oddlžuje, tak musí existovať agent B, ktorý poskytol úver/dostal vyplatenie úveru. To znamená, že agentovi B sa znížil/zvýšil stav jeho finančných prostriedkov (tzn., že sa znížil/zvýšil jeho kúpyschopný dopyt) a stav finančných prostriedkov agenta A sa zvýšil/znížil (tzn., že sa zvýšil/znížil jeho kúpyschopný dopyt) o takú istú hodnotu.³ Za predpokladu rovnakého sklonu k spotrebe platí, že zmena výšky súkromného zadlženia nemôže mať žiadny agregátny vplyv na agregátny dopyt.

---

² Píšeme, že nemajú agregátny vplyv, pretože sa dá povedať, že predsa vplyv majú, avšak len, pokiaľ ide o štruktúru agregátneho dopytu, za predpokladu, že peniaze vymenia majiteľov s iným spotrebným košom.

³ MANKIW G.N. 2010: Macroeconomics, seventh edition. Worth Publishers, 2010, s. 602, ISBN 1-4292-1887-8.

Rozdielny sklon k spotrebe je jediný spôsob, ako by mohla, podľa neoklasiky, nastať ekonomická kríza zapríčinená súkromným zadlžením. Takýmto spôsobom modelujú finančné krízy aj neoklasickí keynesiánci resp. novo keynesiánci.

Paul Krugman a G. Eggerston modelujú krízu tak, že „trpezliví“ ekonomickí agenti poskytnú „netrpezlivým“ ekonomickým agentom finančné prostriedky.⁴ Súkromné zadlžovanie sa bude zväčšovať, teda finančné prostriedky sa budú posúvať k „netrpezlivým“ ekonomickým agentom až do doby, pokiaľ sa stanú dlhy pre „netrpezlivých“ ekonomických agentov vzhľadom na štruktúru ich bilancií neúnosné. Keď sa toto stane, tak „netrpezliví“ ekonomickí agenti začnú opravovať svoje bilancie t.j. začnú sa oddlžovať. „Trpezliví“ ekonomickí agenti, ktorým tieto finančné prostriedky začnú prúdiť majú však nižšiu mieru sklonu k spotrebe a preto je oddlžovanie sprevádzané znižovaním agregátneho dopytu.

Okrem takéhoto scenára avšak z hľadiska neoklasickej teórie nepredstavuje samotná výška súkromného zadlženia problém. Výška súkromného zadlženia vyjadruje iba slobodné rozhodnutie určitých ekonomických agentov o tom, že maximalizujú svoju užitočnosť kombináciou relatívne viac súčasnej spotreby, ako budúcej spotreby, na rozdiel od iných ekonomických agentov, ktorí maximalizujú svoju užitočnosť kombináciou relatívne viac budúcej spotreby ako minulej spotreby. Totižto pre neoklasickú školu platí, že rozhodnutie zadlžiť sa predstavuje rozhodnutie ekonomického agenta o tom, že hodnotí hraničnú užitočnosť získanú z poslednej jednotky súčasnej spotreby vyššie, ako hraničnú užitočnosť získanú z poslednej jednotky budúcej spotreby. Preto by sme do daného mechanizmu nemali vstupovať a výška súkromného zadlženia by, za predpokladu totožnej miery sklonu k spotrebe, nemala predstavovať problém. Pohľad neoklasickej školy na súkromné zadlženie je teda relatívne neutrálny.

Tomu nie je tak, pokiaľ ide o verejné zadlženie. Verejné zadlženie sa považuje za problém. Popíšeme niekoľko dôvodov, prečo neoklasická škola zastáva takú pozíciu.

Prvý dôvod je, že neoklasická ekonómia vychádza z produkčnej funkcie ako determinanta outputu a ekonomika má tendenciu okolo tohto potencionálneho outputu kolísať. Predpokladáme teda, že ekonomika sa nachádza na úrovni potencionálneho produktu. Ak je tomu tak, tak potom zvýšenie vládnych výdavkov (pri nezmenených príjmoch dôjde k zvýšeniu verejného zadlženia, ak vo východiskovom období boli napr. príjmy a výdavky na

---

⁴ EGGETSSON G.B., KRUGMAN P.R. 2012: Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach. The Quarterly Journal of Economics, 2012, s. 1469 -1513.

rovnakej úrovni) vytlačí súkromné investície z ekonomiky.⁵ Verejný sektor emituje dlhopisy na krytie dlhu, čím sa zvýši dopyt po peniazoch, čím sa zníži úroková miera, čím sa zníži miera investovania v ekonomike.

Druhým dôvodom, že neoklasická škola má také presvedčenie je, že alokácia zdrojov verejným sektorom nemôže byť taká efektívna, ako alokácia zdrojov v súkromnom sektore, pretože ten je založený na trhovom mechanizme, ktorý nám garantuje alokačnú efektívnosť. V tomto kontexte sa spomína presvedčenie o neefektívite výdavkov vlád, vzhľadom na rôzne politické obmedzenia a motivácie politikov nehľadieť pri svojom rozhodovaní na ekonomické fundamenty, ale na politický cyklus.

Neoklasická škola teda zastáva, skôr negatívny postoj k verejným dlhom, keďže vytlačujú viac efektívne súkromné investície, menej efektívnymi verejnými investíciami.

1.2 Postkeynesovská škola

Základ vnímania zadlžovania pre postkeynesovstvo je teória endogénnych peňazí.⁶ Tá zapríčiňuje fundamentálny rozdiel vo vnímaní dlhov pre postkeynesovskú školu. Táto škola nesúhlasí s tvrdením, že banky sú čistí sprostredkovatelia, že iba zbierajú vklady jedných agentov a následne ich posúvajú druhým agentom. Podľa tejto teórie pri procese úverovania (čo je vlastne len zrkadlový obraz procesu zadlžovania) vznikajú endogénne nové peniaze prostredníctvom zväčšovania účtovnej bilancie bánk.⁷ Majúc tento alternatívny model fungovania peňazí a dlhov, prejdeme na analýzu postkeynesovského vnímania súkromných dlhov.

Pravdepodobne najväčší rozdiel relatívne voči neoklasickej škole je taký, že dynamika súkromného zadlženia má bezprostredný dopad na vývoj agregátneho dopytu. Pokiaľ sa ekonomický agent zadlží, tak to v tomto modeli znamená, že si vypýta úver v banke, ktorá mu úver poskytne tým, že expanduje svoju bilanciu (jej aktíva sa zväčšia o úroveň úveru a jej pasíva sa zväčšia o úroveň úverového účtu, ktorý ma ekonomický agent po udelení úveru k dispozícii), a keď sa rozhodne dlžník tieto finančné prostriedky použiť, tak tým zvýši kúpyschopný agregátny dopyt bez toho, aby nastalo akékoľvek zníženie kúpyschopného

---

⁵ LISÝ, J. et al. 2007. *Ekonomía v novej ekonomike*. Bratislava: Iura Edition, 2007, s. 634, ISBN 978-80-8078-164-4

⁶ KING, J.E. 2003. *The Elgar Companion to Post Keynesian Economics*, 2003, Edward Elgar Publishing, ISBN 184064 630 6.

⁷ WERNER R.A. 2014. Can banks individually create money out of nothing? — The theories and the empirical evidence. *International Review of Financial Analysis*, 2014, s.1-19.

dopytu nejakého iného ekonomického agenta.⁸ To znamená, že pri úverovej expanzii dochádza *ipso facto* k súčasnému zvyšovaniu agregátneho dopytu. To avšak naopak znamená aj to, že pri úverovej reštrikcii (resp. pri procese oddlžovania) dochádza *ipso facto* k súčasnému znižovaniu agregátneho dopytu, čo nemožno zastaviť tým, že by sme zmenili mieru sklonu k spotrebe nejakých „trpezlivých“ agentov, ako tomu bolo v neoklasickom modeli oddlžovania. Je tomu tak preto, pretože v určitom zmysle sa zadlžovala ekonomika ako celok vo svojom bankovom sektore, ktorý tento zvýšení dopyt po peniazoch pokryl úverovou expanziou, t.j. zväčšoval množstvo peňazí v obeh. Z tohto dôvodu majú postkeynesovci negatívny postoj voči zvyšovaniu súkromného zadlženia. Je to tak preto, pretože sa predpokladá, že skôr či neskôr bude súkromný sektor tak zadlžený, že prestane byť schopný splácať svoje úrokové platby a úverová expanzia sa zvráti, čím sa zníži agregátny dopyt a ekonomika zostane so štruktúrou výdavkov, kde podstatnú časť tvoria úrokové platby, ktorých platba nestimuluje rast reálnej ekonomiky. Dynamika súkromného dlhu má teda pre postkeynesovcov výrazný vplyv na agregátny dopyt a tým na štruktúru hospodárstva.⁹

Verejné zadlženie sa naopak u postkeynesovcov nepovažuje za zásadný problém. Za istých podmienok môže predstavovať aj pozitívum. Prvým dôvodom pre takýto postoj je, že postkeynesovstvo nevychádza z predpokladu, že ekonomika sa nachádza, resp. má trend smerovať k potencionálnemu produktu. To znamená, že existujú nevyužitú výrobné zdroje. Preto pri zvýšení verejných výdavkov nedochádza k vytláčiacemu efektu v postkeynesovských modeloch, ale k vtláčaciemu efektu. Vláda zvýši verejné výdavky, čím mobilizuje istú časť nevyužitých zdrojov a dodatočné príjmy súkromného sektora premenené na výdavky mobilizujú ďalšiu časť nevyužitých zdrojov. Takýmto spôsobom môže nastať situácia, že sa miera verejného a miera súkromného investovania zvýšia naraz.

Okrem toho, pre postkeynesovcov platí, že vytlačací efekt nemôže byť spôsobený monetárnymi faktormi, pretože podľa teórie endogénnych peňazí, ponuka peňazí nie je exogénne daná, ale flexibilne sa vyvíja vzhľadom na dopyt po peniazoch a zároveň úroková miera je riadená centrálnou bankou, takže emitovanie vládnych dlhopisov nemá prečo zvýšiť úrokové miery, ak centrálna banka nezmení svoj úrokový cieľ.

---

⁸ KEEN, S. 2011. Debunking Economics. The naked emperor dethroned?, Revised and expanded edition. 2011. ISBN 9781848139930.

⁹ BIGGS M., MAYER T., PICK A. 2009. Credit and economic recovery. DNB Working Paper No. 218, 2009, s.20.

Druhý dôvod, pre ktorý sú postkeynesovci toho názoru, že hrozba verejných dlhov je preceňovaná sa týka hrozby štátneho bankrotu. Má sa za to, že štáty, pokiaľ sú monetárnymi suverénmi (to znamená, že majú možnosť prostredníctvom svojich centrálnych bánk emitovať nové peniaze) a ktorých všetky dlhy sú denominované v domácej peňažnej jednotke, bez ohľadu na to, či sú držané domácimi, alebo zahraničnými investormi, nemôžu byť, za žiadnych ekonomicky relevantných okolností, donútené vyhlásiť platby neschopnosť.¹⁰ Každá ďalšia splátka, bez ohľadu na jej výšku, môže byť krytá jednoducho ďalšou emitenciou peňazí. To ešte samozrejme neznamená, že financovanie vládnych výdavkov emisiou nových peňazí je vždy dobrým nápadom. Postkeynesovstvo uznáva, že existujú reálne obmedzenia zvyšovania rastu, ktoré sú dané produkčnou schopnosťou ekonomiky, ale odmieta, že existujú nominálne, resp. monetárne obmedzenia rastu. To znamená, že pre postkeynesovcov je rozumné zvyšovať vládne výdavky a tým pádom verejný dlh do vtedy, do kedy sa nezaručí plné využitie všetkých reálnych produkčných schopností ekonomiky.

Ďalším fundamentálnym rozdielom postkeynesovstva oproti neoklasickej ekonómie je vo vnímaní dynamického vzťahu medzi súkromným a verejným dlhom. Neoklasická škola tieto dve veličiny nezvykne dávať do vzájomného vzťahu a považuje ich za od seba nezávislé veličiny. Postkeynesovská škola má za to, že verejné zadĺženie často len reaguje prostredníctvom automatických stabilizátorov na vývoj súkromného zadĺženia resp. na vývoj hospodárskeho cyklu. V konjunktúre sa súkromné zadĺženie zvyšuje a verejné zadĺženie sa znižuje. V recesii sa dynamika obráti, súkromný sektor začne opravovať svoje bilancie a verejný sektor automaticky prejde do deficitu pôsobením stabilizátorov. Podľa postkeynesovskej školy, jeden zo spôsobov ako zmierniť amplitúdu endogénnej cyklickosti trhového hospodárstva je zmierniť cykly v dynamike verejného a súkromného zadĺženia a snažiť sa držať miery verejného a súkromného zadĺženia relatívne voči HDP na konštantnej úrovni. Záverom možno tvrdiť, že pre postkeynesovskú školu predstavujú verejné dlhy, relatívne voči neoklasickej škole, skôr pozitívny fenomén.

---

¹⁰ TYMOIGNE E., WRAY R. L. 2013. Modern Money Theory 101: A Reply to Critics, Levy Economics Institute Working paper No. 778, 2013, s.57.

2 Zhrnutie teórie dlhov

Následne stručne zhrnieme najdôležitejšie dôsledky vnímania fenoménu dlhov v oboch školách ekonomickej teórie.

Tab. 1 Tabuľka zhrnutia teoretických vymedzení dlhu

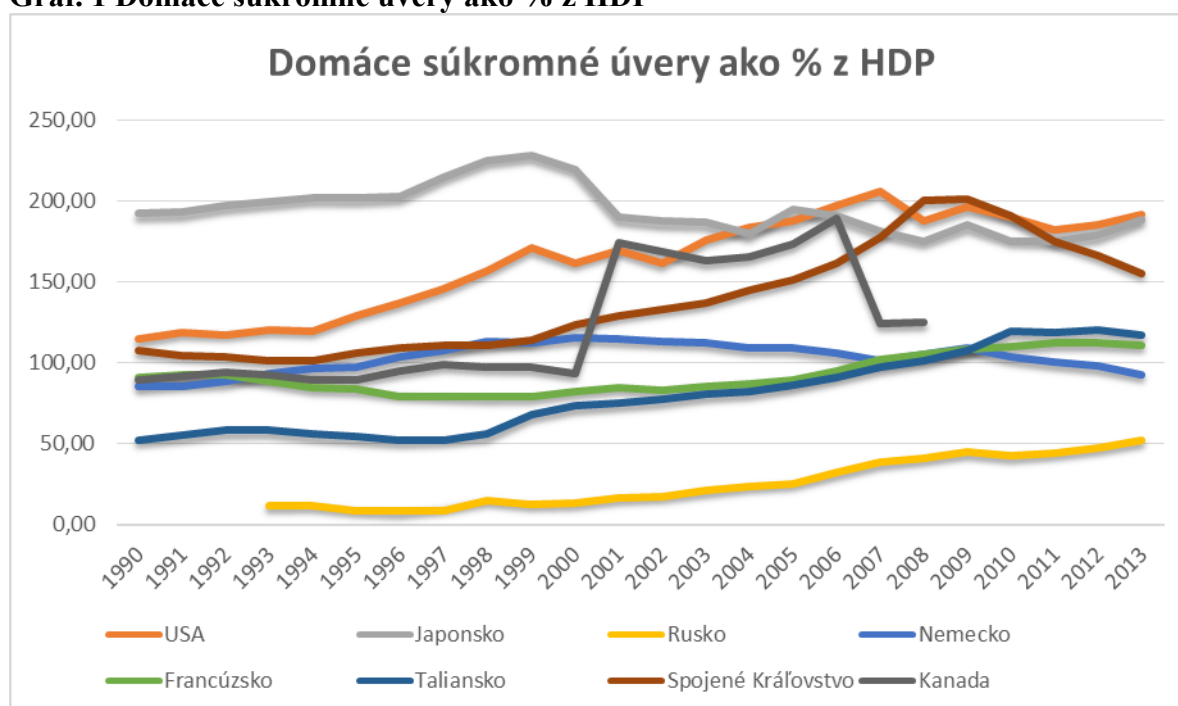
Škola / Efekty dlhov	Vplyv na Dopyt	Vplyv výdavkov	Vplyv bánk	Dôležitosť dlhu
Neoklasika - <i>Ds</i>	Mierny	-	Sprostredkovanie	Zanedbateľná
Neoklasika - <i>Dv</i>	Mierny	Vytlačací efekt	Sprostredkovanie	Výrazná
Postkeynesovstvo - <i>Ds</i>	Výrazný	-	Produkcia MS	Výrazná
Postkeynesovstvo - <i>Dv</i>	Výrazný	Vtláčací efekt	Produkcia MS	Zanedbateľná

V tab. 1 môžeme vidieť zhrnutie teoretických vymedzení dlhu. Na ľavej strane tabuľky vidíme typológiu teoretickej kategorizácie dlhov podľa ekonomickej školy a podľa druhu dlhu, kde *Ds* predstavuje súkromné dlhy a *Dv* predstavuje verejné dlhy. V horných riadkoch môžeme vidieť štyri vybrané efekty dlhov. V jadre samotnej tabuľky možno potom vyčítať, aký názor má daná škola na konkrétny efekt konkrétneho druhu dlhu. Vidíme, že neoklasická škola považuje vplyv na dopyt oboch druhov dlhov za mierny, keďže zadlžovanie v neoklasickej koncepcii iba posúva peňažné prostriedky. Pre postkeynesovstvo toto neplatí, pretože zadlžovanie znamená produkciu nových finančných prostriedkov pomocou úverovej expanzie. Vplyv verejných výdavkov je daný teoretickými východiskami jednotlivých škôl. Neoklasická škola predpokladá output na úrovni potencionalneho produktu a preto má zvýšenie verejných výdavkov za následok vytlačací efekt, na rozdiel od postkeynesovskej školy, ktorý predpokladá existenciu medzery outputu a preto má zvýšenie verejných výdavkov za následok vtláčací efekt. Pokiaľ ide o vplyv bánk, tak v neoklasických modeloch vystupujú banky, iba ako čisti sprostredkovatelia daného množstva peňazí, zatiaľ čo v postkeynesovských modeloch vystupujú banky, ktoré sú schopné produkovať nové peniaze, čím zvyšujú ponuku peňazí *MS*. A napokon pre neoklasiku je dôležitosť výšky a dynamiky súkromného zadlženia zanedbateľná, zatiaľ čo výška a dynamika verejného dlhu predstavuje potencionalny problém. Pre postkeynesovstvo platí opak. Výška a dynamika súkromného zadlženia sa považuje za mimoriadne dôležitú, zatiaľ čo výška a dynamika verejného zadlženia má pre postkeynesovstvo až druhoradý význam.

3 Základné empirické fakty o dlhoch vo svetovej ekonomike

V tejto časti budeme analyzovať niektoré základné dáta o dynamike agregátnych dlhov vo svetovej ekonomike. Konkrétne sme sa zamerali na štáty skupiny G8, keďže predstavujú výraznú časť svetového hospodárstva. Údaje sme čerpali z databázy Svetovej Banky.¹¹

Graf. 1 Domáce súkromné úvery ako % z HDP¹²

V grafe číslo 1 môžeme vidieť ako sa vyvíjali domáce súkromné úvery relatívne voči HDP v rokoch 1990 až 2013, pre krajiny G8. Treba poznamenať, že domáce súkromné úvery predstavujú iba časť domáceho súkromného zadlženia, keďže sa súkromný sektor môže zadlžovať aj v zahraničných bankách. Dané dáta budeme však, pre zjednodušenie, považovať za zastupujúce súkromné zadlženie.

Môžeme vidieť, že v pred-krízovom období bol viditeľný trend narastania súkromných dlhov vo všetkých sledovaných krajinách, okrem Japonska, ktoré svoju najhlbšiu krízu zažilo už na konci 90-tich rokov, s čím korešponduje zvrät v dynamike súkromného zadlženia už

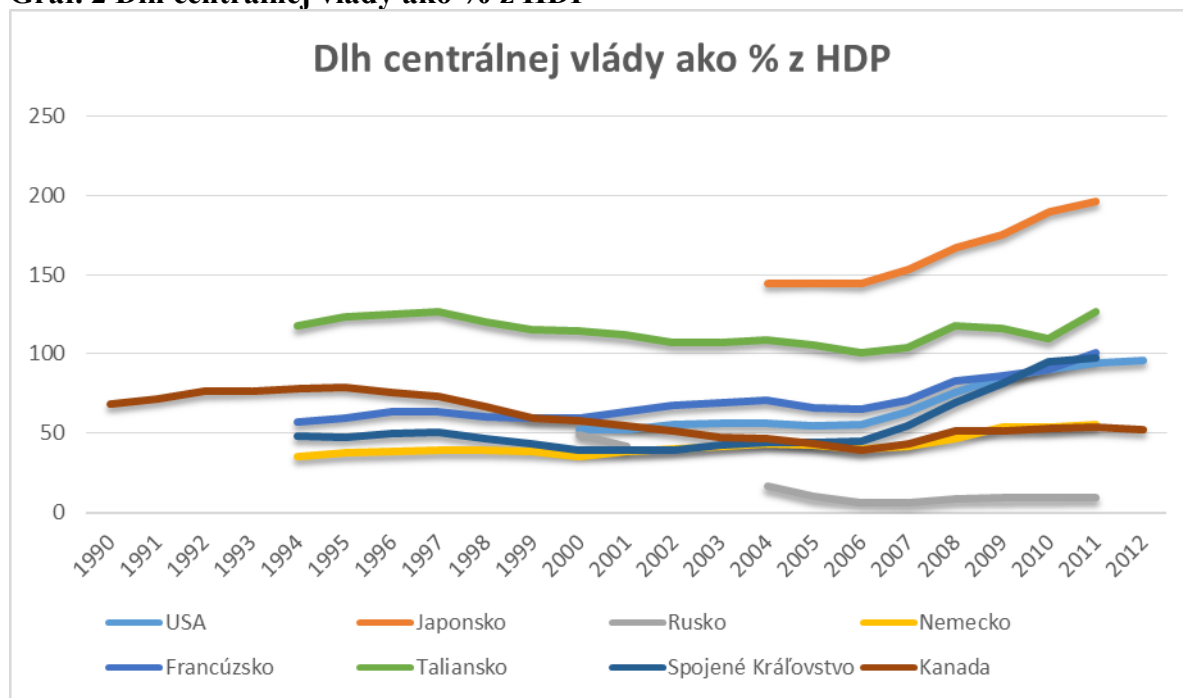
¹¹ WORLD BANK. 2015. The World Bank Database [Citované dňa 9.2.2015], Dostupné na internete na: <<http://data.worldbank.org/>>.

¹² Vlastné spracovanie podľa dát Svetovej Banky.

v tomto skoršom období. Zároveň môžeme pozorovať, že úrovne zadĺženia sa pohybovali v okolí nad 100 %, ba až nad 150 % z HDP. Vývoj súkromného zadĺženia, vo väčšine sledovaných krajín, deakceleroval v období spojenom s veľkou recesiou.

Graf. 2 Dlh centrálnej vlády ako % z HDP¹³

V grafe číslo 2 môžeme vidieť ako sa vyvíjal dlh centrálnych vlád relatívne voči HDP v rokoch 1990 až 2012, pre krajiny G8. Treba poznamenať, že tento ukazovateľ nezachytáva celkový verejný dlh, keďže vynecháva dlhy regionálnych samospráv krajín. Dané dáta budeme však, pre zjednodušenie, považovať za zastupujúce verejné zadĺženie.

Môžeme vidieť, že dynamika verejného dlhu sa vyvíjala opačne, ako tomu bolo v prípade súkromného zadĺženia. Verejné zadĺženie stagnovalo, resp. klesalo pre viaceré krajiny v pred-krízovom období a začalo narastať v období po veľkej recesii. Zároveň platí, že verejné zadĺženie predstavovalo menšiu časť celkového zadĺženia, teda, že súkromné zadĺženie malo tendenciu byť, v sledovanom období, väčšie ako verejné zadĺženie v pomere ku HDP. V sledovanom období totižto platí, že väčšina krajín malo verejné zadĺženie pod úrovňou 100 % z HDP.

¹³ Vlastné spracovanie podľa dát Svetovej Banky.

Záver

Predložený článok sa venoval fenoménu agregátneho dlhu v trhovom hospodárstve. Najprv sme vymedzili koncepciu súkromného a verejného zadlženia v dvoch rozdielnych teoretických školách. Komparované teoretické školy boli neoklasická ekonómia a postkeynesovská ekonómia. Vymedzili sme niekoľko základných efektov jednotlivých druhov dlhov v týchto školách. Išlo o vplyv dynamiky dlhov na agregátny dopyt, vplyv verejných výdavkov na hospodárstvo, vplyv bankového sektora pri procese tvorby dlhov a dôležitosť výšky a dynamiky jednotlivých druhov dlhov. Uvedené teórie, by nám mali pomôcť interpretovať empirické dáta týkajúce sa vývoja agregátnych dlhov. V poslednej časti sme mohli vidieť, ako sa vyvíjali indikátory verejného a súkromného dlhu vo vybraných krajinách. Záverom možno tvrdiť, že pokiaľ ide o vzťah dynamiky súkromného a verejného zadlženia, tak sa zdá, že postkeynesovská škola predstavuje empiricky úspešnejší model agregátnych dlhov.

Použitá literatúra:

- BIGGS M., MAYER T., PICK A. 2009. Credit and economic recovery. DNB Working Paper No. 218, 2009, s.20.
- EGGETSSON G.B., KRUGMAN P.R. 2012: Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap: A Fisher-Minsky-Koo Approach. The Quarterly Journal of Economics, 2012, s. 1469 -1513.
- KEEN, S. 2011. Debunking Economics. The naked emperor dethroned?, Revised and expanded edition. 2011. ISBN 9781848139930.
- KING, J.E. 2003. The Elgar Companion to Post Keynesian Economics, 2003, Edward Elgar Publishing, ISBN 184064 630 6.
- LISÝ, J. et al. 2007. Ekonómia v novej ekonomike. Bratislava: Iura Edition, 2007, s. 634, ISBN 978-80-8078-164-4.
- MANKIW G.N. 2010: Macroeconomics, seventh edition. Worth Publishers, 2010, s. 602, ISBN 1-4292-1887-8.
- MCLEAY M., RADIA A., THOMAS R. 2014. Money Creation in the Modern Economy. Quarterly Bulletin 2014 Q1 of the Bank of England.
- MCLEAY M., RADIA A., THOMAS R. 2014. Money in the modern economy: an introduction. Quarterly Bulletin 2014 Q1 of the Bank of England.

SHEARD, P. (2013). Repeat After Me: Banks Cannot And Do Not "Lend Out" Reserves. Standart and poors: economic research.

TYMOIGNE E., WRAY R. L. 2013. Modern Money Theory 101: A Reply to Critics, Levy Economics Institute Working paper No. 778, 2013, s.57.

WERNER R.A. 2014. Can banks individually create money out of nothing? — The theories and the empirical evidence. International Review of Financial Analysis, 2014, s.1-19.

WORLD BANK. 2015. The World Bank Database [Citované dňa 9.2.2015], Dostupné na internete na: <<http://data.worldbank.org/>>.

WRAY, L. R. 2012. Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems. Palgrave Macmillan, 2012. ISBN 0230368891.

WRAY, R. L. 1991. Money and Credit in Capitalist Economies: The Endogenous Money Approach. Edward Elgar Publishing, Incorporated.

Kontakt

Ing. Marcel Čas

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

marcel.cas@euba.sk

Hospodárske vzťahy medzi Európskou úniou a USA, vplyv, pozitíva a negatíva Transatlantického partnerstva v oblasti obchodu a investícií

Bianka Bittmannová

Abstrakt

Predkladaný článok sa zaoberá analýzou vzájomných hospodárskych vzťahov medzi EÚ a USA v súčasnosti a v nedávnej minulosti. Na základe údajov z EUROSTATU je preskúmaný obchod s tovarom a so službami medzi EÚ a USA, ako aj ich vzájomné investície. Bližšia pozornosť je venovaná najmä pripravovanej dohode o voľnom obchode medzi EÚ a USA - Transatlantickému partnerstvu v oblasti obchodu a investícií a obzvlášť jej možným vplyvom na súčasnú úroveň vzťahov medzi partnermi ale aj jej vplyvu na iné časti svetového hospodárstva.

Kľúčové slová: hospodárske vzťahy, Európska únia, USA, TTIP, dohoda o voľnom obchode

JEL Klasifikácia: F02, F10, F20

Abstract

The article deals with the analysis of bilateral economic relations between the EU and the US at present and recent past. Based on data from EUROSTAT trade in goods and services between the EU and the US is reviewed, as well as their mutual investment. Closer attention is paid in particular to the upcoming free trade agreement between the EU and the US – the Transatlantic Trade and Investment Partnership, and particularly its potential impact on the current level of relations between the partners, but also its impact on other parts of the world economy.

Key words: economic relations, European union, USA, TTIP, free trade agreement

JEL Classification: F02, F10, F20

Úvod

Európska únia (EÚ) a Spojené štáty americké (USA) ako najvýznamnejší aktéri svetového hospodárstva majú medzi sebou rozvinuté dôležité hospodárske vzťahy, ktoré sú v súčasnosti charakterizované rozsiahlym obchodom s tovarom a službami, pohybom

finančných zdrojov a investícií, pohybom pracovných síl a ďalšími aspektmi. Ich vzájomné vzťahy sa vo výraznej miere začali rozvíjať po druhej svetovej vojne. Aj napriek tomu, že ich vzťahy nadobúdajú veľký rozmer, v súčasnosti sa rokovaním o dohode o voľnom obchode (TTIP) ich vzájomná kooperácia približuje k ešte významnejšej forme. Predpokladá sa, že pripravovaná dohoda bude mať veľký vplyv nielen na samotný vzťah medzi EÚ a USA, ale môže vo výraznej miere ovplyvniť aj ostatných obchodných partnerov týchto dvoch ekonomických komplexov vo svete. Dôležité je pozrieť sa ako na možné pozitíva, tak aj na negatíva, ktoré z rastúcej liberalizácie môžu vyplynúť práve kvôli tomu, že táto liberalizácia sa bude týkať len obmedzeného počtu významných aktérov svetovej ekonomiky.

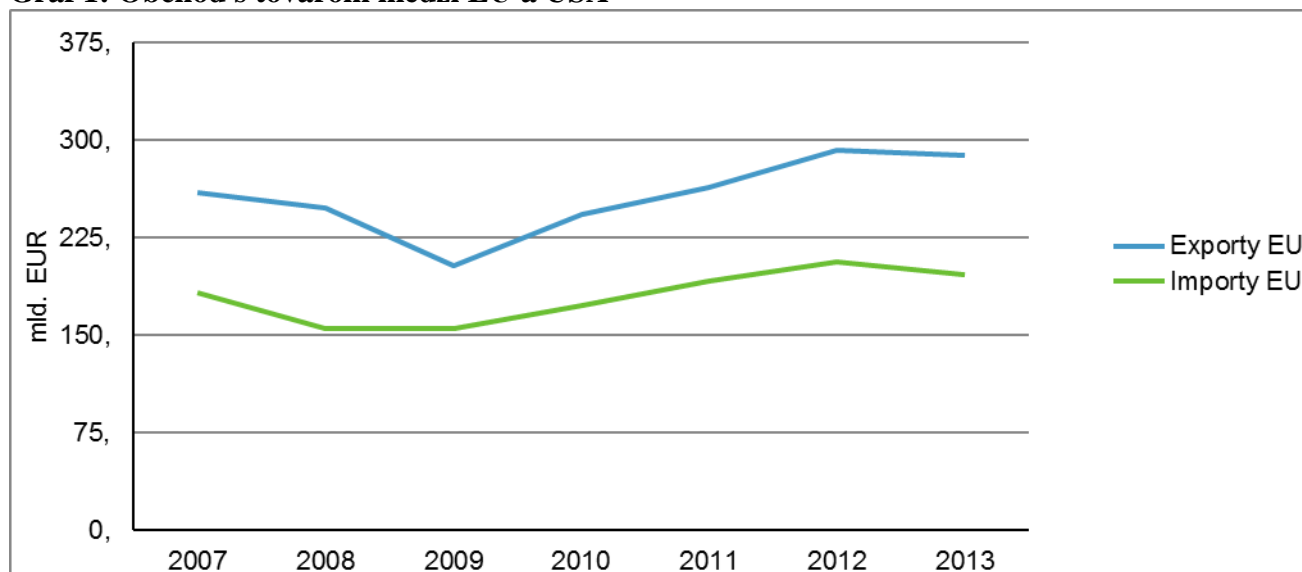
1 Súčasný stav hospodárskych vzťahov medzi EÚ a USA

EÚ a USA ako krajiny, ktoré majú významný podiel na svetovom obchode, môžu rokovaním o uzatvorení dohody o voľnom obchode vo veľkej miere ovplyvniť celosvetové trendy. Ich celkové HDP presahuje 40 % celosvetového HDP a ich spoločný obchod dosahuje objem takmer tretinu svetového obchodu. EÚ ako celok je najväčším obchodným partnerom USA a platí to aj obrátene. Faktom je, že či už USA alebo EÚ sú najväčšími obchodnými alebo investujúcimi partnermi aj väčšiny ostatných krajín vo svetovom hospodárstve. Viaceré štúdie potvrdzujú, že vytvorenie jednotnej EÚ malo na USA, ale aj na zvyšok sveta pozitívny vplyv a prínos z vytvorenia nových obchodných možností prevýšil zníženie obchodovania, ktoré bolo spôsobené silnejšími väzbami v rámci EÚ. Dominantný je obchod s tovarom ako aj obchod so službami a výrazný podiel má najmä vnútroodvetvový obchod. Denne sa realizuje obchodná výmena tovarov a služieb v hodnote 2,7 miliardy dolárov. Medzi partnermi však stále existuje potenciál na zvyšovanie tohto čísla, pretože kapacity nie sú ešte naplno využité, a preto majú aktuálne rokovania o TTIP dôležitý význam, a ich výsledkom by mohlo byť práve zvyšovanie tohto celkového objemu, s čím bude spojený aj ekonomický rast a vytváranie nových pracovných miest.

Základným prvkom, ktorým sa riadia obchodné vzťahy medzi EÚ a USA, sú tak ako v prípade väčšiny krajín vo svetovom hospodárstve pravidlá v rámci Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Patriac medzi najvýznamnejších aktérov vo svetovej ekonomike, mali EÚ a USA veľkú zásluhu na vytváraní ale aj následnom presadzovaní týchto pravidiel. Dalo by sa povedať, že WTO bola v niektorých prípadoch aj ich nástrojom ako presadiť svoje obchodné záujmy v iných krajinách sveta, čo sa do istej miery mení v súčasnosti, keď stále

významnejšie postavenie získavajú rozvojové krajiny. Na druhej strane, na pôde WTO vzniklo aj niekoľko rozporných otázok vo vzťahu medzi EÚ a USA, keď mali na určité otázky protichodné názory. Súčasnú bilaterálnu vzťahy medzi EÚ a USA sa riadia Transatlantickou deklaráciou prijatou v roku 1990 a New Transatlantic Agenda z roku 1995. Tieto dokumenty stáli za zrodom vzájomnej kooperácie a pravidelných summitov medzi EÚ a USA, ktoré mali ďalej zásluhu na stále sa prehľbujúcej spolupráci.¹

Graf 1: Obchod s tovarom medzi EÚ a USA

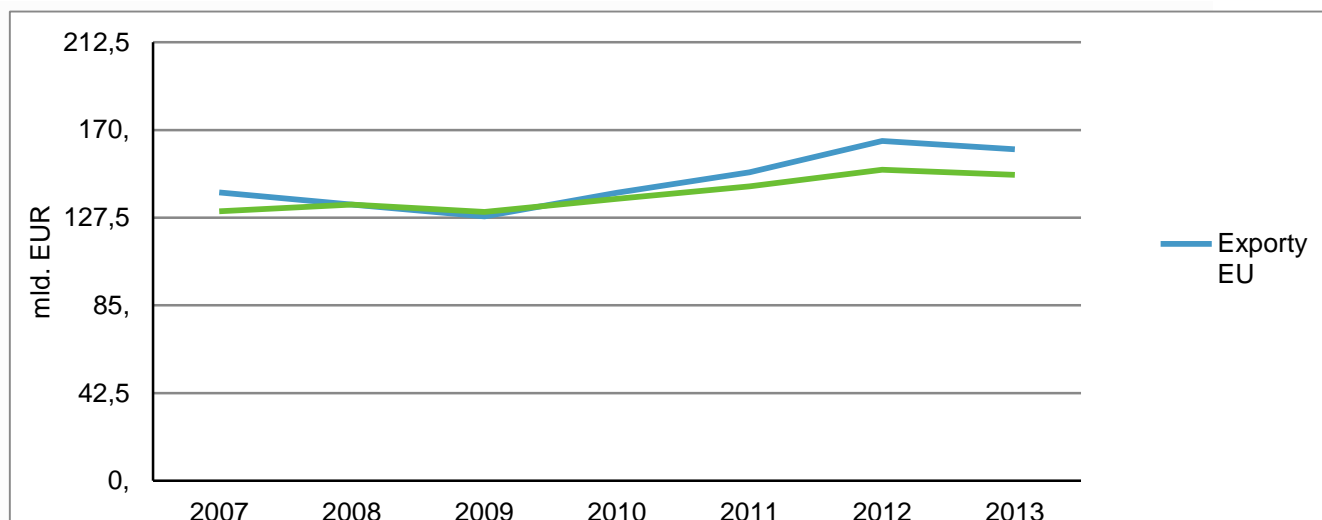
Zdroj: Vlastné spracovanie autora podľa: EUROSTAT (2015): Extra-EU trade by partner

Obchod s tovarom (Graf 1), rovnako ako aj obchod so službami (Graf 2) je medzi EÚ a USA veľmi intenzívny. Pri tovare sa celkový obrat obchodu za rok 2013 pohybuje približne okolo 484 mld. EUR, z čoho exporty EÚ do USA tvoria 288 mld. EUR a importy z USA do EÚ takmer 196 mld. EUR. USA sa tým podieľa na celkových európskych exportoch podielom takmer 17 % a na importoch podielom necelých 12 %. EÚ vykazuje pozitívnu obchodnú bilanciu vo vzťahu k USA aj pri obchode s tovarom aj so službami. Pri výmene služieb bol v roku 2013 dosiahnutý obrat vyše 308 mld. EUR. Rozdiel medzi exportmi EÚ (160 mld. EUR) a importmi do EÚ (148 mld. EUR) nebol síce veľký, ale pozitívna bilancia pre EÚ bola zachovaná.

¹ UNITED STATES MISSION TO THE EUROPEAN UNION (2015): The U.S.-EU Partnership. Dostupné na internete: http://useu.usmission.gov/transatlantic_relations.html

Z tovarových skupín už dlhodobo dominuje vzájomnému obchodu skupina strojov a dopravných prostriedkov, ktorá je nasledovaná produktmi chemického priemyslu. Z tých sú objemovo významné najmä farmaceutické produkty.

Graf 2: Obchod so službami medzi EÚ a USA

Zdroj: Vlastné spracovanie autora podľa: EUROSTAT (2015): International trade in services (since 2004)

Čo sa týka objemov investícií, ktoré sú tiež dôležitou súčasťou platobnej bilancie krajiny, tie sú medzi EÚ a USA tiež veľmi výrazné. Takmer 2/3 celkových priamych zahraničných investícií (PZI) v USA pochádza z niektoej z krajín EÚ. V opačnom smere z USA do EÚ je umiestňovaná až polovica celkových investícií smerujúcich do zahraničia.² Na základe štatistických údajov bolo zistené, že vzájomné transatlantické investície sa zaslúžili o vytvorenie viac ako 15 miliónov pracovných miest. Predpokladá sa, že až tretina obchodu, ktorý sa uskutočňuje medzi USA a EÚ je realizovaná práve vnútrofirminým transferom v rámci umiestnených investícií za Atlantikom.

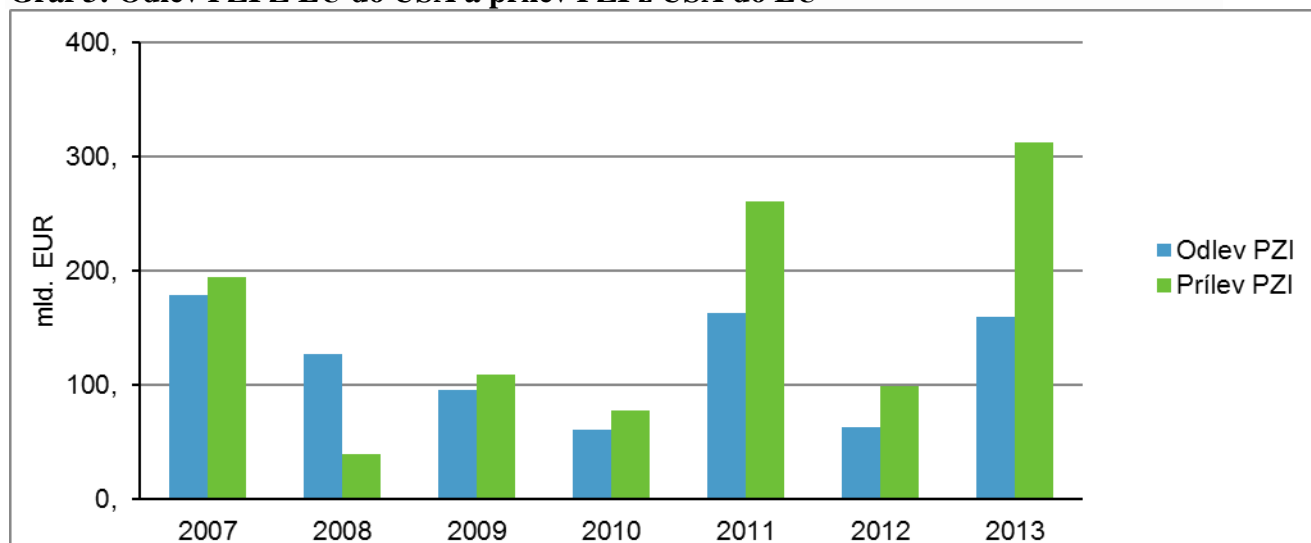
V roku 2012 bola celková zásoba investícií v EÚ z USA v objeme 1,536 bln. EUR. Naopak EÚ investovala v USA do roku 2012 celkovo investície v hodnote 1,655 bln. EUR.³ Ako znázorňuje nasledujúci Graf 3, vzájomné investície sa po krízovom útlme už zotavili. Prílev PZI z USA do EÚ v hodnote viac ako 312 mld. EUR výrazne presiahol ich odlev z EÚ

² DELEGATION OF THE EUROPEAN UNION TO THE UNITED STATES, (2013): The Transatlantic Trade and Investment Partnership. Dostupné na internete: http://www.euintheus.org/wp-content/uploads/2013/02/TTIP_BROCHURE.pdf

³ EUROSTAT (2015): Direct investment outward stocks by main destination, EU direct investment inward stocks by extra EU investing country

do USA, ktorý bol len takmer v polovičnej výške, 159 mld. EUR. Pri odleve investícií z EÚ do USA sa dá pozorovať jeho zníženie oproti predkrízovému vývoju. Toto zníženie odlevu investícií sa dá pozorovať aj v rámci samotnej EÚ. Neistota investorov na týchto trhoch stále pretrváva a ich investičné rozhodnutia sú stále vo väčšej miere smerované k rýchlo sa rozvíjajúcim trhom, pri ktorých predpokladajú lepšie perspektívy vývoja s vyššími výnosmi.

Graf 3: Odlev PZI Z EÚ do USA a prílev PZI z USA do EÚ

Zdroj: Vlastné spracovanie autora podľa: EUROSTAT (2015): Direct investment outward flows by main country of destination , Direct investment inward flows by main investing country

2 Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií

Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií (TTIP - Transatlantic Trade and Investment Partnership) je pripravovaná dohoda o voľnom obchode medzi Európskou úniou a USA, o ktorej sa začalo rokovať v roku 2013. TTIP by sa dala označiť za veľmi ambicióznou dohodou, pretože okrem prístupu na trh vo forme tarifných opatrení rieši aj regulačné opatrenia a netarifné bariéry obchodu, ako aj spoločné globálne výzvy a príležitosti, napríklad trvalo udržateľný rast, vrátane environmentálnych či sociálnych štandardov, alebo práv duševného vlastníctva. Jej výsledkom by okrem liberalizácie obchodu malo byť aj dosiahnutie väčšej konvergencie a harmonizácie štandardov a predpisov pri produktoch obchodovaných medzi EÚ a USA. Tak ako viaceré dohody o voľnom obchode vyrokované

medzi významnými aktérmi svetového hospodárstva v posledných rokoch, aj TTIP sa okrem obchodu zameriava aj na podporu a zjednodušenie vzájomných investícií medzi partnermi.

Vo vzťahoch medzi EÚ a USA má v súčasnosti význam najmä znižovanie netarifných bariér obchodu, pretože tarifné prekážky sú už aj aktuálne na veľmi nízkej úrovni. Clá vo vzájomnom obchode partnerov sa pohybujú zo strany USA v priemere na úrovni 4,7 % a zo strany EÚ na úrovni 6,4 %. Až 37 % colných položiek je v USA už v súčasnosti obchodovaných bezcolne a v EÚ je to 25 % obchodovaných produktov. Len na 5 % produktov v USA a na 9 % produktov v EÚ sú uvalené clá vyššie ako 15 %⁴ Vyššie colné sadzby sú však stále aplikované na textil a odevy, kožené výrobky, automobily, poľnohospodárske výrobky a ryby. Práve eliminácia ciel v týchto sektoroch vďaka TTIP by mohla mať významný vplyv na vzájomný obchod. Poľnohospodárstvo sa aj v prípade rokovanií o TTIP považuje za citlivý sektor, ktorý by mohol vyvolať isté komplikácie, alebo aj vylúčenie niektorých obchodovaných položiek⁵ z konečného dosahu dohody, ktoré sú až príliš dôležité pre jedného z partnerov. V súvislosti s poľnohospodárstvom a TTIP by sa mali zvažovať aj subvencie poskytované poľnohospodárom v USA a v EÚ. Okrem tarifných bariér v poľnohospodárstve bude potrebné zjednotiť aj niektoré protichodné netarifné spory medzi partnermi, akými sú napríklad pestovanie geneticky modifikovaných plodín, čistenie hydiny chlóróm alebo hormónmi dávkovaný hovädzí dobytok. Pri netarifných prekážkach môžu komplikácie a rozpory v rokovaniach spôsobiť aj ďalšie problematické oblasti vo vzťahoch medzi USA a EÚ. Tými sú napríklad odlišné bezpečnostné nároky na automobily a emisné štandardy. Odlišné sú aj postupy pri testovaní liekov a farmaceutických produktov. V oblasti služieb sú citlivými napríklad oblasti audiovizuálnych a dopravných služieb.

Dôležitý význam by mohlo mať aj otvorenie spoločného trhu pre verejné obstarávanie. Fakt, že verejné zákazky by boli otvorené aj pre záujemcov zo zahraničia by mohol prispieť k vyššej efektívnosti a mohol by viesť k zníženiu verejných výdavkov cez znižovanie cien zákaziek vo verejnom obstarávaní. V súvislosti s tým by USA vo vzťahu k EÚ muselo ustúpiť od súčasne uplatňovaného Buy American Act.

V odborných kruhoch ale aj v médiách sa diskutovalo o faktoch, ktoré viedli k tomu, že myšlienka TTIP sa dotiahla až do súčasnej fázy rokovanií, na rozdiel napríklad od dohody

---

⁴ SESHADRI, V. S. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership. Dostupné na internete: http://ris.org.in/images/RIS_images/pdf/DP%20185%20Amb%20V%20S%20Sheshadri.pdf

⁵ Napríklad v dohode o voľnom obchode medzi EÚ a Južnou Kóreou bola z dohody vylúčená ryža. Kvôli silnému lobbyingu a sociálnym faktorom by v TTIP mohla byť vylúčená z dohody napríklad liberalizácia obchodu s cukrom, mliečnymi výrobkami, vlnou, alebo určitými druhmi obilnín.

TAFTA. Jedným z príčin môže byť najmä pretrvávajúce sklamanie krajín z neúspechov v liberalizácii obchodu na pôde WTO v rámci kola rokovaní z Dohy, ktoré sa síce v súčasnosti dostalo do svojho úspešného konca, trvalo však veľmi dlho bez akéhokoľvek progresu. Táto globálna absencia kompromisu ohľadom ďalšej liberalizácie a jej foriem mala za následok vznik viacerých dohôd o voľnom obchode (FTA), ktoré postupne v priebehu posledného desaťročia vznikali medzi významnými aktérmi svetového hospodárstva a viaceré z nich sú ešte len vo fáze rokovaní. Aktéri ako USA a EÚ a ďalšie hospodársky vyspelé krajiny mali záujem udržať svoj veľký vplyv na svetový obchod, kvôli stále rastúcemu vplyvu rozvojových ekonomík na svetový obchod aj v rámci WTO.

Myšlienka vytvoriť Transatlantic Free Trade Agreement (TAFTA) vznikla ešte v 90-tych rokoch a neskôr bola obnovená v roku 2006 nemeckou kancelárkou Angelou Merkelovou, po tom ako zlyhali rokovania WTO v rámci kola v Dohe. TAFTA mala zahŕňať priestor celej NAFTA⁶ a EÚ spolu s Európskym združením voľného obchodu (EZVO). Samotnému nápadu vytvorenia TTIP predchádzala spoločná iniciatíva pracovnej skupiny, ktorej spolu predsedali Európsky komisár pre obchod Karel de Gucht a Ron Kirk, zástupca USA zodpovedný za obchod. Pracovná skupina (s názvom High Level Working Group on Jobs and Growth) si dala za cieľ identifikovať možné kroky na rozšírenie vzájomného obchodu medzi EÚ a USA, s pozitívnym vplyvom na tvorbu nových pracovných miest, povzbudenie hospodárskeho rastu a zvýšenie konkurencieschopnosti.⁷ Práve zistenia a odporúčania tejto pracovnej skupiny viedli k zahájeniu rokovaní o TTIP. Pracovná skupina dokonca vypracovala návrh predbežného znenia predmetnej dohody. Formálne rokovania boli odštartované v júni 2013. Na poslednom summite EÚ bol stanovený cieľ, podľa ktorého by dohoda mala byť podpísaná do konca roka 2015.

TTIP by okrem zníženia a odstránenia tarifných a netarifných prekážok obchodu z minulosti, mala hľadiť aj do budúcnosti a mala by zabraňovať vzniku akýchkoľvek nových bariér, ktoré by ešte len mohli byť vytvorené. Dohoda o voľnom obchode medzi EÚ a Južnou Kóreou, ktorá bola označovaná za prelomovú dohodu svojho druhu, sa vo viacerých zdrojoch označuje, že by mohla slúžiť ako základ aj pri tvorbe TTIP. TTIP nesie aj prívlastok veľmi utajovanej dohody, nakoľko široká verejnosť je o priebehu rokovaní a o prerokúvaných okruhoch otázok informovaná len minimálne a bližšie informácie sú len veľmi ťažko

---

⁶ Tzn. okrem USA aj Kanadu a Mexiko

⁷ SESHADRI, V. S. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership. Dostupné na internete: http://ris.org.in/images/RIS_images/pdf/DP%20185%20Amb%20V%20S%20Sheshadri.pdf

dostupné. Napriek tomu, že k vedeniu rokovaní má oprávnenie Európska komisia, parlamenty jednotlivých členských krajín EÚ nielenže vo veľkej miere ovplyvňujú priebeh týchto rokovaní, budú musieť ešte finálne vyjadriť svoj súhlas so znením dohody pred jej vstupom do platnosti.

3 Pozitíva a negatíva, ktoré môže priniesť podpis a implementácia TTIP

Predpokladá sa, že liberalizácia by mala podporiť najmä hospodársky rast, mala by naštartovať tvorbu pracovných miest, a tým by mohla pomôcť Európe a podobne aj USA dostať sa z pretrvávajúcich dozvukov krízy. Výhody by mali pocítiť aj samotný spotrebiteľ, pretože odstránením ciel a niektorých netarifných bariér obchodu by mohli obchodované tovary zlacnieť. Predpokladá sa, že pripravovaná dohoda by pre EÚ priniesla úsporu až 119 miliárd EUR a pre USA 95 miliárd EUR ročne.⁸ To znamená, že do roku 2027 by HDP EÚ vzrástlo zásluhou TTIP o 0,5 % a HDP USA o 0,4 %.⁹ Napriek tomu, že je ťažko vypočítateľný potenciálny nárast počtu pracovných miest, pozitívom je, že štúdia Európskej komisie predpokladá nárast miezd, a to aj v prípade kvalifikovanej aj nekvalifikovanej pracovnej sily, v priemere o 0,5 %.¹⁰

Zväčšiť by sa mal vzájomný obchod medzi partnermi. Je samozrejmé, že niektoré sektory ekonomiky budú z dohody profitovať viac. Patria medzi ne napríklad automobilový priemysel, v rámci ktorého by sa mal obchod zdvojnásobiť, ale výraznejší rast by mali zaznamenať aj farmaceutický priemysel, chemický priemysel, výroba zdravotníckych zariadení, strojárstvo, textilný a odevný priemysel alebo informačné a telekomunikačné zariadenia, ktorým sa dohoda bude vo veľkej miere venovať. Sektor poľnohospodárskych a potravinárskych produktov bude dohodou tiež liberalizovaný. USA ma záujem do EÚ vyvážať viac mäsa, kukurice a sóje, pričom EÚ má v rámci poľnohospodárstva a potravinárstva záujem zvýšiť svoje exporty produktov s vyššou pridanou hodnotou, ako alkoholické nápoje alebo syry.

---

⁸ EMBASSY OF THE UNITED STATES OF AMERICA.: Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií. Dostupné na internete: http://www.eppp.sk/docs/ttip_brozura.pdf

⁹ EUROPEAN COMMISSION. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership: The Economic Analyses Explained.

Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/september/tradoc_151787.pdf

¹⁰ EUROPEAN COMMISSION. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership: The Economic Analyses Explained.

Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/september/tradoc_151787.pdf

Do TTIP by mali byť zahrnuté aj špeciálne opatrenia, ktoré by podporovali malé a stredné podniky a ich zapojenie sa do vzájomného obchodu medzi EÚ a USA. Treba však pamätať aj na to, že aj v rámci jedného sektora ekonomiky môžu výhody z liberalizácie plynúť len jednému z partnerov, a preto výrobcovia na druhej strane často proti dohode protestujú. Do istej miery sa dá považovať za ohrozený napríklad audiovizuálny priemysel v EÚ, určité sektory automobilového priemyslu na oboch stranách dohody a tak isto rôzne oblasti poľnohospodárstva u oboch partnerov ale aj ďalšie odvetvia, ktoré budú musieť zrušiť alebo upraviť mieru ochrany, ktorú im doteraz bolo umožnené poskytovať svojim výrobcom. Na základe protestov, ktoré prebehli vo Francúzsku, musela byť napríklad oblasť audiovizuálnych služieb vylúčená z obsahu dohody.

Jednou z diskutovaných otázok v súvislosti s TTIP bolo, či otvorenie obchodu medzi dvoma najväčšími ekonomikami sveta bude mať nejaké efekty aj na tretie krajiny. Prebiehajúca regionalizácia môže na jednej strane poškodiť tretie krajiny tým, že znevýhodní obchod s tretími krajinami oproti liberalizovanému severoatlantickému obchodu, ale na druhej strane môže dohnať tieto krajiny aj k tomu, že z hľadiska rušenia netarifných prekážok (technických štandardov a pod.) sa začnú prispôbovať podmienkam platným na základe TTIP medzi EÚ a USA, čím by sa ich znevýhodnenie zmiernilo. Tento fakt by viedol k celkovej liberalizácii obchodu v rámci WTO, pretože obchod s jedným s partnerov, teda s USA alebo s EÚ významne ovplyvňuje takmer všetky krajiny svetového hospodárstva. V súvislosti s pripravovanou dohodou TTIP viaceré krajiny, ktoré majú aktuálne významné obchodné vzťahy s EÚ a USA prehodnotili aktuálne dohody a snažia sa o zintenzívnenie obchodných politík so svojimi partnermi. Ide napríklad o Turecko alebo Mexiko.¹¹ Práve znižovanie netarifných bariér má z hľadiska ďalšej liberalizácie medzinárodného obchodu najväčší význam, pretože zníženie cieľ by vo všeobecnosti malo mať v prípade týchto partnerov, medzi ktorými sú clá už aj v súčasnosti na veľmi nízkej úrovni, len marginálny význam. Aj bez ohľadu na akékoľvek kroky podniknuté zo strany tretích krajín by podpis TTIP podľa výskumu CEPR (Centre for Economic Policy Research) mohol priniesť zvyšku sveta benefit vyčíslený na 99 miliárd EUR¹², pretože rast HDP v USA a EÚ bude znamenať aj zvýšenie obchodu s ďalšími obchodnými partnermi. Baldwin a Jaimovich hovoria o

---

¹¹ LEJOUR, A. – MUSTILLI, F. – PELKMANS, J. – TIMINI, J. (2014): Economic incentives for indirect TTIP Spillovers, Dostupné na internete: <http://www.cepr.eu/book/economic-incentives-indirect-ttip-spillovers>

¹² FRANCOIS, J. (2013): Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment, Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf

domino efektoch, ktoré môže TTIP vyvolať tým, že tretie krajiny môžu uzatvárať “obranné” dohody o voľnom obchode.¹³

Správa Bretelmannovej nadácie¹⁴, ktorá bola vypracovaná s cieľom preskúmať TTIP a jeho pozitívne dopady, deklaruje, že TTIP bude viesť k výrazným zmenám v štruktúre medzinárodného obchodu. Načrtá dokonca otázku, že znižovanie obchodných vzťahov medzi krajinami EÚ môže viesť k zníženiu záujmu o integračný proces v EÚ¹⁵. Štúdia predpokladá nárast konkurencieschopnosti pre EÚ, ktorej exporty sa zvýšia do rôznych skúmaných krajín, ale importy z týchto krajín by sa mali znížiť. Naopak, v prípade USA sa dá pozorovať zvýšenie aj importov do USA z rôznych krajín sveta. Výskum Bretelmannovej nadácie sa ďalej sústredil na zmenu HDP per capita spôsobenú vplyvom TTIP. V zásade platí, že táto zmena je podmienená reálnou štruktúrou obchodu jednotlivých ekonomík štátov, ich veľkosťou a geografickou pozíciou. Autori dospeli k záverom, že krajiny s viac rozvinutým obchodom, ale aj menšie krajiny benefitujú z dohody vo väčšom rozsahu. V priemere by sa HDP p.c. v EÚ zavedením hlbokjej liberalizácie zvýšilo o 4,95 %. Nadpriemerne dobré výsledky boli zaznamenané najmä pri krajinách, ktorých obchod s USA je už aj v súčasnosti extenzívny. HDP p.c. Veľkej Británie by mohlo vzrásť vďaka TTIP až o 9,70 %, veľmi vysoké prírastky HDP p.c. v rozmedzí 6 - 8 % by zaznamenali aj škandinávске krajiny, Írsko alebo Španielsko. Dôležitým odkazom je aj fakt, že TTIP by vo výraznej miere mohol napomôcť európskym krajinám najviac zasiahnutých krízou. Čo sa týka efektov na tretie krajiny, Bretelmannova nadácia predpokladá negatívne dopady v HDP p.c.. Jedinými krajinami, ktoré by boli zavedením TTIP so širšou liberalizáciou (vrátane odstránenia netarifných bariér) zvýhodnené dosiahnutím pozitívnych prírastkov HDP p.c. sú Brazília a Južná Kórea. Vo všeobecnosti teda možno povedať, že TTIP bude veľmi nevýhodný pre tretie, najmä pre rozvojové ekonomiky. Štúdia Bretelmannovej nadácie skúmala dopady TTIP aj na zamestnanosť. Podľa jej výsledkov by sa vďaka TTIP mohli vytvoriť až 2 milióny nových pracovných miest a dôležitý je najmä záver, že krajiny s vyššou mierou nezamestnanosti v súčasnosti by dosiahli výraznejšie zníženie nezamestnanosti.

---

¹³ BALDWIN, R. – JAIMOCH, D.(2010): Are Free Trade Agreements Contagious?, Dostupné na internete: <http://www.nber.org/papers/w16084.pdf>

¹⁴ FELBERMAYER, G. – HAID, B. – LEHWALD, S. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Who benefits from a free trade deal?. Dostupné na internete: <http://www.bfna.org/sites/default/files/TTIP-GED%20study%2017June%202013.pdf>

¹⁵ Na druhej strane existuje aj predpoklad, že Veľká Británia, ako krajina zvažujúca vystúpenie z EÚ by sa zásluhou zintenzívnenia obchodu s USA vďaka TTIP mohla menej snažiť presadzovať dezintegračné myšlienky.

Skutočne dosiahnuteľné výhody a nevýhody, ktoré prinesie TTIP bude možné vyčíslieť až na základe reálneho znenia dohody. Pretože v súčasnosti ešte len predpokladáme určitý stupeň liberalizácie, jej definitívnu podobu budeme poznať až po ukončení negociácií, keď bude potrebné rôzne štúdie a analýzy prepočítať na základe skutočne dohodnutých podmienok v dohode. V prvom rade je potrebné dočkať sa toho, či bude dohoda TTIP vôbec dosiahnutá. Niektorí skeptici totiž pochybujú o jej finálnom podpise, alebo aspoň súčasným štúdiám a odhadom pripisujú veľmi prehnané očakávania, ktoré sa kvôli problémom počas rokovania budú musieť prehodnotiť. Konečné znenie TTIP môže byť tiež ovplyvnené pôsobením záujmov niektorých významných tretích krajín, ako napríklad Čína a iné.

Záver

Európska únia a USA sa dajú v súčasnosti označiť za najvýznamnejšie komplexy vo svetovom hospodárstve. Ich interdependencia a vzájomné hospodárske vzťahy sú veľmi intenzívne a je zrejmé že dlhodobým trendom liberalizácie svetového obchodu sa stále zintenzívňujú. Z dôvodu nespokojnosti s procesom liberalizácie v rámci WTO v posledných rokoch, ale aj z dôvodu záujmu o udržanie dominancie vo svetovom obchode sa EÚ a USA rozhodli podniknúť kroky na zvýšenie liberalizácie vo vzájomnom obchode. Po tom, ako obaja partneri uzatvorili dohody o voľnom obchode s viacerými krajinami, v súčasnosti rokujú o spoločnej dohode. Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií bude mať vplyv na rozšírenie už aj teraz veľmi rozsiahleho obchodu medzi EÚ a USA. Okrem zvýšenia obchodu by mala táto dohoda priniesť pre oboch partnerov ekonomický rast, rast konkurencieschopnosti a tvorbu nových pracovných miest. Nakoľko colné sadzby v obchode sú medzi partnermi už aj v súčasnosti veľmi nízke, TTIP by mal mať vplyv najmä na redukciiu netarifných prekážok obchodu. Odstraňovanie netarifných bariér, ktoré sa bude realizovať aj formou zblížovania štandardov a technických požiadaviek, bude mať vplyv na približovanie sa k týmto štandardom aj zo strany tretích krajín. Okrem rozsiahlych pozitívnych dopadov, ktoré by mal mať TTIP na ekonomiky jednotlivých členských krajín EÚ a USA, predpokladajú sa aj určité negatívne dopady, a to najmä na ekonomiky tretích krajín. Tie by mohli zažiť odklon dopytu po svojich produktoch zo strany EÚ a USA, ktoré budú inklinovať viac k spoločnému obchodu medzi sebou. Aj napriek tomu, že súčasné štúdie predpokladajú prevýšenie pozitívnych dopadov TTIP nad tými negatívnymi, skutočný dosah tejto dohody bude možné v prvom rade posúdiť až po jej konečnom prerokovaní, keď bude

známe jej definitívne znenie a úplne presne bude možné vyčíslit' jej dôsledky s odstupom určitého času po jej úspešnej implementácii. V tomto čase bude určite prospešné vykonať štúdie, skúmajúce skutočné dopady TTIP. EÚ sa zatiaľ javí ako ten z partnerov, ktorému na dosiahnutí dohody záleží viac.

Použitá literatúra:

BALDWIN, R. – JAIMOCH, D.(2010): Are Free Trade Agreements Contagious?. NBER Working Paper Series. [online]. In: *NBER*, jún 2010. [Citované 3. 1. 2015]. Dostupné na internete: <<http://www.nber.org/papers/w16084.pdf>>

DELEGATION OF THE EUROPEAN UNION TO THE UNITED STATES. (2013): The Transatlantic Trade and Investment Partnership. [online]. In: *EUINTHEUS*, február 2013. [Citované 3. 1. 2015]. Dostupné na internete: <http://www.euintheus.org/wp-content/uploads/2013/02/TTIP_BROCHURE.pdf>

EMBASY OF THE UNITED STATES OF AMERICA.: Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií, [online]. In: *EPPP*, september 2013. [Citované 27. 12. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.eppp.sk/docs/ttip_brozura.pdf>

EUROPEAN COMMISSION. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership: The Economic Analyses Explained, [online]. In: *EC*, 2013. [Citované 5. 1. 2015]. Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/september/tradoc_151787.pdf>

EUROSTAT. (2015): Database. [online]. In: *EUROSTAT*, 2014. [Citované 03.-08. 2. 2015.] Dostupné na internete: <<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>

FELBERMAYER, G. – HAID, B. – LEHWALD, S. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Who benefits from a free trade deal?, [online]. In: *BFNA*, 2013. [Citované 5. 1. 2015]. Dostupné na internete: <<http://www.bfna.org/sites/default/files/TTIP-GED%20study%2017June%202013.pdf>>

FRANCOIS, J. (2013): Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment. London: Centre for Economic Policy Research, [online]. In: *EC*, marec 2013. [Citované 26. 12. 2014]. Dostupné na internete: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf>

LEJOUR, A. – MUSTILLI, F. – PELKMANS, J. – TIMINI, J. (2014): Economic incentives for indirect TTIP Spillovers. [online]. In: *CEPS*, 29. 10. 2014. [Citované 26. 12. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.ceps.eu/book/economic-incentives-indirect-ttip-spillovers>>

SESHADRI, V. S. (2013): Transatlantic Trade and Investment Partnership. [online]. In: *RIS*, november 2013. [Citované 27. 1. 2015]. Dostupné na internete:

<http://ris.org.in/images/RIS_images/pdf/DP%20185%20Amb%20V%20S%20Sheshadri.pdf>

UNITED STATES MISSION TO THE EUROPEAN UNION. (2015): The U.S.-EU Partnership. [online]. In: *USEU*. [Citované 28. 1. 2015]. Dostupné na internete:

<http://useu.usmission.gov/transatlantic_relations.html>

Kontakt

Ing. Bianka Bittmannová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

bianka.bittmannova@euba.sk

Nerastné suroviny a ekonomický rast v subsaharskej Afrike

Natália Hlavová

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je zistiť, ako vplýva percentuálny podiel nerastných surovín na exporte na ekonomický rast ekonomík subsaharskej Afriky. Doterajšie štúdie poukazujú na negatívne pôsobenie nerastných surovín a ich paradoxný vplyv na ekonomický rast. Identifikácia faktorov obmedzujúcich rast ekonomiky a rozvoj je špeciálne dôležitá v subsaharskej Afrike, ktorá je najchudobnejšou časťou sveta. Pomocou analýzy vplyvu rôznych faktorov na rast a rozvoj týchto krajín je možné efektívnejšie smerovať rozvojové stratégie ich ekonomík. Vykonaná analýza nepreukázala vzťah medzi podielom zdrojov na exporte a ekonomickým rastom v štátoch závislých od exportu nerastných surovín. Len veľmi slabý vplyv bol preukázaný v ostatných ekonomikách.

Kľúčové slová: nerastné suroviny, holandská choroba, ekonomický rast, Afrika

JEL Klasifikácia: F43, N57

Abstract

The aim of this paper is to determine the impact of the share of mineral resources on exports on economic growth in sub-Saharan Africa economies. Existing studies show a negative effect of mineral resources and their paradoxical effect on economic growth. Identification of the factors limiting economic growth and development is especially important in sub-Saharan Africa, which is the poorest part of the world. By analyzing the impact of various factors on the growth and development of these countries, we can more effectively direct the development strategies of these economies. Our analysis however did not reveal the relationship between the share of resources in exports and economic growth in countries dependent on exports of raw materials. Only a very weak effect has been demonstrated in other economies.

Key words: natural resources, Dutch disease, economic growth, Africa

JEL Classification: F43, N57

Úvod

Paradoxné pôsobenie nerastných surovín na ekonomiky určitých štátov je často skúmaným javom ekonómov zaoberajúcich sa nielen ekonómiou nerastných surovín, ale tiež rozvojovou ekonómiou. Zásoby nerastných surovín predstavujú pre ekonomiku vlastníctvo vzácných zdrojov a sú formou bohatstva. Napriek tomu je ich účinok na ekonomický rast a rozvoj často negatívny, čoho príkladom sú mnohé chudobné štáty subsaharskej Afriky bohaté na ropu, plyn, zlato a ďalšie nerastné suroviny.

Cieľom tohto článku je zistiť vplyv podielu nerastných surovín na exporte na ekonomický rast v krajinách subsaharskej Afriky. Prehľad literatúry ponúka niekoľko príkladov štúdií, dokazujúcich vzťah medzi ekonomickým rastom a nerastnými surovinami. Vo väčšine prípadov bol tento vzťah identifikovaný ako negatívny, a teda vyššia závislosť ekonomiky na nerastných surovinách je spojená s nižším ako priemerným ekonomickým rastom.

Pôsobenie nerastných surovín skúmame pomocou korelačnej a regresnej analýzy na vzorke 48 ekonomík v subsaharskej Afrike medzi rokmi 1995 a 2013. Práca skúma vzťah medzi ekonomickým rastom a závislosťou ekonomiky na nerastných surovinách meranou ako podiel nerastných surovín na exporte. Prvá časť výskumu obsahuje agregované dáta za všetky štáty a zaoberá sa vzťahom medzi spomínanými ukazovateľmi a tým, ako podiel nerastných surovín na exporte ovplyvňuje ekonomický rast.

Druhá časť výskumu rozdeľuje ekonomiky do dvoch skupín podľa ich závislosti na exporte nerastných surovín v základnom roku. Následne sú skúmané rovnaké vzťahy ako v prvej časti výskumu. Výsledkom výskumu bude určenie vzťahu medzi skúmanými ukazovateľmi a to, či sa intenzita tohto vzťahu líši medzi ekonomikami závislými na nerastných surovinách a ostatnými ekonomikami subsaharskej Afriky.

1 Nerastné suroviny a ekonomický rast

Hojnosť nerastných surovín a jej vplyv na ekonomickú výkonnosť krajín je dlhodobou skúmanou problematikou. V odborných článkoch sa táto téma vyvíjala v niekoľkých fázach skúmania. Prvé práce sa venovali otázke, aký vplyv má hojnosť nerastných surovín na ekonomický rast a predovšetkým na produkčnú kapacitu jednotlivých sektorov. Väčšina

autorov skúmajúcich vplyv rastúcich príjmov z exportu nerastných surovín sa zhoduje na ich negatívnom pôsobení na ostatné exportné sektory, predovšetkým priemyselnú produkciu.

Práca S. van Wijnbergena (1984) rozlišuje vplyv exportných príjmov z ťažobného sektora podľa ich použitia. Príjmy použité na spotrebu majú podľa neho jednoznačne negatívny vplyv na ostatné exportné sektory, zatiaľ čo akumulácia zahraničných aktív za tieto zdroje negatívny vplyv nepreukázala. Preto je potrebné časť spotrebných výdavkov vyčleniť na podporu konkurencieschopnosti priemyselného sektora prostredníctvom štátnych dotácií. Opísané dôsledky však platia iba pre krátkodobé zvýšenie exportných príjmov z ťažobného sektora. V prípade pretrvávajúcich vysokých príjmov sa negatívne efekty na priemyselnú produkciu nepotvrdili.

M. Bruno a J. Sachs (1982) konštatujú, že nárast produkcie ťažobného sektora v Spojenom kráľovstve v dôsledku objavenia nových ložísk v Severnom mori viedol k poklesu produktivity v sektore priemyslu a tiež k poklesu objemu výroby v tomto sektore. Sila efektu závisí v tomto prípade od spôsobu, akým vláda prerozdeľuje daňové príjmy z tohto sektora.

Dôležitým pojmom pri skúmaní vplyvu nerastných surovín sa najmä po roku 1982 stáva holandská choroba. Model pôsobenia holandskej choroby v malej otvorenej ekonomike spracovali M. Corden a P. Neary (1982), pričom úpadok priemyslu pripisujú pôsobeniu efektu presunu zdrojov (strana ponuky) a výdavkovému efektu (strana dopytu). Oba efekty vedú k prísunu pracovnej sily jednak do energetického sektora, rovnako ako do sektora služieb. Priemyselný sektor teda prichádza o výrobné faktory, čo vedie k dezindustrializácii. Efekt presunu zdrojov je označovaný ako priama dezindustrializácia, výdavkový efekt ako nepriama dezindustrializácia.

M. Corden (1984) neskôr model holandskej choroby rozšíril o vplyv prudkého rastu exportného sektora na reálnu mzdu či migráciu. Vo svojej práci tiež upravuje pojmový aparát použitý v predchádzajúcej práci a rozširuje možné príčiny vzniku holandskej choroby, ako napríklad prudký rast ceny komodity na svetových trhoch. Corden tiež upúšťa od niektorých zjednodušujúcich predpokladov pôvodného modelu.

Jednou z príčin vzniku holandskej choroby identifikovanou v práci M. Cordena sa zaoberal J. Stijns (2003), a to konkrétne rastom cien nerastných surovín na svetových trhoch, čo je pre ekonomiky založené na ťažbe exogénny faktor. Na základe dát identifikoval vzťah, podľa ktorého zvýšenie ceny nerastnej suroviny o 1% povedie k zníženiu produkcie v priemyselnom sektore o 0,6%. Napriek negatívne vplyvu rastu cien komodít na sektor

priemyslu, zvýšením ceny došlo aj k rastu HDP v dotknutých krajinách a teda k rastu ekonomiky.

Holandskú chorobu v jednotlivých krajinách skúmali mnohí autori. E. Larsen (2006) na údajoch nórskej ekonomiky konštatuje, že napriek rastu podielu ropy na HDP nebol negatívne zasiahnutý priemyselný sektor a Nórsku sa podarilo vyhnúť holandskej chorobe. Autor to pripisuje kombinácii viacerých faktorov: rovnomerná distribúcia príjmov z ťažobného sektora, mzdové sadzby určované centrálné podľa produktivity, prelievanie technologického pokroku z kapitálovo náročného ťažobného sektora do ostatných sektorov nórskej ekonomiky. K podobnému záveru dospela aj H. Bjørnland (1998), ktorý okrem Nórska skúmal aj holandskú chorobu v Spojenom kráľovstve. Obom ekonomikám sa podľa neho podarilo vyhnúť sa holandskej chorobe a pokles výroby v priemyselnom sektore Spojeného kráľovstva bol spôsobený inými faktormi.

Mierne prejavy holandskej choroby identifikovali A. Ruehle a K. Kulkami (2011) v Čile, a to v podobe apreciácie domácej meny či poklesu produkcie v poľnohospodárstve, avšak vďaka disciplinovanej fiškálnej a monetárnej politike neboli tieto efekty ničivé. Napriek nedemokratickému režimu pod vedením vojenskej junty boli teda odvrátené negatívne prejavy holandskej choroby. K úspechu Čile prispel aj dostatok pracovných síl a nízka korelácia cien ostatných exportov s vývojom cien medi, ako kľúčovej nerastnej suroviny čilskej ekonomiky.

G. Roland (2005) pozitívne hodnotí stav ostatných exportných odvetví (okrem ropy a plynu) v Rusku a odmieta tak negatívne pôsobenie nerastných surovín v podobe holandskej choroby. Ruská ekonomika je podľa neho ťahaná nielen ťažobným sektorom, ale silným domácim spotrebným aj investičným dopytom. Napriek poklesu odlevu kapitálu do zahraničia, ruská ekonomika čelí štrukturálnym problémom, ktoré musia byť do budúcnosti vyriešené (pokles počtu obyvateľov a starnutie populácie, korupcia, nízky príjem na obyvateľa).

F. Ezeala-Harrison (1993) a tiež Y. O. Akinwale (2012) vnímajú holandskú chorobu ako jeden z príznakov prekliatia prírodných zdrojov a prijímajú jej existenciu v Nigérii. Nigéria sa často uvádza ako príklad ekonomiky silne negatívne ovplyvnenej prírodnými zdrojmi, či už v súvislosti s holandskou chorobou, alebo Autyho koncepciou prekliatia prírodných zdrojov. Nigéria má najväčšie zásoby ropy v subsaharskej Afrike, napriek tomu príjem na obyvateľa rástol len pomaly, úroveň sociálnych ukazovateľov ostáva nízka a história Nigérie je poznačená dlhými obdobiami vlády vojenských diktátorov.

M. Jerven (2010) na základe dát z rokov 1965 – 1995 vyvracia existenciu holandskej choroby v Botswane a jeho závery potvrdzuje K. Hope (2000), čo pripisuje kombinácii špecifických faktorov (domáca mena naviazaná na juhoafrický rand, cena a množstvo exportovaného hovädzieho mäsa záväzne stanovená v dohodách z Lomé) a dôslednej hospodárskej politike v Botswane.

Holandskú chorobu skúmali neskôr mnohí autori z rôznych pohľadov. M. Ross (2001) je autorom teórie politickej holandskej choroby, čiže negatívneho vplyvu nerastných surovín na politickú situáciu. Základom Rossovoho výskumu bolo zistiť, či existuje súvislosť medzi podielom ropy na exporte a nedostatkom demokracie v krajine. Tiež skúmal geografické hľadisko tejto závislosti, a teda či túto koreláciu vykazujú iba štáty na Blízkom východe, ktoré sú hlavnými svetovými exportérmi ropy, alebo aj iné ropné štáty mimo tohto územia (napr. Venezuela, Nigéria, Konžská demokratická republika, Angola). Treťou otázkou, ktorou sa zaoberá Ross je, či je vzťah medzi demokraciou a koncentráciou exportov aplikovateľný aj na krajiny významne závislé na exporte inej nerastnej suroviny, ako sú diamanty, zlato či minerály. Podľa výsledkov výskumu nárast v produkcii nerastných surovín vedie k zníženiu úrovne demokracie v štáte, pričom ropa vplyva na demokraciu negatívnejšie ako ostatné nerastné suroviny. Hraničný vplyv príjmov z ropy je tým vyšší, čím ropa tvorí menšiu časť exportných príjmov.

Vplyv závislosti ekonomiky od ťažobného sektora na ekonomické ukazovatele ako hrubý domáci produkt (HDP) a predovšetkým ekonomický rast skúmal R. Auty (1993) a priniesol nový pojem, tzv. preklatie prírodných zdrojov (*angl. resource curse*). Vo svojom výskume poukázal na to, že krajiny s vyšším podielom nerastných surovín na exporte vykazujú nižší ekonomický rast ako krajiny menej závislé od exportu nerastných surovín. Toto pripisuje nielen ekonomickým faktorom, ale tiež politickej situácii v krajinách bohatých na zásoby nerastných surovín.

Závislosť ekonomiky na prírodných zdrojoch je v prípade preklatia prírodných zdrojov meraná ako percentuálny podiel nerastných surovín na exporte krajiny. Nie je to však jediný spôsob merania dôležitosti prírodných zdrojov v ekonomike. A. Maddison (1991) napríklad používa ukazovateľ rozlohy štátu ako predpoklad vybavenosti prírodnými zdrojmi. V. Daniele (2011) meria závislosť ekonomiky na nerastných surovinách pomocou podielu na exporte, avšak pridáva aj ukazovateľ hojnosti nerastných surovín vypočítaný ako dokázané rezervy na štvorcový kilometer a na obyvateľa. G. Nankani (1979) zavádza do skúmanej problematiky špecificky definovanú kategóriu ekonomík založených na nerastných surovinách (*angl.*

mineral economies). Pre zaradenie do tejto skupiny musia krajiny spĺňať dve kritériá: minimálne 10% podiel ťažobného sektora na tvorbe HDP a 40% podiel na exporte.

Vplyv na rast ekonomiky sa stal centrálnou témou u ekonómov zaoberajúcich sa nerastnými surovinami. Negatívny vzťah medzi závislosťou ekonomiky na nerastných surovinách a ekonomickým rastom vo svojich prácach potvrdzujú napríklad J. Sachs a A. Warner (2001), kde v sledovanom období žiadna krajina s podielom nerastných surovín na exporte vyšším ako 20% v danom roku nerástla výrazne v nasledujúcich dvoch desaťročiach. F. Van der Ploeg (2011) uvádza, že negatívny vzťah medzi týmito veličinami je silnejší v prípade, že krajina trpí vysokou príjmovou nerovnosťou, nízkou kvalitou inštitúcií, slabou vymožitelnosťou práva a silnou korupciou. R. Torvik (2009) poukazuje na výskumy potvrdzujúce negatívny vzťah, ale vyzdvihuje tiež prípady úspešných krajín. Nabáda tak k ďalšiemu skúmaniu tohto vzťahu a jeho závislosti od faktorov ako politický systém, úroveň industrializácie či typ zdrojov.

K opačnému záveru dospeli vo svojej práci T. Cavalanti, Mohaddes a Raissi (2011), ktorí skúmali vzťah medzi produkciou ropy na obyvateľa a ekonomickým rastom v rokoch 1980 – 2006. Vzorka 53 krajín zo všetkých kontinentov nepreukázala negatívny vplyv medzi produkciou ropy a ekonomickým rastom.

M. Konte (2013) vo svojej práci konštatuje, že kritériom určujúcim, aký vplyv budú mať nerastné suroviny na ekonomický rast, je úroveň demokracie. K dosiahnutiu pozitívneho vzťahu medzi závislosťou na nerastných surovinách a ekonomickým rastom je potrebná určitá úroveň demokracie v krajine. Podľa R. Saylora (2014) určujúcim faktorom nie je len kvalita inštitúcií, ale pozitívne výsledky môžu byť spojené aj s nedemokratickým vládnutím. Rozhodujúcim faktorom je podľa neho napojenie exportérov z ostatných odvetví na vládnucu elitu a tým získanie prístupu k úverom.

2 Vplyv nerastných surovín na rast v subsaharskej Afrike

V tejto časti práce sa venujeme spracovaniu štatistických ukazovateľov na zistenie vplyvu závislosti ekonomík subsaharskej Afriky na nerastných surovinách a ich ekonomického rastu. Do výskumu boli použité údaje zo 48 ekonomík subsaharskej Afriky za roky 1995 až 2013. Údaje o ekonomickom raste použité pre tento výskum boli získané z databázy Svetovej banky, pričom databáza neobsahuje údaje o ekonomickom raste Somálska, preto nebolo do výsledkov zahrnuté.

Na získanie údajov o exporte bola využitá databáza UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development), ktorá poskytuje údaje o exporte na základe Štandardnej medzinárodnej obchodnej klasifikácie (Standard International Trade Classification). Do hodnoty exportu nerastných surovín boli započítané časti 3 – nerastné palivá, odseky 27 – surové hnojivá, 28 - železokovové rudy a kovový šrot, 67 – železo a oceľ a skupiny 667 – perly a drahokamy a polodrahokamy a 971 – zlato.

Získané údaje boli spracované pomocou štatistického softvéru PSPP a podrobené korelačnej a regresnej analýze. Prvá časť výskumu sa zaoberá agregovanými údajmi za všetky ekonomiky, v druhej časti sú ekonomiky rozdelené do dvoch skupín na ekonomiky závislé na exporte nerastných surovín a ostatné ekonomiky. Hraničná hodnota pre určenie ekonomík závislých na exporte nerastných surovín bola určená podielom nerastných surovín na exporte minimálne 40%. Toto určenie je používané vo vedeckých prácach pre odlišenie ekonomík závislých na nerastných surovinách. Napríklad v prvej kapitole spomínaná práca Nankaniho zaoberajúca sa ekonomickým rastom rozvojových štátov zavádza pre tieto ekonomiky špeciálny názov *mineral economies* (ekonomiky závislé na nerastných surovinách).

2.1 Ekonomický rast subsaharskej Afriky

V prvej časti výskumu sme sa zamerali na zistenie vzťahu medzi podielom nerastných surovín na exporte ekonomiky a jej ekonomickým rastom. Z dostupných údajov sme zo 48 ekonomík za 19 rokov zhromaždili 866 údajov o ekonomickom raste a percentuálnom podiele nerastných surovín na exporte.

Údaje o ekonomickom raste Somálska nie sú v databáze Svetovej banky k dispozícii, preto údaje o ekonomike Somálska neboli použité. Rozdelenie Sudánu na Sudán a Južný Sudán v roku 2011 znemožnilo použitie všetkých údajov, preto sú údaje použité iba za obdobie, kedy tieto dnes už dve ekonomické jednotky patrili do jedného štátu. Svetová banka poskytuje údaje o ekonomickom raste štátu Svätý Tomáš a Princov ostrov od roku 2001, preto nebolo možné použiť údaje za celé obdobie.

Korelačná analýza na vzorke 866 údajov z celej dostupnej vzorky ekonomík subsaharskej Afriky nepreukázala významnú závislosť medzi percentuálnym podielom nerastných surovín na exporte a ekonomickým rastom. Korelačný koeficient tohto súboru je 0,1 a hladina významnosti korelácie je nižšia ako 0,01.

Pomocou regresnej analýzy sme v tomto prípade skúmali vplyv podielu nerastných surovín na exporte na ekonomický rast. Podľa výsledkov regresnej analýzy existuje slabý

pozitívny vplyv podielu nerastných surovín na exporte na ekonomický rast. Model je štatisticky významný a zmena podielu nerastných surovín na exporte vysvetľuje 1% zmeny ekonomického rastu. Prehľad regresíí je uvedený v Tabuľke 1.

Výsledok nášho výskumu teda nepotvrdzuje predchádzajúce štúdie. Nerastné suroviny teda nie je možné označiť v tomto období za prekážku rastu alebo dôvod zaostávania ekonomík subsaharskej Afriky v skúmanom období. Investície do ostatných sektorov ekonomiky, a teda snaha o diverzifikáciu a odklon od ťažobného sektora, nemusia predstavovať ideálne riešenie problémov rastu týchto ekonomík.

Tab. 1 Regresná analýza vplyvu podielu nerastných surovín na exporte na rast

	Ekonomický rast	Ekonomický rast (závislé)	Ekonomický rast (ostatné)
Konštanta	4.09** (.46)	4.83** (.43)	3.46** (.38)
Podiel nerastných surovín na exporte	.03* (.01)	.00 (.01)	.05** (.01)
R ²	.01	.00	.03

V zátvorke je uvedená štandardná chyba.

** hladina významnosti ≤ 0.01 ; * hladina významnosti ≤ 0.05 ; * hladina významnosti ≤ 0.1

Zdroj: Vlastné spracovanie

2.2 Ekonomický rast štátov závislých na nerastných surovinách

V druhej časti výskumu sme rozdelili všetky ekonomiky do dvoch skupín podľa percentuálneho podielu nerastných surovín na exporte krajiny na ekonomiky závislé na exporte nerastných surovín a ostatné ekonomiky. Ako kritérium pre začlenenie krajiny medzi ekonomiky závislé od exportu nerastných surovín sme zvolili hranicu minimálne 40% podielu nerastných surovín na exporte v roku 1995. Kritérium 40% je v literatúre používané, ako je to uvedené už v prvej kapitole práce.

Po aplikovaní tohto rozdelenia sa do skupiny ekonomík závislých na exporte nerastných surovín dostalo 13 štátov, zvyšných 35 štátov je v druhej skupine. Ekonomiky závislé na exporte nerastných surovín podľa tohto kritéria sú Angola, Botswana, Gabon, Gambia, Guinea, Juhoafrická republika, Konžská republika, Konžská demokratická republika, Libéria, Nigéria, Stredoafriická republika, Togo a Zambia.

Korelačnú a regresnú analýzu sme použili osobitne na každú skupinu krajín. V skupine krajín závislých na exporte nerastných surovín sme analýze podrobili 247 údajov a v skupine ostatných krajín 638 údajov. Súhrnné výsledky regresnej analýzy sú uvedené v Tabuľke 1.

Korelačná analýza v skupine krajín sa neukázala ako štatisticky významná. Rovnaký výsledok mala tiež regresná analýza na tejto vzorke. V skupine krajín závislých na exporte nerastných surovín teda nebol preukázaný vzťah medzi percentuálnym podielom nerastných surovín na exporte a ekonomickým rastom. Nemožno teda potvrdiť, že podiel nerastných surovín na exporte ovplyvňuje ekonomický rast v krajinách závislých na exporte nerastných surovín.

V skupine ostatných štátov, teda tých, ktoré nie sú závislé na exporte nerastných surovín, sa výsledky korelačnej a regresnej analýzy ukázali ako štatisticky významné. Korelačný koeficient 0,18 ukazuje na slabý vzťah medzi podielom nerastných surovín na exporte a ekonomickým rastom. Regresná analýza preukázala, že ekonomický rast je pozitívne ovplyvnený percentuálnym podielom nerastných surovín na exporte. Zmena podielu nerastných surovín na exporte vysvetľuje 3% zmeny ekonomického rastu v tejto skupine krajín.

Záver

Štatistická analýza vykonaná na vzorke 48 ekonomík subsaharskej Afriky slúži na zistenie vzťahu medzi percentuálnym podielom nerastných surovín na exporte a ekonomickým rastom v týchto krajinách. Prehľad teórie ukazuje na niekoľko výskumov, v ktorých bol identifikovaný negatívny vplyv nerastných surovín na ekonomický rast. Krajiny s vyšším podielom nerastných surovín na exporte sa teda podľa viacerých autorov vyznačujú nižším ekonomickým rastom ako ostatné krajiny.

Výsledky uvedené v prvej kapitole práce, a teda silný vzťah medzi podielom nerastných surovín na exporte a ekonomickým rastom sa na dátach z ekonomík subsaharskej Afriky za obdobie medzi rokmi 1995 až 2013 nepotvrdili. Vplyv podielu nerastných surovín na ekonomický rast na vzorke všetkých ekonomík preukázal len veľmi slabú vzájomnú závislosť. Zmena podielu nerastných surovín na exporte vysvetľuje len veľmi malú časť zmeny v ukazovateli rastu.

V druhej časti analýzy sme rozdelili ekonomiky na základe podielu nerastných surovín na exporte v roku 1995. Hranicou pre zaradenie krajiny do skupiny ekonomík závislých od exportu nerastných surovín bol minimálne 40 percentný podiel nerastných surovín na exporte. Vzorka 48 krajín bola týmto rozdelená na 13 ekonomík závislých od nerastných surovín a 35 krajín v skupine ostatných.

V skupine krajín závislých na nerastných surovinách výsledky korelačnej a regresnej analýzy neboli štatisticky významné. V skupine ostatných krajín bola identifikovaná slabá vzájomná závislosť medzi ukazovateľmi. Zmena v podiele nerastných surovín na exporte tiež ovplyvňuje len malú časť zmeny v ekonomickom raste krajiny.

Na základe vykonanej analýzy nie je možné konštatovať, že za nízkym rastom ekonomík subsaharskej Afriky stojí ich závislosť od exportu nerastných surovín. Diverzifikácia ekonomík a sústredenie sa na iné odvetvia nemusí byť preto riešením pre ekonomiky, ktoré sú v súčasnosti založené na exporte nerastných surovín. Problémy krajín subsaharskej Afriky nemusia mať pôvod a súvislosť s ich jednostrannou orientáciou na nerastné suroviny.

Ekonomický rast je však len jednou z veličín, ktorými je možné sledovať napredovanie a rozvoj ekonomiky. Pre zistenie súvislostí medzi závislosťou na nerastných surovinách a nízkou úrovňou rozvoja je potrebné skúmať vplyv nerastných surovín na iné ekonomické, ale aj sociálne a politické indikátory rozvoja. Tie vo veľkej miere ovplyvňujú životnú úroveň obyvateľov krajín subsaharskej Afriky.

Nie je preto bez ďalšej analýzy možné tvrdiť, že nerastné suroviny a ich úloha v ekonomike nie sú faktorom vedúcim k nedostatočnému rozvoju tejto oblasti sveta. Je nutné ďalšie skúmanie vplyvu nerastných surovín na nové, alternatívne ukazovatele rozvoja a kvality života a zistiť, ako sú ovplyvňované nerastnými surovinami.

Použitá literatúra:

- AKINWALE, YUSUF OPEYEMI (2012): Empirical Analysis of Resource Curse in Nigeria. In: *International Journal of Economics and Management Sciences*, roč. 1, č. 6, s. 19-25
- BJØRNLAND, HILDE CHRISTIANE (1998): The Economic Effects of North Sea Oil on the Manufacturing Sector. In: *Scottish Journal of Political Economy*, roč. 45, č. 5, s. 553-585
- BRUNO, MICHAEL - SACHS, JEFFREY (1982): Energy and Resource Allocation: A Dynamic Model of the Dutch Disease. In: *Review of Economic Studies*, roč. 49, s. 845-859
- CAVALCANTI, TIAGO V. DE. V. – MOHADDES, KAMIAR – RAISSI, MEHDI (2011): Does oil abundance harm growth? In: *Applied Economics Letters*, roč. 18, č. 12, s. 1181-1184
- CORDEN, MAX W. - NEARY, PETER J. (1982): Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy. In: *The Economic Journal*, roč. 92, č. 368, s. 825-848
- CORDEN, MAX W. (1984): Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation. In: *Oxford Economic Papers*, roč. 36, č. 3, s. 359-380

- DANIELE, VITTORIO (2011): Natural Resources and the 'Quality' of Economic Development. In: *Journal of Development Studies*, roč. 47, č. 4, s. 545-573
- EZEALA-HARRISON, FIDELIS (1993): Structural Re-Adjustment in Nigeria: Diagnosis of a Severe Dutch Disease Syndrome. In: *American Journal of Economics & Sociology*, roč. 5, č. 2, s. 193-208
- HOPE, KEMPE R. (2000): Foreign Trade and the Exchange Rate in Botswana. In: *The International Trade Journal*, roč. 14, č. 2, s. 201-223
- JERVEN, MORTEN (2010): Accounting for the African Growth Miracle: The Official Evidence – Botswana 1965-1995. In: *Journal of Southern African Studies*, roč. 36, č. 1, s. 73-94
- KONTE, MATY (2013): A curse or a blessing? Natural resources in a multiple growth regimes analysis. In: *Applied Economics*, roč. 45, č. 26, s. 3760-3769
- LARSEN, ERLING RØED (2006): Escaping the Natural Resource Curse and the Dutch Disease? Norway's Catching up with and Forging ahead of Its Neighbors. In: *The American journal of economics and sociology*, roč. 65, č. 3, s. 301-318
- MADDISON, ANGUS (1991): *Dynamic Forces in Capitalist Development: A Long-Run Comparative View*. New York: Oxford University Press, 1991. 352 s. ISBN 978-0198283980
- NANKANI, GOBIND (1979): *Development problems of mineral exporting countries*. World Bank Staff Working Paper 354. Washington DC.
- ROLAND, GÉRARD (2006): The Russian Economy in the Year 2005. In: *Post-Soviet Affairs*, roč. 22, č. 1, s. 90-98
- ROSS, MICHAEL L. (2001): Does Oil Hinder Democracy? In: *World Politics*, roč. 53, s. 325-361
- RUEHLE, ALEX A. - KULKARNI, KISHORE G. (2011): Dutch Disease and the Chilean Copper Boom. In: *International Journal of Education Economics and Development*, roč. 2, č. 1, s. 61-80
- SACHS, JEFFREY D. – WARNER, ANDREW M. (2001): The curse of natural resources. In: *European Economic Review*, roč. 45, č. 4-6, s. 827-838
- SAYLOR, RYAN (2013): Commodity booms, coalitional politics and government intervention in credit markets. In: *Review of International Political Economy*, roč. 21, č. 3, s. 640-669
- STIJNS, JEAN-PHILIPPE (2003): Natural Resource Abundance and Economic Growth Revisited. In: *Resources Policy*, roč. 30, č. 2, s. 107-130

THE WORLD BANK: World Databank. [online]. [Citované 14.01.2015.] Dostupné na internete: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD/countries/1W-NG?display=graph>.

TORVIK, RAGNAR (2009): Why do some resource-abundant countries succeed while others do not? In: *Oxford Review of Economic Policy*, roč. 25, č. 2, s. 241-256

UNCTAD: *UNCTADStat*. [online]. [Citované 14.01.2015.] Dostupné na internete: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en.

VAN DER PLOEG, FREDERICK (2011): Natural Resources: Curse or Blessing? In: *Journal of Economic Literature*, roč. 49, č. 2, s. 366-420

VAN WIJNBERGEN, SWEDER (1984): The Dutch Disease: A Disease After All? In: *The Economic Journal*, roč. 94, č. 373, s. 41-55

Kontakt

Ing. Natália Hlavová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

natalia.hlavova@euba.sk

Determinanty prílivu čínskych PZI do vybraných oblastí Ruska

Michaela Kuchyňková, Leonid Raneta

Abstrakt

Tok priamych zahraničných investícií medzi dvomi krajinami je objektom skúmania mnohých teórií, medzi ktorými majú svoje miesto aj tzv. gravitačné modely. Gravitačné modely sú postavené na báze Newtonovských gravitačných zákonov, a našli svoje uplatnenie aj v spoločenských vedách a v súčasnosti najmä v medzinárodnej ekonómii. Modely možno prakticky využiť na analýzu dopadu rôznych politických, ekonomických, geografických či kultúrnych faktorov (HDP, populácia, vzdialenosť, jazyk, spoločné hranice, atď.) na obchodné aktivity dvoch krajín/regiónov. Článok analyzuje tok PZI smerujúcich z ČLR do dvoch geograficky blízkych ruských oblastí – Sibírskeho a Ďalekovýchodného federálneho okruhu. Tok PZI je skúmaný v kontexte existujúceho potenciálu a bariér pre vzájomnú sino-ruskú zahranično-obchodnú spoluprácu. Dôraz bol kladený najmä na energetickú spoluprácu medzi Čínou, významným energetickým spotrebiteľom a RF, ktorá disponuje bohatými ložiskami ropy a zemného plynu. Využitím štatistických metód článok skúma dopad vybraných vysvetľujúcich premenných na príliv čínskych PZI do východných regiónov Ruska.

Kľúčové slová: ČLR, PZI, energetika, Sibír, Ruský Ďaleký východ

JEL Klasifikácia: Q40, Q21

Abstract

The flow of foreign direct investments between the two countries is the object of investigation of many theories, among them also the gravity models. Gravity models are built based on the Newtonian law of gravitation, and found its application in the social sciences. Nowadays, they are being used especially in international economics. Models can be practically used to analyze the impact of different political, economic, geographical or cultural factors (GDP, population, distance, language, common border, etc.) on the business activities of the two countries / regions. This article focuses on the flow of FDI of the PRC into two geographically close Russian regions - Far East Federal Region and Siberian Federal Region. This flow is analyzed in the context of potential and also barriers to mutual Sino-Russian foreign trade cooperation. The focus is mainly on energy cooperation between China,

major energy consumer and RF which has rich deposits of oil and gas. Using simple statistics method, paper examines the correlation of selected variables with the influx of Chinese FDI in different regions of the two Russian federal areas.

Key words: PRC, FDI, energy, Siberia, Russian Far East

JEL Classification: Q40, F21,

Úvod

Informácie o toku priamych zahraničných investícií (ďalej PZI) z/do krajiny poskytuje náhľad na charakter a atraktivitu jej ekonomického, politického či geopolitického prostredia. Zároveň je v tokoch PZI medzi dvomi krajinami reflektovaná ich ekonomická, politická, kultúrna a geografická previazanosť. S vyššie uvedenými faktormi pracujú gravitačné modely. Modely si kladú za cieľ skúmať previazanosť premenných akou je vzdialenosť, jazyk, HDP, populácia, politická spolupráca, otvorenosť ekonomiky a iné, na toky PZI či na zahraničný obchod, a zároveň predpovedať vývoj týchto tokov podľa ich súčasného stavu. Špecifickým vzťahom, ktorému sa článok venuje, je investičná prepojenosť Číny s príslušnými ruskými regiónmi, konkrétne regiónu Ďalekého východu a Sibíra. Článok si kladie za cieľ analyzovať potenciál a bariéry pre sino-ruskú zahranično-obchodnú spoluprácu, a to v kontexte ich politických, ekonomických i historických vzťahov a zároveň určiť charakter determinantov prílivu čínskych investícií do vybraných ruských regiónov. Hlavný dôraz článku je kladený na energetickú spoluprácu, v ktorej vidíme hlavný potenciál spolupráce, ktorý má ďaleko od jeho naplnenia.

1 Metodológia

Priame zahraničné investície (ďalej ako PZI) majú podobu nákupu aktív spoločnosti spojeného so záujmom na kontrole jej hospodárenia.¹ Príčinami realizácie PZI sa zaoberá viacero teórií, ktoré identifikujú motívy vývozcov a dovozcov PZI. Teórie jednak skúmajú kapitálove toky na úrovni štátov či firiem, alebo analyzujú vzťah hospodárskeho rozvoja štátu

---

¹ Práve táto kontrola odlišuje PZI od portfóliových investícií.

a PZI.² Jednotlivé teórie sa konkrétne zaoberajú významom a vplyvom jednotlivých faktorov na toky PZI. Pre tento článok je zaujímavý tzv. gravitačný model, ktorý pri svojej analýze zahraničného obchodu bral do úvahy geografickú blízkosť dvoch štátov. Jeho prepracovaná verzia z konca 90tych rokov definovala faktory vplývajúce na toky PZI. Sú nimi okrem spomínanej blízkosti krajín, existencie spoločných hraníc či spoločného jazyka aj ich vybavenosť výrobnými faktormi a veľkosť trhov.³ Veľkou výzvou pri tvorbe modelu je správne určenie parametrov, ktoré by malo byť podložené empirickým pozorovaním. V niektorých prípadoch (ako napríklad veľkosť populácie), je obtiažne presne určiť, či sa jedná o závislosť priamu či nepriamu, keďže súčasne pôsobí niekoľko protichodných javov. Okrem populácie bol model časom rozšírený aj o kultúrne väzby (jazyk), historické väzby a politické väzby.

Článok sa venuje determinantom tokov PZI plynúcim z Čínskej ľudovej republiky (ďalej ČĽR) do vybraných regiónov Ruskej federácie (ďalej RF), a to so zameraním na energetický sektor. Potenciál vzájomnej spolupráce RF a ČĽR ako významného importéra energetických surovín, je napriek jeho veľkosti nevyužitý. Článok sa preto zaoberá postavením Ruska ako príjemcu PZI, a ďalej sa konkrétnejšie zameriava na priestor a bariéry existujúce vo vzájomnom zahranično-obchodnom vzťahu ČĽR s RF.

Na vysvetlenie investícií z ČĽR do RF budeme používať premenné, ktoré sa klasicky používajú pri zostavovaní gravitačných rovníc⁴. Výskumom chceme identifikovať vzájomnú závislosť medzi vybranými premennými. Pri pomoci štatistickej metódy korelačnej analýzy skúmame vzájomný vplyv premenných ako tok PZI z ČĽR do RF, veľkosť populácie, HDP, energetické zásoby jednotlivých regiónov RF a ich vzdialenosť od ČĽR. Cieľom článku je identifikovať vzájomné vplyvy na objem čínskych investícií do geograficky blízkych ruských regiónov, ďalekovýchodného a sibírskeho federálneho okruhu.

Údaje boli získané zo zdrojov Štatistického úradu Ruskej federácie a konkrétnejšie z publikácií venovaných jednotlivým regiónom Ruskej federácie. Čo sa týka údajov o vzdialenosti, boli získané pomocou služby interaktívnej mapy korporácie Google, pričom

---

² Druhá skupina sa označuje ako rozvojové teórie PZI. John Dunning je autorom elektrickej teórie, ktorá spája motívy všetkých spomenutých teórií. (Lipková, 273)

³ LIPKOVÁ a kol., 2012. Medzinárodné hospodárske vzťahy, str.277

⁴ pozri napr. CHENG, I. H. – HOWARD, J. W. 2004. Controlling for Heterogeneity in Gravity Models of Trade and Integration. [online].

autorov zaujímalo cestné spojenie medzi hlavnými mestami jednotlivých regiónov Sibíra a Ďalekého východu a ČĽR.

2 Rusko ako príjemca PZI

V súčasnosti je Rusko v rebríčku objemu prijatých PZI až na 16. mieste. V porovnaní v Čínou, ktorá je v rebríčku na štvrtom mieste, je objem investícií v Rusku polovičný. V rebríčku porovnávajúc om objem poskytovaných PZI sa Rusko nachádza na 17. mieste, avšak pri opätovnom porovnaní s Čínou nevzniká už taký rozdiel. ČĽR je v poskytovaní PZI na 15. mieste, a od ruského objemu poskytovaných PZI sa líši len o 100 mld USD. (CIA, 2013)⁵

Ruský trh poskytuje viacero *príležitostí*, ktoré zahraničných investorov aj napriek rôznym komplikáciám priťahujú. Atraktívny je potenciál perspektívneho rastu trhu, na ktorom môžu zahraničné spoločnosti s rozvinutými technológiami pôsobiť s veľkou konkurencieschopnosťou. V oblasti vedecko-technického vybavenia možno vidieť ruské silné stránky najmä v oblasti vojensko-priemyslového komplexu. Rozvinutými vedecko-výskumnými kapacitami tak disponuje napríklad vo vývoji technológií na výskum a ťažbu v extrémnych klimatických podmienkach, v kozmickom priemysle a vývoji lekárskeho nástrojov. Ďalšou ruskou výhodou sú bohaté zásoby prírodných zdrojov, ktoré sa na území nachádzajú a ich ťažba a produkcia je atraktívnym odvetvím pre zahraničné investície. V neposlednom rade možno spomenúť aj ruskú pracovnú silu, jej kapacitu a kvalifikáciu možno považovať za pozitívne pôsobiace faktory. Vzhľadom na dlhodobú nízku úroveň nezamestnanosti je možné usúdiť, že v Rusku je nedostatok výrobného faktoru „práce“. Táto skutočnosť taktiež vystupuje ako katalyzátor spôsobujúci prílev migrantov do Ruska .

Na druhej strane však stoja *bariéry*, ktoré spôsobujú nevyužitie potenciálu, ktorým ruská ekonomika disponuje. Väčšina odvetví trpí nízkou úrovňou technologického rozvoja. Tieto zastaralé technológie tak znižujú produktivnosť výrobných a iných zariadení. Dominantným odvetvím je ťažký a ťažobný priemysel a vysoký podiel patrí tiež vojensko-priemyselnému komplexu. Efektívnemu pôsobeniu realizovaných PZI ďalej prekáža nerozvinutá infraštruktúra, veľmi riedka hustota železníc a tiež nevyhovujúca dopravná infraštruktúra. Tenot faktor je významný najmä v prípade východných oblastí RF, a preto bola na analyzovanie faktoru vzdialenosti v korelačnej analýze použitá cestná vzdialenosť medzi

---

⁵ CIA, 2014. Stock of direct foreign investment. [online]

skúmanými oblasťami a Čínou. V neposlednom rade ekonomika trpí vysokou mierou korupcie. Podľa Indexu Transparency International je Rusko na 136. priečke z celkovo 176 krajín, v ktorých bolo vnímanie korupcie v roku 2014 skúmané.⁶

V článku sa zaoberáme reáliami vzájomného vzťahu Ruska a Číny, z pohľadu investícií do ťažobného sektoru. V rámci štruktúry odvetví je ťažobný priemysel dominantným nielen z pohľadu zahraničných, ale aj domácich investícií. Ich najvýznamnejšia časť smeruje do ťažby železnej rudy, ropy, uhlia a nakoniec farebných kovov, vrátane zlata. Táto tendencia nie je novým fenoménom, už pred storočím zastával ťažobný priemysel pozíciu atraktívneho odvetvia, v ktorom dokonca (v roku 1914) pripadalo až 56 % ťažby ropy a viac ako dve tretiny obchodu s ropnými produktami na zahraničný kapitál.⁷

Ruská vláda pokladá surovinové bohatstvo krajiny za jej strategický ekonomický sektor a prispôbuje tomu jej správanie voči zahraničným investorom. Uprednostňuje smerovanie PZI najmä do strojárenského sektoru, čím usiluje o diverzifikáciu ekonomiky a zároveň o obmedzovanie cudzieho pôsobenia vo svojom strategickom odvetví. Konkrétne plynárenský a obranný priemysel patria v Rusku k najviac kontrolovaným štátom. V 90-tych rokoch došlo k rozdeleniu významných aktív medzi niekoľko finančne-priemyselných skupín a od roku 2005 má štát dominantné postavenie v celom ropnom priemysle. Významným faktorom je štátne pôsobenie v energetickej infraštruktúre, ktoré komplikuje akékoľvek zahraničné pôsobenie na ruskom území v oblasti ropného či plynárenského priemyslu. Spoločnosť Transneft pôsobí ako reprezentant monopolného postavenia štátu v rámci systému ruských exportných ropovodov a podobne, v plynárenskom priemysle, figuruje pološtátny koncern Gazprom. Pri akomkoľvek zahraničnom zapojení sa do sektoru (prostredníctvom PSA⁸, akvizícii ruského podniku či spoločného podniku) musia spoločnosti počítať s úzkou spoluprácou s ruskými energetickými gigantmi.

Už spomínaný faktor vnútorného politického prostredia v Rusku vplýva významne aj na PZI do energetického sektora. Dôvodom je najmä dlhodobé zameranie tohto druhu investícií, u ktorých sa plánuje s plynutím ziskov až o niekoľko rokov či desaťročí po uskutočnení investícií. V podmienkach ekonomickej či politickej nestability sa motivácia pre

---

⁶ Transparency International, 2014. Corruption Perceptions Index 2014, Results. [online].

⁷ EVENTOV, L. J., 1931, Inostrannyje kapitally v russkoj promyšlennosti. str.55

⁸ PSA, anglicky Production Sharing Agreement, znamená zmluvu o rozdelení produkcie.

PZI do ropného a plynárenského sektoru značne znižuje a nerealizovanie týchto investícií tak nenapĺňa potenciál ruskej ekonomiky.

3 Priestor a bariéry sino-ruskej obchodnej spolupráce

Geografická blízkosť oboch krajín je umocnená spoločnou hranicou, ktorá je piatou najdlhšou hranicou sveta. Táto hraničná línia, ktorej posledné úpravy boli vykonané len nedávno⁹, však oddeľuje hospodársky, politicky a demograficky významne odlišné celky potýkajúce sa s vlastnými výzvami.

Z hľadiska histórie nie je možné označiť vývoj ich vzájomných vzťahov za konzistentný. Turbulentný vývoj vzťahov medzi týmito dvomi krajinami (a ich rozličnými štátnymi/územnými usporiadaniami) sa prejavoval obdobiami vrelej spolupráce a priam bratského spolunažívania, ktoré sa striedali s obdobiami nepriateľských postojov, čo bolo často sprevádzané (či skôr podnecované) zmenou vzťahov so starými, či novo získanými spojencami. Významným faktorom bol z tohto hľadiska vplyv USA v regióne a charakter vzájomných vzťahov (spojeneckých či nepriateľských) s nimi. Dvadsiate storočie zažilo sino-soviestke spojenectvo proti USA, ale aj americko-čínske priateľstvo označujúce Sovietsky zväz za hrozbu, ktoré opäť zmenilo svoj charakter po páde železnej opony. Od 90tych rokov možno pozorovať postupné, hoci pomalé, opätovné zblížovanie Číny a Ruska, v súčasnosti často označované ako strategické, konštruktívne či pragmatické. Zároveň sa v súvislosti s teóriou vyvažovania moci (Balance of Power) naskýta myšlienka o vytváraní sino-ruskej aliancie v záujme vyvažovania sily USA v oblasti. To však nekorešponduje so snahami Číny viac sa integrovať do svetového obchodu, a tiež pôsobiť (aj) na amerických trhoch. Podľa Josepha Nye Čínske politické smerovanie, reprezentované Čínskou ľudovou stranou, nebude ohrozovať plnenie cieľov stanovených v svojej stratégii rozvoja „vytváraním autoritárskeho spojenectva s Ruskom“.¹⁰ Nye sa odvoláva na potrebu čínskej strany udržiavať najmä ekonomický rast, a teda predpokladá čínske pragmatické uprednostňovanie ekonomických stratégií, pred tými politickými.

---

⁹ V roku 2004 bol v rámci bilaterálneho samitu medzi predstaviteľmi oboch krajín realizovaná prelomová dohoda, ktorá vysporiadala dovtedajšiu otázku suverenity nad poslednými spornými územiami sporné ostrovy, ktoré sú súčasťou východnej sino-ruskej hranice, boli rozdelené na presnú polovicu.

¹⁰ NYE, J. S., 2015. A New Sino-Russian Alliance? [online]

Zo súčasného *politického* hľadiska možno pozorovať istú kooperáciu pri rozhodovaní o významných strategických otázkach v Bezpečnostnej rade OSN. Najmä v otázkach zahraničnej intervencie do vnútorných záležitostí iných krajín, majú Čína s Ruskom rovnaké postoje. Aj kvôli vlastnej skúsenosti s vnútornými separatistickými tendenciami, môže existovať koordinovaný postup oboch krajín v presadzovaní neintervencionizmu.¹¹ Súčasne tiež obe krajiny zdieľajú odmietavý postoj voči západným globálnym hegemoniálnym tendenciám. Prehlbovanie ich vzájomných vzťahov demonštruje tiež výber Moskvy ako miesta prvej zahraničnej návštevy prezidenta Xi Jinpinga, na ktorej zároveň prezidenta Putina vyzval k intenzívnejšiemu koordinovanému postupu pri podpore ochrany národnej suverenity krajín.¹² Sergei Lavrov dokonca označil obe krajiny za hlavných garantov dodržiavania medzinárodných práv a noriem.¹³

Z *ekonomického hľadiska* však treba na obe krajiny nazerať aj ako na rivalov v regióne. Ich ekonomický rast, a najmä ekonomická aktivita v bezprostrednom susedstve, sa často stretávajú v konkurenčnom boji. Dobrým príkladom sú krajiny strednej a juhovýchodnej Ázie. Stredoázijské krajiny historicky a geopoliticky viac spadajú do ruskej sféry pôsobenia, a preto je zvyšujúca sa čínska prítomnosť a aktivita v regióne ostražito sledovaná. Hoci Čína, aj Rusko sú členmi ŠOS¹⁴, aj na tejto platforme sa stretávajú ich často protichodné záujmy¹⁵. Opačným príkladom je oblasť juhovýchodnej Ázie, v ktorej bola doposiaľ prítomná najmä Čína, no jedno z nových smerovaní ruskej pozornosti sa upiera práve na tento región. Ako príklad možno uviesť prehlbovanie spolupráce s Vietnamom, nielen v ekonomickej, ale aj vo vojenskej oblasti. V rámci predaja zbraní v ázijskom regióne Rusko najaktívnejšie spolupracuje s Indiou. Zvyšovanie ruskej aktivity v juhovýchodnej Ázii je preto naopak pozorne sledované Čínou.

Najvýznamnejšou oblasťou vzájomnej spolupráce oboch krajín, s vysokou mierou kompatibility a veľkým priestorom pre spoluprácu, ostáva *energetický sektor*, ktorý je

---

¹¹ Konkrétne možno postoje sledovať pri vyjadrovaní postojov k Sýrii a Lýbii. Hoci v prípade Lýbie neodznali záporné hlasy Ruska a Číny, obe krajiny sa hlasovania zdržali. V prípade Sýrie však ich veto použité bolo.

¹² GELB, L. H., SIMES, D. K., 2013. Beware Collusion of China, str. 5-9

¹³ Sergei Lavrov s týmto vyjadrením ako minister zahraničných vecí vystúpil v Moscow State Institute of IR. Zdroj: YU BIN, 2014. Putin's Glory and Xi's Dream.

¹⁴ Šanghajska Organizácia Spolupráce (Shanghai Co-operation Organization) združujúca okrem Číny a Ruska Kazachstan, Uzbekistan, Tadžikistan a Kyrgyzstan, bola založená v roku 1996, je bezpečnostnou, politickou a ekonomickou organizáciou.

¹⁵ Čína napríklad pred dvomi rokmi navrhla vytvorenie SCO free trade zone, čo aj kvôli nezájmu Ruska doposiaľ ostalo len v podobe návrhu. Ruská obdoba návrhu zahŕňa vytvorenie Eurasian Economic Zone s centrom v Moskve. Rovnako menej úspešný čínsky návrh bol vytvorenie China-Eurasian Fund pre ekonomickú spoluprácu.

častokrát spomínaný najmä v súvislosti s aktuálnym dianím na Ukrajine¹⁶. Ruský odklon od európskeho energetického exportného trhu smerom k Číne, len potvrdzuje potenciál tohto energetického vzťahu. Na jednej strane čistý importér zemného plynu a ropy a na strane druhej krajina s najväčšími svetovými zásobami zemného plynu a bohatými ropnými ložiskami. Predpovede vývoja spotreby a produkcie ropy a zemného plynu sa v prípade ČĽR spájajú s potrebou zvyšovania importovaného objemu oboch komodít, pre zachovanie cieleného ekonomického rastu. Pre Čínu je ekonomický rast, aj vďaka udržiavaniu sociálnej stability, veľmi dôležitou otázkou.¹⁷ Diverzifikácia zdrojov energetických surovín, ako aj ich transportných trás, je hlavným cieľom čínskej energetickej politiky. Prostriedkom k naplneniu cieľu má byť veľké množstvo dodávateľských krajín, a to nielen z blízkeho okolia čínskych hraníc.

Vzájomná *kompatibilita* oboch krajín spočíva v čínskych energetických potrebách a zároveň v ruskej potrebe získavania investícií pre prieskum a ťažbu v energeticky bohatých oblastiach. Problémom mnohých energeticky bohatých ťažobných regiónov je práve nízky príliv investícií. Tento stav by bolo možné pomerne ľahko riešiť investíciami z ČĽR, pre ktoré existuje na čínskej strane významná podpora. Prostredníctvom svojej *go-out stratégie* a jej mechanizmov, akými sú *loan-for oil*, či *loan-for-gas*, dokáže čínska vláda poskytnúť ropnej spoločnosti pôžičku obrovských rozmerov prostredníctvom CDB [Chinese Development Bank]. Na oplátku získa Čína kontrakt, ktorý jej zaisťuje plynulé dodávky istého objemu energetických surovín na dohodnutú dobu. Hoci by pre Rusko a Čínu bol práve tento model obojstranne veľmi výhodný a napĺňal by záujmy a potreby oboch krajín, využívaný bol doposiaľ len sporadicky. Prvý kontrakt na založený na tomto mechanizme bol podpísaný v roku 2009 a garantuje dodávky 300 tisíc barelov ropy denne po dobu 20 rokov, výmenou za výhodný úver v hodnote 25 mld USD.¹⁸

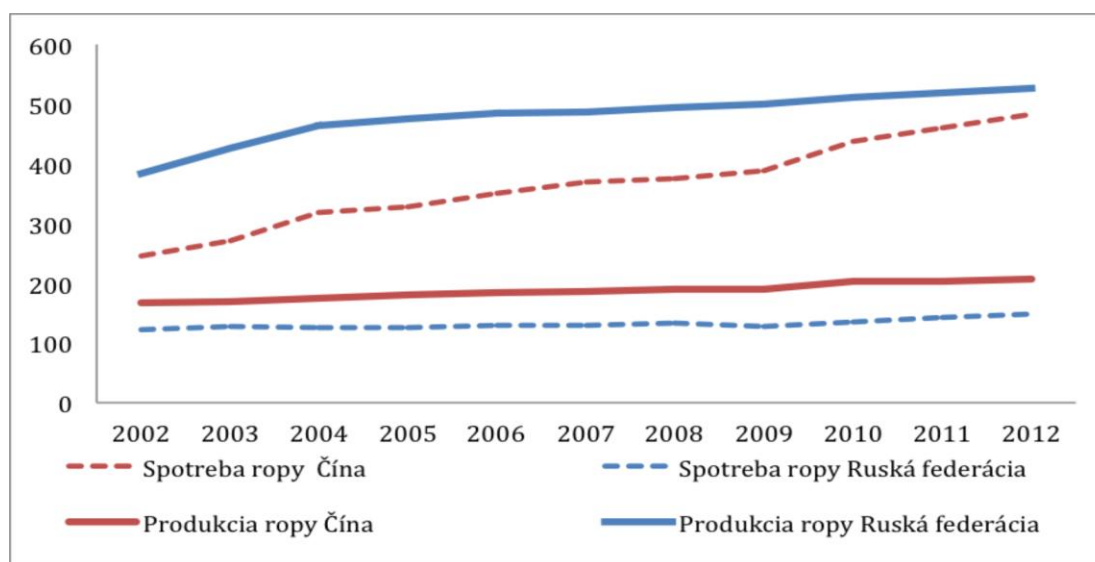
¹⁶ Následkom pripojenia Krymu k RF v 2014 a západnými obvineniami smerovanými na RF o ruskom angažovaní sa na ukrajinskej občianskej vojne, sa západ rozhodol uvaliť početné sankcie na RF. Za jednu z ruských odpovedí je pokladaná práve rusko-čínska dohoda o zemnom plyne, ktorá v ich energetických vzťahoch znamenala prielom a diverzifikáciu exportných trhov pre Rusko

¹⁷ Ďalej sa Čína potýka s environmentálnymi problémami, súvisiacimi s zložením jej energetického mixu, v ktorom dominuje uhlie ako hlavný energetický zdroj. Mohutné využívanie tohto nečistého zdroja energie je spojené s poškodzovaním životného prostredia vylučovaním CO₂ do ovzdušia. Jedným zo spôsobov pre elimináciu tohto problému je zvýšenie podielu zemného plynu a obnoviteľných zdrojov energie na energetickom mixe, na úkor uhlia, čím opäť vznikajú tlaky na import väčšieho objemu zemného plynu.

¹⁸ Dohoda bola podpísaná so spoločnosťou Rosneft, ktorý za dodávky zodpovedá. V roku 2013 sa dodávky ropy zdvojnásobili a bola dohodnutá pôžička nová, a to na 30 mld USD. Vďaka úveru bola Rosneftu umožnená výstavba 67 km dlhšej vetvy ropovodu ESPO do čínskeho hraničného mesta Xing'an.

Aj napriek demonštrovanej kompatibilite energetickej situácie ČĽR a RF doposiaľ neexistuje dostatočne rozsiahla energetická infraštruktúra umožňujúca plynutie energetických surovín z ruských zdrojových oblastí do čínskych spotrebných miest v rozsahu, ktoré by demonštrovanú kompatibilitu aspoň zčasti napĺňali. Úplne prvými spojeniami medzi týmito krajinami boli železničné trate, ktoré však predstavujú z pohľadu prepravy surovín najdrahší možný transportný prostriedok.¹⁹ Prvý plynovod z Ruska do Číny bol spustený do prevádzky len pred 10timi rokmi. A aj napriek geografickej blízkosti ruských energetických surovín, bola RF v roku 2013 iba tretím najväčším dodávateľom ropy.²⁰ Pre Rusko bola zároveň Čína po Nemecku a Holandsku treťou najväčšou importnou krajinou.

Graf 1 Vývoj produkcie a spotreby ropy v ČĽR a Ruskej federácii (2002-2012)

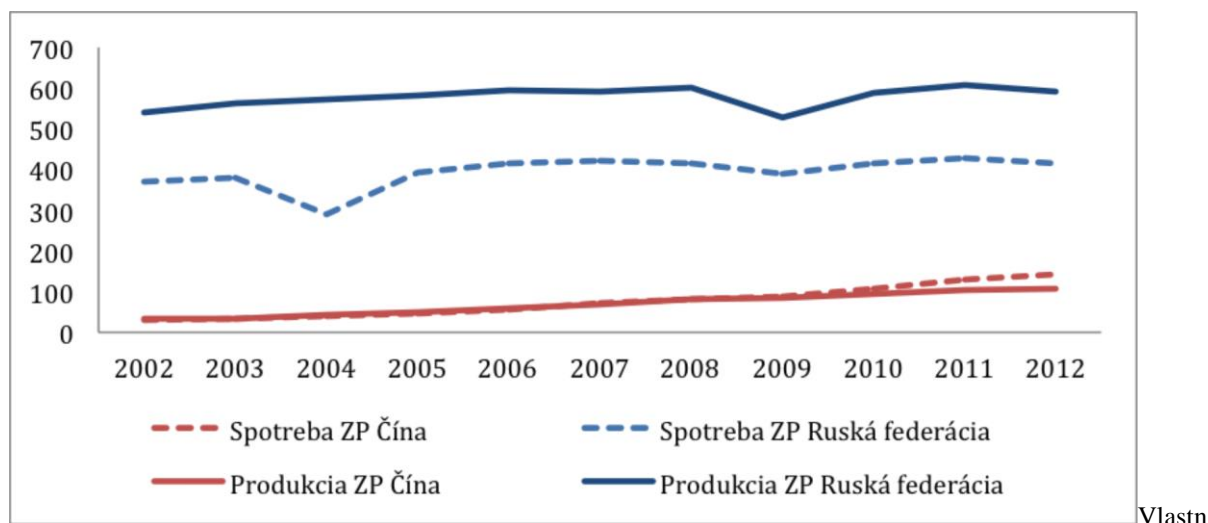
Vlastné spracovanie. Zdroj: BP, 2013. Statistical review of world energy. Bp.com/statisticalreview

Graf 1 poskytuje pohľad na vývoj produkcie a spotreby ropy v oboch krajinách – v ČĽR a v RF, a to za viac ako posledné desaťročie. Z grafu je možné vypozaorovať evidentné dlhodobé zaostávanie produkcie ropy Číny za jej spotrebou, pričom Ruská federácia disponuje bohatým objemom nespotrebovanej vyprodukovanej ropy. ČĽR sa čistým importérom ropy stala v roku 1993, a odvtedy sa rast jej spotreby neutlmuje, naopak, dosiahol dvojnásobnú úroveň voči jej produkcii.

¹⁹ Jukos začal s prvými dodávkami ropy prostredníctvom železnice až v roku 1999, a to konkrétne psoluprácou so Sinopec.

²⁰ Rusko v roku 2013 tvorilo 9 % importu ropy do ČĽR. Pred ním boli len Saudská Arábia (19 %) a Angola (14%). Tesne za RF však nasleduje Irak a Omán (8 %). Zdroj: FACTS Global Energy. [online]

Graf 2 Vývoj produkcie a spotreby zemného plynu v ČĽR a Ruskej federácii (2002-2012)

é spracovanie. Zdroj: BP, 2013). Statistical review of world energy. Bp.com/statisticalreview

Graf 2 opäť zobrazuje vývoj produkcie a spotreby oboch krajín, no v tomto prípade pre zemný plyn. Opäť z grafu vychádza zjavná dominancia RF v disponovaní zásobami tejto suroviny. Rovnako ako v predchádzajúcom prípade, sa úroveň spotreby zemného plynu v Číne zvyšuje, avšak miernejším tempom ako pri spotrebe ropy. Čistým importérom zemného plynu sa Čína stala v roku 2007, a tak susedstvo s krajinou disponujúcou štvrtinou celosvetových zásob zemného plynu naznačuje mohutný priestor pre vzájomný obchod so ZP medzi ČĽR a RF.

Významným determinantom realizácie toku PZI do Ruska je existencia (viac-menej neoficiálneho) súhlasu ruskej vlády, a teda predbežné konzultácie s politickým vedením v Rusku. Nepísané pravidlo tohto typu môže byť demonštrované viacerými neúspešnými snahami zahraničných investorov o získavanie vlastných podielov v ruských energetických spoločnostiach. Také skúsenosti má aj čínska spoločnosť CNPC, a to hneď viaceré, v rokoch 2002, 2003 a 2004.²¹ O dva roky neskôr bola Čína (Sinopec) úspešná pri prevzatí menšej spoločnosti Udmurtneft za podmienky, že bude následne súhlasiť s odpredajom 51% akciového podielu Rosneftu.²²

²¹ V roku 2002 jej nebolo povolené sa účastniť privatizácie spoločnosti Slavneft a o dva roky dražby spoločnosti Juganskneftgaz. V 2003 nebola Číne schválená (ruským antimonopolným úradom) akvizícia podniku Tomskajaneft.

²² BELTON, C., 2006. Chinese Buy Udmurtneft for Rosneft. [online]

V neposlednom rade je možné stretnúť sa s obavami o prílišnú migráciu Číňanov na riedko osídlené oblasti ruského Ďalekého východu. Najmä ruské pohraničné oblasti, ktorých hustota zaľudnenia je 20násobne nižšia ako pohraničné čínske provincie, sledujú prílev čínskych PZI s obavou. Podľa našich výsledkov však môžeme tvrdiť, že smerovanie čínskych investícií nemá významný štatistický vzťah s tokmi čínskych migrantov do východných regiónov Ruska. Táto obava, ktorá sa v ruskom vnútropolitickom diskurze objavila, však len potvrdzuje spomínaný faktor nedôvery, brániaci rozvoju energetickej spolupráce oboch krajín.²³

4 Výsledky a diskusia

Čínska ľudová republika preinvestovala v Ruskej federácii v roku 2012 takmer 160 mil. USD. Veľká časť investícií smerovala do východných častí Ruskej federácie, konkrétne do Sibírskeho a Ďalekovýchodného federálneho okruhu (85 % alebo 135 mil. USD). Najviac čínskych investícií prišlo do Sibírskeho federálneho okruhu 122 mil. USD (77 % z celku). Do Ďalekovýchodného federálneho okruhu smerovalo len 12 mil. USD, čo predstavuje 8 % všetkých čínskych investícií do Ruskej federácie (pozri Tabuľka 1). Už na základe týchto údajov je možné tvrdiť, že vzdialenosť je dôležitým faktorom v rozhodovaní Čínskych investorov, keďže najväčšia časť investícií mierila práve do oblastí ruského Sibíra a Ďalekého východu.

Pre naplnenie cieľov tohto článku bola zostavená zdrojová tabuľka (pozri Tabuľku 1), na základe ktorej sme vytvorili korelačnú maticu. Pri pomoci korelačnej matice budeme môcť usúdiť či taký vyber premenných obsahuje vzájomné súvislosti, čo by prípadne umožnilo v budúcnosti postaviť viacnásobný regresný model (gravitačnú rovnicu).

---

²³ KUCHYŇKOVÁ, M., RANETA, L., 2014. Vplyv migrácie na sino-ruskú energetickú spoluprácu.

Tabuľka 1 Štatistické údaje pre analýzu

	Subjekt federácie	Vzdialenosť	Celkový migračný prírastok (osôb)	Migračný prírastok z ČER a reg.	Investície z ČER	Hranica s ČER	Počet obyvateľov (tis.)	Expotr palivo-energetického sektoru (mil. USD)	HRP v mil. Rub
S F O	Republika Altai	3611	193	9	0	1	210	22,8	26472,8
	Buriatska republika	2059	408	36	6318000	0	972	431	154677,7
	Tuvianska republika	1766	49	0	0	0	310	0	33790,5
	Chakaská republika	3500	837	121	0	0	533	433	115653
	Altajský kraj	3833	6531	408	1199500	0	2399	172	336183,8
	Zabajkalský kraj	1367	802	51	78621000	1	1095	4,5	208257,7
	Krasnojarský kraj	3536	6563	496	4270500	0	2847	61,7	1188778,1
	Irkutská oblasť	2363	3133	3	968800	0	2422	2238	627856,2
	Kemerovská oblasť	4139	5230	27	0	0	2742	8939	740735,2
	Novosibirská oblasť	4053	13041	3467	0	0	2710	477	576781,7
	Omská oblasť	4679	4358	-51	0	0	1974	69,5	448686,4
	Tomská oblasť	4079	4221	48	31175200	0	1064	354	337722,3
Ď F O	Republika Sacha – Jakutsko	3113	684	-14	0	0	956	1040	483007
	Kamčatský kraj	6000	2388	76	2048000	0	320	20,4	112750,5
	Prímorský kraj	710	6487	4002	0	1	1947	109	546552,3
	Chabarovský kraj	900	1904	3190	0	1	1342	244	401456,4
	Amurská oblasť	550	159	-22	7189600	1	817	154	223682,8
	Magadanská oblasť	4750	379	-2	0	0	152	3,7	75147
	Sachalinská oblasť	1500	2302	-58	0	0	494	15464	596906,8
	Židovská autonómna oblasť	550	71	-7	2889100	1	173	0	36533,8
Čukotský autonómny okruh	5000	240	2	0	0	51	0	44756,9	

Zdroj: Federal State Statistics Service 2013. Regions of Russia. Socio-economic indicators – 2013. [online]. [cit. 10.02.2015]. Dostupne na internete: <http://www.gks.ru/bgd/regl/b13_14p/Main.htm>

Výsledky korelačnej analýzy zostavenej na základe vyššie uvedených údajov sú predstavené v Tabuľke 2. Korelačná matica sprehl'adni súvislosti, ktoré buď existujú alebo nie medzi vybranými premennými.

Tabuľka 2 Korelačná matica

Correlation coefficients, using the observations 1 - 21

5% critical value (two-tailed) = 0.4329 for n = 21

mig	inv	border	pop	exen	
1	-0,1483	0,3291	0,3955	-0,1532	mig
	1	0,3029	-0,0402	-0,1308	inv
		1	-0,1909	-0,233	border
			1	0,0761	pop
				1	exen
			dis	HRP	
			-0,2598	0,2783	mig
			-0,1888	-0,1033	inv
			-0,6638	-0,2349	border
			0,0591	0,8178	pop
			-0,1062	0,3618	exen
			1	-0,0054	dis
				1	HRP

Zdroj: spracované autormi na základe údajov z Tabuľky 1 pri pomoci štatistického softvéru Gretl 1.9.6

Z výsledkov korelačnej analýzy je možné potvrdiť priamo úmerný vzťah medzi veľkosťou oblasti, charakterizovanou jej ekonomickým potenciálom, hrubým regionálnym produktom, a veľkosťou populácie žijúcej v regióne. Do oblastí, ktorých HRP je vyššie, tiež prichádza väčší objem čínskych migrantov, pričom existuje nepriamo úmerný vzťah medzi vzdialenosťou oblastí (resp. ich hlavných ekonomických centier) a tokom čínskych migrantov. Zaujímavým je aj zistený negatívny vzťah medzi tokom čínskych migrantov a čínskymi investíciami. Ekonomicky výkonnejšie regióny majú zároveň tendenciu k vyššiemu exportu energetických surovín, pričom sa preukázal negatívny vzťah medzi čínskymi investíciami do regiónu a výškou exportu v palivo-energetickom sektore.

Záver

K plnému využitiu potenciálu, ktorý existuje v zahranično-obchodnej oblasti medzi ČLR a RF, a to najmä v energetickej oblasti, bude potrebné prekonať viacero nielen ekonomických, ale aj politických a kultúrnych bariér. V dôsledku turbulentného charakteru vývoja ich

vzájomných vzťahov existuje medzi oboma krajinami istá nedôvera, ktorá je reflektovaná medzi iným aj v objeme čínskych PZI do ruských oblastí. Ďalšími jej determinantmi je aj existencia vzájomného rivalitného vzťahu v bezprostredných regiónoch Číny a Ruska. Spomínaný nenaplnený potenciál spolupráce oboch krajín v obchode s energetickými surovinami je tiež dôsledkom silnej ochrannej politiky strategického sektoru energetiky zo strany RF a rovnako tak intenzívnej angažovanosti vedúcich politických skupín v tomto sektore. Oba tieto dôvody prispeli k viacerým neúspešným snahám čínskych spoločností vstúpiť na ruský energetický trh s ponukou svojich investičných prostriedkov, ktoré tak aj v súčasnosti pôsobia ako odstrašujúci faktor. Článok skúmal previazanosť premenných ako hrubý regionálny produkt (HRP), palivo-energetické zásoby (ich export), veľkosť populácie, vzdialenosť oblastí (ich hlavných ekonomických centier) od ČĽR či existencia spoločnej hranice s výškou čínskych investícií a objemom čínskych migrantov. Výsledky získané korelačnou analýzou preukázali prekvapivo negatívny vzťah medzi príchodom čínskych investícií do oblastí a tokom čínskych migrantov. Tí sa podľa výsledkov zameriavajú na ekonomicky významnejšie oblasti s vyššou populáciou, pričom, prirodzene, majú tendenciu využívať najmä blízkosť regiónov. Ďalším, opäť skôr prekvapivým, zistením, bol negatívny vzťah medzi tokom čínskych investícií a čistým exportom energetickopalivového sektoru, pričom investície plynú najmä do oblastí, ktoré majú s čínskym územím spoločnú hranicu. Závery výskumu sú obmedzené objemom získaných dát, avšak vidíme perspektívu v ďalšej hlbšej analýze danej problematiky nahromadením väčšieho objemu dát a poskytnutím tak štatistického obhájenia charakteristík „psychológie čínskeho investovania“ v geograficky blízkych, ruských oblastiach.

Použitá literatúra:

BELTON, C., 2006. Chinese Buy Udmurtneft for Rosneft. [online] The moscow Times, 21. jún 2006 (citované 2.2.2015) dostupné na:

<http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/2006/6/article/chinese-buy-udmurtneft-for-rosneft/204283.html>

CHENG, I. H., HOWARD, J. W., 2004. Controlling for Heterogeneity in Gravity Models of Trade and Integration. [online]. St. Louis: Federal Reserve Bank of St. Louis, 2004. (cit.

02.02.2015) Dostupné na:

<http://research.stlouisfed.org/wp/1999/1999-010.pdf>

- CIA, 2014. Stock of direct foreign investment. [online]. Central Intelligence Agency, 2015. (cit. 02.02.2015) dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2198rank.html>
- EVENTOV, L., 1931. Inostrannyje kapitally v rusckoj promyšlennosti. Moskva: M.-L., 1931, s.131
- FACTS Global Energy, 2013. China overview [online] GTIS, 2013. (cit. 02.02.2015) dostupné na: <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=scs>
- GELB, L. H., SIMES, D. K., 2013. Beware Collusion of China, Russia. The Realist, The National Interest, Júl/August 2013, číslo 126, 96 s.
- CHENG, I. H., HOWARD, J. W., 2004. Controlling for Heterogeneity in Gravity Models of Trade and Integration. [online]. St. Louis: Federal Reserve Bank of St. Louis, 2004. (cit. 02.02.2015) Dostupné na: <http://research.stlouisfed.org/wp/1999/1999-010.pdf>
- KUCHYŇKOVÁ, M., RANETA, L., 2014. Vplyv migrácie na sino-ruskú energetickú spoluprácu. Zborník 14. Medzinárodnej vedeckej konferencie „Medzinárodné vzťahy 2014: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky“, Bratislava: Ekonomická Univerzita v Bratislave
- LIPKOVÁ a kol., 2012. Medzinárodné hospodárske vzťahy, Bratislava: Sprint dva, 2012, 433 s., ISBN: 9788089393374
- NYE, J. S., 2015. A New Sino-Russian Alliance? [online] Project Syndicate, 12.01.2015. (cit. 2.2.2015) Dostupné na: <http://www.project-syndicate.org/commentary/russia-china-alliance-by-joseph-s--nye-2015-01>
- Transparency International, 2014. Corruption Perceptions Index 2014, Results. [online]. Transparency International, 2015. (cit. 02.02.2015) dostupné na: <http://www.transparency.org/cpi2014/results>
- YU BIN, 2014. Putin's Glory and Xi's Dream. [online] Comparative Connections, Január 2014 (citované: 3.2.2015) dostupné na: http://csis.org/files/publication/1303qchina_russia.pdf

Kontakt

Ing. Michaela Kuchyňková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

michaela.kuchynkova@euba.sk

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

leonid.raneta@euba.sk

Ruská strategická kultúra

Juraj Ondriaš

Abstrakt

Článok pojednáva o strategickú kultúru Ruska, s dôrazom na obdobie po studenej vojne. Najprv bude vysvetlený význam pojmu strategická kultúra a história jej skúmania. Tiež budú zmienené zdroje a nositelia strategickú kultúry. Ďalej bude rozobraný historický vývoj ruskej strategickú kultúry. Nakoniec budú poznatky aplikované v snahe opísať súčasnú strategickú kultúru Ruska. Cieľom článku je pomôcť pochopiť príčiny ruského správania v medzinárodnom systéme. Informácie boli získané predovšetkým štúdiom elektronických databáz vedeckých časopisov.

Kľúčové slová: Rusko, strategická kultúra, Vladimír Putin

JEL klasifikácia: F50, F52

Abstract

The article deals with the strategic culture of Russia, with emphasis on the post cold war period. First, the meaning of the term „strategic culture”, as well as the history of study of this concept will be explained. The sources and keepers of strategic culture will also be mentioned. Next, the historical evolution of Russian strategic culture will be analyzed. Finally, this knowledge will be applied with the intent of describing the current strategic culture of Russia. The goal of the article is to help understand the reasons for Russia’s behavior in the international system. Information was obtained mainly through the study of electronic databases of scientific journals.

Key Words: Russia, Strategic Culture, Vladimir Putin

JEL Classification: F50, F52

Úvod

Témou tejto práce je ruská strategická kultúra (ďalej len SK) a jej vývoj v čase. Dôraz bude na SK súčasného Ruska po konci studenej vojny, a najmä po zvolení Vladimíra Putina prezidentom na prelome milénia, no analyzovaná bude aj ruská SK v predchádzajúcich historických obdobiach. Najprv sa práca pozrie na najrozšírenejšie definície pojmu strategická kultúra a stručne opíše vývoj jej skúmania. Bude kladený dôraz na analýzu zdrojov SK ako metóda, pomocou ktorej sa najlepšie určia východiská SK v skúmanom období. Práca potom presunie pozornosť z teoretickej roviny na prípad Ruska. Začne analýzou zdroje ruskej SK v obdobiach cárizmu a ZSSR, konkrétne rolu histórie, politického zriadenia, armády, ideológie a geografie. Bude naznačené, ako sa tieto zdroje ovplyvňujú navzájom. Potom sa práca pozerá na strategickú kultúru Ruska po rozpade ZSSR, čiže ako sa uvedené zdroje a dnešná situácia pretavila do súčasnej SK. Bude identifikovaná aj hlavná skupina nositeľov SK v súčasnom Rusku. Cieľom práce je pomôcť pochopiť príčiny ruského správania v sfére domácej aj zahraničnej politiky. Informácie boli získané najmä štúdiom elektronických databáz vedeckých časopisov.

1 Strategická kultúra

Myšlienka, že kultúra ovplyvňuje politické a vojenské doktríny a aktivity krajín a národov sa objavuje už v staroveku, v dielach osobností ako Thukydidés či majster Sun (Sun Tzu). No vážnejší vedecký záujem o túto oblasť sa začal rozvíjať až po Druhej svetovej vojne. Záujem vzbudzovala otázka, nakoľko kultúrne špecifiká jednotlivých národov ovplyvňujú ich spôsob vedenia vojny. Predmetom štúdia boli fenomény ako ochota japonských vojakov páchať samovražedné útoky kamikadze či viesť boje na smrť o izolované tichomorské ostrovčeky, alebo napr. „pruské cnosti“ disciplíny, poslušnosti, spoľahlivosti, výkonnosti, poriadkumilovnosti atď. Skúmali sa pritom rozdiely v jazyku, náboženstve, tradíciách, zdieľaných interpretáciách historických skúseností a iných prvkov, ktoré tvoria kultúru národov. Neskôr sa toto štúdium presunulo z vojenskej na politickú rovinu. V rámci nej sa skúmal vplyv uvedených kultúrnych prvkov na politické zriadenie krajín, hodnotovú

orientáciu jej elít, či na kolektívne idey o morálke, použití sily a o mieste danej krajiny v medzinárodnom systéme štátov.¹

Štúdium kultúry do strategických štúdií vniesol konzultant amerického think-tanku RAND Corporation, Jack L. Snyder v r. 1977, vo svojom článku *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations* pre vojenské letectvo USA. Podľa Snydera bola strategická kultúra definovaná ako „*a set of general beliefs, attitudes, and behavior patterns with regard to nuclear strategy that has achieved a state of semi-permanence that places them on the level of „cultural“ rather than mere policy*“.² Tvrdil teda, že pohľady oboch superveľmocí na preteky v jadrovom zbrojení a na jadrovú vojnu nemožno vysvetľovať len odvolávaním sa na objektívnu racionalitu oboch aktérov a ich národných záujmov. To bol dovtedy dominantný pohľad, ktorý viedol okrem iného k rozvoju doktríny MAD (*Mutually Assured Destruction*, vzájomne zaručené zničenie). Tá sa spoliehala na zdieľané vnímanie racionálneho správania u oboch aktérov, čo malo zabrániť nedorozumeniam a udržať záruku, že ani jedna strana nepodnikne iracionálny krok, ktorý by viedol k jej zničeniu. Snyder ale tvrdil, že treba prihliadnuť práve na kultúrne odlišnosti, ktoré môžu viesť k rôznym interpretáciám racionálneho správania. Na Snydera nadviazali ďalší autori ako Colin Gray či Alastair Johnson, podľa ktorého „*Strategic culture (...) is the ideational milieu that limits behavioral choices (...) from these limits one ought to be able to derive specific predictions about strategic choice*“,³ alebo Steven Rosen, ktorý zase definoval SK viac z vojenského hľadiska, ako „*beliefs and assumptions that frame (...) choices about international military behavior, particularly those concerning decisions to go to war, preferences for offensive, expansionist or defensive models of warfare, and levels of wartime casualties that would be acceptable*.“⁴

---

¹ LANTIS, J. S.; HOWLETT, D. (2010): Land Warfare: Strategic Culture. In: BAYLIS, J.; WIRTZ, J.; GRAY, C. S.: Strategy in the Contemporary World. OUP 2010, s. 86-87

² „súbor všeobecných predstáv, postojov a vzorcov správania vo vzťahu k jadrovej stratégii, ktorý dosiahol stav určitej permanentnosti, čo ho radí na úroveň kultúry, a nie prostej politiky.“

SNYDER, J. L. (1977): The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations [online]. RAND Corporation 1977. s. v

³ „Strategická kultúra (...) je ideové prostredie, ktoré obmedzuje voľbu správania (...) z týchto obmedzení by človek mal byť schopný odvodiť konkrétne predikcie o strategickej kultúre“

JOHNSTON A. I. (1995): Thinking about Strategic Culture [online]. International Security, Volume 19, Number 4, Spring 1995. s. 47

„predstavy a predpoklady, ktoré ohraničujú voľby medzinárodného vojenského správania, hlavne tých, ktoré sa týkajú rozhodnutí viesť vojnu, preferencií pre ofenzívne, expanzívne či defenzívne modely vedenia vojny či úrovne prijateľných vojnových strát.“

⁴ LANTIS, J. S.; HOWLETT, D. (2010): Land Warfare: Strategic Culture. In: BAYLIS, J.; WIRTZ, J.; GRAY, C. S.: Strategy in the Contemporary World. OUP 2010, s. 88

Bolo identifikovaných mnoho rôznych zdrojov SK, o relatívnom význame ktorých sa vedú spory. No k základným patria „fyzické“ zdroje, ako geografia a terén, t.j. či je krajina chránená prírodnými prekážkami, klíma, hojnosť nerastných surovín, či povaha hraníc – či sú akceptované alebo sporné, alebo či krajina susedí so silnejším či slabším štátom. Ďalej sú to politické zdroje, napr. politické zriadenie a historická skúsenosť, formatívne skúsenosti vládnuccich elít krajiny, úloha ozbrojených síl (napr. či má tradíciu zasahovania do politiky, charakter vojenskej doktríny, alebo či ide o silu zloženú z brancov či profesionálov), alebo miera technologickej vyspelosti. Niekedy sa spomína aj význam mýtov, symbolov, noriem a definujúcich historických textov na SK. Túto poslednú skupinu zdrojov zdôrazňuje najmä konštruktivistická škola medzinárodných vzťahov od 90. rokov, kam patrí aj A. Johnston. Pozornosť je venovaná aj nositeľom strategickej kultúry, ku ktorým patria politické a vojenské elity krajiny, vrcholní štátni úradníci (hlavne v relevantných rezortoch ako je ministerstvo obrany či zahraničných vecí) či stranícke špičky najrelevantnejších strán. No štúdium SK je často vystavené kritike, že je etnocentrické a skúma subjektívne fenomény, a teda vysvetľovacia schopnosť konceptov SK je menšia než jej zástancovia deklarujú.⁵

2 Zdroje a vývoj ruskej strategickej kultúry

Pri skúmaní Ruska sa zdôrazňuje úloha histórie, ideológie, vojenstva a geografie na vývoj jeho SK.⁶ Táto práca sa teda bude sústrediť na tieto zdroje SK. Je vhodné určiť nositeľov ruskej SK, keďže sa v histórii menili. Počas cárizmu to bol cár, šľachta (cez posty na dvore a armáde) a vysoký klérus. Za socializmu stranícki aparátnici a ideológovia, napr. v Ústrednom výbore KSSZ a aj generalita. V postsovietskom období to boli ľudia okolo prezidenta Borisa Jeľcina a atlantistickí intelektuáli, dnes sú to ľudia okolo prezidenta Vladimíra Putina a vedenie jeho strany Jednotné Rusko, ako aj eurazianistickí intelektuáli.

2.1 Historická a vojenská tradícia

K hlavným faktorom SK patrí historická skúsenosť krajiny. V prípade Ruska je to hlavne pocit ohrozenia, ktorý sprevádza ruské elity od dobytia Rusi Mongolmi v 13. stor. Novodobé Rusko budované od 14. storočia z Moskovského veľkokniežatstva si nieslo túto

---

⁵ Ibid., s. 87, 90-91, 97

⁶ Ibid., s. 94

traumu. Posledných 500 rokov čelilo Rusko každé storočie významnému útoku zvonku: dobytie Moskvy Krymskými Tatármi r. 1571 a Poliakmi v r. 1610, invázia Švédov počas Veľkej severnej vojny začiatkom 18. storočia, či Napoleona v r. 1812. V 20. storočí sa Rusko muselo vysporiadať s inváziami centrálnych mocností v Prvej svetovej vojne, západných intervencionistov v občianskej vojne a mocností Osi v Druhej svetovej vojne. Okrem priameho útoku súvisel pocit ohrozenia aj s dojmom obklúčenia nepriateľmi, či už Mongolmi do 16. storočia, Britmi v 19. storočí, mocnosťami Osi v prvej polovici 20. storočia alebo USA v druhej polovici.

Spolu s vonkajšou hrozbou bolo Rusko formované aj strachom hrozby zvnútra. Mnohé útoky na Rusko prišli počas jeho vnútorného oslabenia:

- útok Mongolov v období rozkladu Kyjevskej Rusi
- útok Poľska v dobe bojov bojarov o moc po vymretí dynastie Rurikovcov
- Prvá svetová vojna po porážke v Rusko-japonskej vojne a revolúcii z r. 1905
- západná intervencia a útok novovytvoreného Poľska v r. 1920 v rámci občianskej vojny
- útok nacistického Nemecka po politických procesoch s velením Červenej armády a iných štátnych špičiek v rámci tzv. „veľkého teroru“

Dôsledkom vnímania svojich dejín ako neustále zápasenie s vonkajšími a vnútornými hrozbami je dôraz na potrebu silnej vodcovskej ruky. Sklon k autoritatívnej forme vlády je teda ďalší rys ruskej SK. Ten je posilnený tým, že obdobia demokratizácie v r. 1917 a v 90. rokoch boli vnímané ako neúspešné. Strach z vnútornej hrozby tiež viedol rozličné ruské režimy k snahe identifikovať vnútorných nepriateľov.

V cárskych dobách bolo samodržavie odôvodnené ako absolútna moc daná Bohom cárovi. Elity ZSSR sa síce dištancovali od absolutistického cárizmu odvolávaním sa na moc proletariátu, z ktorého vychádzala moc sovietskych štruktúr, v praxi sa ale autoritatívny spôsob vlády udržal a prerástol do podoby totalitného režimu. To súviselo s násilným prevzatím moci bolševikmi, ktorí nemali širokú podporu roľníckych vrstiev obyvateľstva či (síce malopočetnej) strednej triedy. Tak ako cárizmus však našli sovieti aj teoretické odôvodnenie autoritárstva, v konceptoch demokratického centralizmu a diktatúry proletariátu pod silnou a disciplinovanou stranou. Po kolapse sovietskeho režimu nastalo krátke obdobie liberalizácie v 90. rokoch za vlády prezidenta Borisa Jel'cina, no aj v tomto období bola pozícia prezidenta a výkonnej moci silnejšia než býva zvykom v západných demokraciách. A

od prelomu milénia, po nástupe prezidenta Vladimíra Putina znovu došlo k obmedzeniu niektorých liberálne demokratických prvkov režimu v prospech posilnenia štátnej moci.

S podporou autoritárstva a pocitom ohrozenia súvisí aj silný vplyv ozbrojených síl na tvorbu SK. Ruská SK je tradične jednou z najmilitarizovanejších.⁷ Jedným z hlavných prvkov vojenskej kultúry bol vysoký počet obyvateľov krajiny. Dôraz na kvantitu na úkor kvality však stál v ceste reforme ozbrojených síl a vojenskej doktríny krajiny. Na to Rusko doplatilo v Afganistane, kde porážka oslabila vplyv armády na tvorbu SK a jej rolu v nej na takmer celé jedno desaťročie. To bolo umocnené aj neúspechom armády obnoviť ruskú centrálnu moc v Čečensku v Prvej čečenskej vojne v rokoch 1994-1996.

Ruská vojenská kultúra však nemá tradíciu intervencie do politiky; naopak, kontrola armády bola spravidla efektívna.⁸ Za cárizmu spočívala civilná moc nad armádou v Bohom danej autorite cára a v šľachte, lojálnej cárovi, ktorá tvorila dôstojníctvo. V sovietskej ére sa lojalita budovala politickou výchovou, kádrovaním a čistkami. Vďaka postaveniu supervelmoci v jadrovom veku hrajú jadrové zbrane veľkú rolu v ruskej SK, napr. vplyvom doktríny MAD. No na druhej strane jadrové zbrane spochybnili tradičnú ruskú prednosť silnej masovej konvenčnej armády. S tým súvisí aj technologická vyspelosť ako zdroj SK. Dôraz na kvantitu na úkor kvality vojakov bol totiž daný aj technologickou zaostalosťou Ruska voči svojim európskym súperom. Tento dôraz sa však od konca Druhej svetovej vojny čoraz viac mení v prospech kvality.

2.2 Ideológia

Ďalším prvkom SK je ideológia, na ktorej štát buduje svoju identitu a ktorou legitimizuje svoju zahraničnú politiku (ZP). V každej obmene slúžila tiež na posilnenie legitimacy autoritatívneho vládnutia. Autoritárstvo bolo brané ako najúčinnější forma presadzovania daných ideí. V prípade Ruska sa idey menili, no vplyv na SK krajiny bol podobný.

Počas cárizmu išlo hlavne o nacionalizmus a pravoslávie. Zlatý vek nacionalizmu bol v 19. stor. a smerom navonok sa prejavil v panslavizme. Rusko ním odôvodňovalo svoj postup k úžinám Bosporu a Dardanel. V rámci panslavizmu sa Rusko profilovalo ako „veľký brat“ ostatných slovanských národov. To mu slúžilo napr. aj v oslabovaní jeho najväčšieho

---

⁷ ERMARTH, F. (2006): Russia's Strategic Culture: Past, Present, and ... in Transition?. [online]. Defense Threat Reduction Agency, 2006. s. 3

⁸ Ibid., s. 4-5

rivala v presadzovaní vplyvu na Balkáne, mnohonárodnostného Rakúska-Uhorska, ktoré malo početné slovanské obyvateľstvo. A tak ako v ostatných európskych krajinách slúžil nacionalizmus dominantného etnika, teda Rusov, pri upevnení centrálnej vlády a snahe o vytvorenie lojálneho obyvateľstva v ére rozvíjajúcej sa masovej participácie na politickom živote krajiny. To síce v Rusku prebiehalo oveľa pomalšie ako v západnej Európe, ale ani ono sa tomuto trendu vyhnúť nedokázalo.

Na pravoslávie a šírenie viery a pravdy sa cárské Rusko odvolávalo aj v kontexte svojej „civilizačnej misie“ voči islamským a šamanistickým územiám. Správna kresťanská vláda tu paradoxne splývala s konceptom pokrokovej západnej vlády nad rodovým usporiadaním dobytých území. Zároveň pravoslávie splývalo s nacionalizmom v podobe vnímania ohrozenia ruskej kultúry nepriateľskými východnými a západnými civilizáciami. Už v r. 1448 vyhlásilo Rusko nezávislosť svojej cirkvi na Konštantínopole, a po dobytí tohto mesta Turkami sa ruskí cári označovali za pokračovateľov rímskej a pravej kresťanskej tradície, a Moskvu za „tretí Rím“ ako centrum svetového kresťanstva, po Ríme a Konštantínopole. To ukazuje rolu pravoslávia na národnej identite Rusov a jeho symbiózu s mocenskými ambíciami štátu. Postup k tureckým úžinám sa odôvodňoval práve aj ochranou kresťanov žijúcich v Osmanskej ríši. Oba prvky ideológie, nacionalizmus aj pravoslávie, predstavovali *soft power* Ruska. Tiež mali rolu v legitimizácii dobývania Sibíri, Turkestanu a Kaukazu, analogicky ku konceptu *Manifest Destiny* USA, čiže „zjavného predurčenia“ USA v šírení americkej štátnosti a kultúry po neosídlených oblastiach severnej Ameriky.

Po prevzatí moci bolševikmi sa hnacou ideológiou krajiny stal ortodoxný marxizmus-leninizmus, ktorý vystriedal pravoslávne kresťanstvo. ZSSR bol naďalej nositeľom univerzálnej pravdy, ktorú sa cítil povinný upevňovať doma a šíriť v zahraničí. Nacionalizmus ako prvok SK ustúpil do úzadia, ale keď bolo treba, elity ho dokázali prispôbiť svojim potrebám, napr. počas Druhej svetovej vojny, keď znovu ožil apel na slovanský vzdor voči germánskym dobyvateľom, či počas budovania východného bloku, keď slovanstvo bolo kontrastované so západným kapitalizmom a imperializmom. Apel na sociálnu rovnosť a úspechy ZSSR v industrializácii a vo vede (napr. v dobývaní vesmíru) boli výrazmi *soft power* tejto ideológie.

V súlade s rozvojom vedeckého záujmu o vplyv kultúry štátov na ich politiku sa podobné trendy začali identifikovať aj v prípade Ruska/ZSSR. Veľkú úlohu v tomto mal americký diplomat George F. Kennan, ktorý vo svojom „dlhom telegrame“ z r. 1946, keď

slúžil na ambasáde USA v Moskve, identifikoval ZP ZSSR ako historickú ZP Ruska odetej do komunistickkej rétoriky.⁹

Po období vplyvu západného liberalizmu v 90. r. znovu začali silnieť tradičné hodnoty národa a viery, hoci už stratili svoj *soft power* potenciál. Nový zdroj *soft power* nachádza Rusko v opozícii k súčasnej dominancii západu (USA, NATO) v súčasnom svete. V kontraste k tejto unipolarite súčasného sveta presadzuje víziu multipolárneho usporiadania. Oproti unilaterálnym intervenciám západných štátov či organizácii (čím je v Rusku myslené NATO) zase presadzuje zvrchovanú rolu BR OSN určiť oprávnenosť zásahu, ktorý by mal byť výsledkom čo najširšej koalície, teda zásadu multilateralizmu.¹⁰

2.3 Geografia a klíma

Nakoniec treba uviesť geografiu ako zdroj, dôležitý z hľadiska kontinuity SK.¹¹ Hlavným faktorom je Rusko ako najrozľahlejší štát sveta. To znamenalo, že bolo nemožné ho rýchlo dobyť. Okrem zdroja SK je rozľahlosť však aj dôsledkom SK. Európske jadro Ruska sa nachádza na Východoeurópskej nížine, ktorá podľa niektorých najmä ruských autorov nemala významné prírodné prekážky, ktoré by slúžili ako hrádza voči útočníkom či ako prirodzené hranice. To malo mať vplyv na ruský pocit ohrozenia a teda na jeho rozpínavosť, v snahe zaistiť si hranice, ktoré by sa ľahko bránili.¹² Táto interpretácia je však kontroverzná, keďže ako európska, tak ázijská časť Ruska má dostatok veľriek, ktoré mohli slúžiť ako účinné prekážky, nehovoriac o Urale. Ani Kaukaz nezastavil Rusko pred snahami rozšíriť ríšu do Turecka a Perzie.¹³ Významnejšou bola zrejme skutočnosť, že Rusko nemalo v smere hlavnej expanzie, teda na východe a juhu, seberovných nepriateľov. To platilo hlavne od novoveku, keď pokrok vo vojenstve konečne vychýlil rovnováhu moci v prospech usadených spoločenstiev oproti kočovníkom. Tu mohlo Rusko využiť zdanlivú nevýhodu, že na západe susedilo s vyspelými štátmi Európy, ktoré boli síce menšie, ale lepšie organizované a mohli tak byť sami hrozbou Rusku. Preberaním *best practices* v európskej súťaži štátov mohlo Rusko uplatniť získané znalosti a technológie pri šírení ríše. Odvtedy Rusko vnímalo hlavné

---

⁹ KENNAN, G. (2006): Telegram, George Kennan to George Marshall. [online]. Harry S Truman Library, 1946. s. 5-7

¹⁰ HOLAS, L. (2013): Rusko-čínske vzťahy po skončení studenej vojny. In: Medzinárodné vzťahy, 2013, roč. 11, č. 1. Bratislava, EKONÓM, 2013. s. 141

¹¹ EITELHUBER, N. (2009): The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West. [online]. Connections: The Quarterly Journal, Vol. 9 Issue 1, Winter 2009. s. 8

¹² Ibid., s. 6

¹³ STONE, N. (1991): The Times Atlas of World History Third Edition. Maplewood, New Jersey, Hammond, 1991. s. 229

hrozby zo západu, nie z východu či z juhu. Dobytie Sibíri malo okrem uvedeného ideologického aspektu aj iný – hlavne v 20. storočí bol Sibír vnímaný ako ekonomický zdroj ruského veľmocenského statusu. Poloha v tzv. Heartlande Eurázie ale mala nevýhodu odrezanosti od námorných trás. To viedlo Rusko k expanzii na západ a juhozápad, v snahe zaistiť si nemrznúce prístavy na Balte, u Čierneho mora a prístup k tureckým úžinám.

Čo sa týka klímy, pozícia ruského jadra na severnej časti vnútrozemia eurázijského kontinentu znamenalo, že bolo vystavené veľkým teplotným extrémom. To sa ukázalo ako výhoda – „ruská zima“ neraz zachránila Rusko pred nepriateľskými armádami. Chladné podnebie však spolu s touto pozíciou posilnilo snahy zaistiť si prístavy v nemrznúcich vodách. Napokon treba rozvinúť zmienený veľký počet obyvateľov, ktorý zásoboval krajinu obrovskou zásobou pracovnej sily. Ako u armády, aj v civile však išlo o kvantitu na úkor kvality – takmer neexistovala vzdelaná stredná trieda slobodných a motivovaných občanov (ktorá by však mohla ohroziť autoritatívnu vládu). Ako možný prapôvodný dôvod sa uvádza vybitie mestskej strednej triedy počas mongolského vpádu a tvorba novodobého Ruska bez prítomnosti tejto triedy a vplyvom mongolského despotizmu.¹⁴ Táto skutočnosť zase môže mať vplyv na iný zdroj SK, a tou je politická tradícia. Absencia strednej triedy je často považovaná za jednu z hlavných príčin rozvoja autoritatívnych režimov v všeobecne a v Rusku zvlášť. Alebo, opačne povedané, je to jednou z hlavných príčin slabšej demokratickej tradície v krajine.

3 Ruská strategická kultúra po konci studenej vojny

3.1 V prvej polovici 90. rokov

Po páde sovietskeho režimu nastal odklon od tradičnej SK. Rozpad ZSSR viedol k výraznému oslabeniu Ruska ako jeho primárneho nástupníckeho štátu. To sa týkalo najmä ekonomickej oblasti a kvôli nedostatku financií aj oblasti konvenčnej vojenskej sily. Rusko pod prezidentom Jel'cinom (v úrade 1991-99) sa najprv snažilo zbaviť sovietskeho dedičstva a teda aj prvkov SK s ním spojených. Išlo hlavne o demokratizáciu politiky, v kontraste k autoritárstvu cárskeho aj sovietskeho režimu. Ale prax aj teória zaostávali za ideálom. V praxi bol ruský prezident značne silnejší než analogické posty hlavy exekutívy v iných demokraciách, a Duma neplnila dostatočne rolu vyvažovateľa a poistky voči výkonnej moci.

---

¹⁴ Ibid., s. 114

Teoreticky sa to odôvodňovalo nutnosťou presadiť reformy napriek silným antisystémovým formáciám komunistov a nacionalistov v Dume, či potrebe efektívne čeliť regionálnemu separatizmu na Kaukaze. Sila prezidenta sa ukázala počas krízy v septembri 1993, keď po konfrontácii s Dumou ju Jelcin protiústavne nechal rozpustiť, a keď sa časť zákonodarcov postavila na odpor, povolal armádu aby poslancov spacificovala. Následne bola prijatá nová ústava, ktorá umožňovala prezidentovi vládnuť pomocou dekrétov bez potreby schválenia Dumou.

Dôležité bolo aj odmietnutie tradičného imperializmu vo forme dominancie nad okolitým priestorom a snahy o globálny vplyv. Za ministra zahraničných vecí Kozyreva (1991-96) sa Rusko stotožnilo so svojimi novými hranicami. Tvrdilo zároveň, že hlbšia reintegrácia regiónu nad rámec SNŠ nie je v jeho záujme, keďže by to odsalo zdroje nutné na transformáciu ekonomiky. Prevzatie západného ekonomického modelu a integrácia do globálnej ekonomiky bol totiž ďalší cieľom Ruska. V rozpore s dovtedajšou SK sa Rusko stalo príjemcom západných ideí, namiesto exportérom vlastných.

Dôležitým aspektom bola aj spolupráca so západom, ktorá prinášala Rusku zahraničnú pomoc na vnútornú stabilizáciu. Avšak nemalo to len túto pragmatickú stránku, ale aj ideologické odôvodnenie. Podľa paradigmy atlanticizmu, ktorý bol vtedy dominantný prístup v ruskom akademickom diskurze, sa Rusko malo „vrátiť do Európy“ a spolupracovať so západom na tvorbe nového globálneho bezpečnostného poriadku. Jedným zo spôsobov bolo zapojenie sa do medzinárodných organizácií ako rovný partner ostatných západných štátov. Tento návrat do Európy bol hlásaný ako nadviazanie na identitu Ruska od cára Petra Veľkého po ruskú revolúciu, keď sa Rusko začalo viac zapájať do európskeho systému medzinárodných vzťahov a preberalo idey a technológie zo západu.¹⁵ Dalo by sa tvrdiť, že presadzovanie svojich záujmov cez zapojenie do západných medzinárodných štruktúr a platforiem bol a je rys ruskej SK, ktorý bol prítomný pred ruskou revolúciou aj po nej. Cárské Rusko bolo jedným z pilierov Svätej aliance (ktorú inicioval sám cár Alexander I.) a Štvorspolku či aliancie štyroch v prvej polovici 19. storočia, ktoré určili a udržovali podobu európskeho kongresového systému. Neskôr bolo členom zoskupení Spolku troch cisárov či Dohody. Sovietsky režim sa tým zase snažil získať legitimitu na svetovej scéne a posilniť vplyv svojej ideológie, napr. vstupom do medzivojnovej Spoločnosti národov či povojnovej OSN, pričom v obidvoch organizáciách bol ZSSR členom ich užšieho výkonného orgánu, či

---

¹⁵ SMITH, G. (1999): The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism. [online]. Transactions of the Institute of British Geographers, Vol. 24, No. 4, 1999. s. 482

už Rady SN či BR OSN. Neskôr išlo napr. o podiel na vzniku KBSE (neskôr OBSE). No európske štáty, ktoré sa len v 90. rokoch vymanili zo sovietskeho vplyvu sa nedívali na tento trend pozitívne. Ruské volanie po posilnenej OBSE bolo nimi považované za snahu uchovať svoj vplyv v regióne a zabrániť rozšíreniu NATO.

S týmito trendmi demokratizácie a spolupráce so západom súviselo aj oslabenie vplyvu armády. Tá bola vnímaná hlavne ako nástroj na uchovanie integrity krajiny proti odstredivým tendenciám, nie ako prostriedok mocenskej politiky navonok. Praktickú rolu v jej oslabení však hral nedostatok peňazí. V tomto období bola armáda spolu s bezpečnostným aparátom a nacionalistickými politikmi hlavným uchovávateľom tradičnej SK. Tieto skupiny vyzdvihovali dôležitosť armády, keďže vnímali západ, ale aj rozvíjajúcu sa Čínu a silnejúci islamizmus ako potenciálne hrozby. Zároveň trvali na tom, že Rusko musí byť globálna mocnosť s globálnymi záujmami, podobne ako za čias ZSSR.

V polovici 90. rokov nastal nový zlom v SK. Niektoré zdroje udávajú začiatok zmeny už v r. 1993,¹⁶ iné až v druhej polovici dekády.¹⁷ Ako hlavný dôvod sa udáva reakcia na Madridský summit NATO, ktorý schválil rozšírenie o Česko, Maďarsko a Poľsko. Bola tu aj perspektíva rozšírenia o Pobaltské štáty. V Rusku to vyvolalo dojem, že NATO preniká do ruskej sféry vplyvu a blíži sa k jeho hraniciam, a teda ruské snahy o spoločný systém bezpečnosti, napr. cez OBSE, nenesú ovocie. Ďalším dôvodom bola západná kritika ruského vedenia Prvej vojny v Čečensku. Niektorým ruským politikom a ideológom sa tiež mohlo zdať, že demokratizácia a menšia rola armády oslabila štát voči Čečenským separatistom. Aj v strednej Ázii rástol vplyv islamistických hnutí na úkor proruských elít, najmarkantnejšie v prípade Tadžikistanu, kde v rokoch 1992-1997 zúrila občianska vojna medzi proruským režimom a poväčšine islamskou opozíciou. Toto, spolu s východným rozšírením NATO a do menšej miery aj rastom vplyvu Číny, robilo dojem, že Rusko znovu upadá do nepriateľského obkľúčenia. Zlom posilnila aj dlhá ekonomická kríza. To všetko posilnilo rast tradičných princípov ruskej SK, čo sa urýchlilo po nástupe prezidenta Putina.

---

¹⁶ Ibid., s. 481

¹⁷ EITELHUBER, N. (2009).: The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West. [online]. Connections: The Quarterly Journal, Vol. 9 Issue 1, Winter 2009. s. 13, 18

3.2 Od druhej polovice 90. rokov

V polovici dekády následkom ekonomických problémov a sklamaní zo západu sa ruská SK začala otvorenejšie vracieť k svojim koreňom. Ideologicky to súviselo aj s poklesom vplyvu atlantistov, ktorí si želali silné napojenie na západné bezpečnostné a ekonomické štruktúry. Na výslnie sa dostávala ideológia eurazianizmu, predstavovaná napr. ministrom zahraničných vecí Jevgenijom Primakovom (v úrade 1996-98), ktorá vnímala Rusko ako štát *sui generis*, a nie nutne ako západný štát. Nástupom Vladimíra Putina došlo k posilneniu tzv. skupiny *silovikov* v politickom, bezpečnostnom ale aj ekonomickom aparáte štátu. Ide o ľudí s pozadím v bezpečnostných a spravodajských zložkách ZSSR a Ruska, podobe ako samotný Putin. Títo ľudia, spojení s konzervatívnejšími a etatickejšími (až autoritatívnymi) tendenciami ruskej politiky, sú do veľkej miery nositeľmi súčasnej SK. Viktor Surkin, jeden z hlavných ideológov Putinovho režimu, nazval v r. 2006 dominantnú štátu ideológiu či paradigmu pojmom *suverénna* či *zvrhovaná demokracia* (*суверенная демократия*), ktorá má reprezentovať demokratické zriadenie so silnou úlohou štátu.¹⁸

Ruská SK sa dnes nachádza medzi tradičnou SK a kultúrou zo začiatku 90. r. Rusko sa snaží vrátiť na pozíciu poprednej svetovej veľmoci, akú mala v sovietskej ére. Uznáva však, že k bipolarite už nedôjde a na meranie sa s USA už nemá zdroje. To však neznamená, že Rusko akceptuje unipolárny svet; naopak, považuje súčasnú unipolaritu za jednu z hlavných hrozieb svojim záujmom. Presadzuje víziu multipolárneho sveta, a zdôrazňuje aspoň formálnu rovnosť štátov a ich spoločnú zodpovednosť za globálny poriadok, čím sleduje zníženie prevahy USA. Ako prostriedok naplnenia tejto vízie stále považuje multilateralizmus prostredníctvom medzinárodných organizácií, tak ako v minulosti. Prejavom toho je napr. ruské trvanie na tom, aby schválenie od BR OSN bolo podmienkou pre „humanitárne“ intervencie (ku ktorým sa stavia skepticky), či členstvo v blízkovýchodnom kvartete na riešenie izraelsko-palestínskeho konfliktu alebo v šesťstranných rokovaníach o jadrovom programe KĽDR či v skupine P5+1 v rokovaníach o jadrovom programe Iránu.

Idey ako snaha o multipolárny svet v kontraste k západnej dominancii, či multilateralizmus globálnych aktivít, nachádzajú podporu u štátov ako Čína, ktorá verbálne deklaruje podobné hodnoty ako súčasť svojho „mierového vzostupu“ či u štátov Latinskej Ameriky. Tie, najmä v prípade štátov pod vládou novej latinskoamerickej ľavice, cítia odpor

¹⁸ KOMMERSANT (2006) : Vladislav Surkov Divides Democracy. [online]. Kommersant. 2006-06-29.

k tradičnej dominancii USA na západnej pologuli. Zároveň táto rétorika nachádza ohlas aj u tradičných spojencov zo sovietskej éry, akými sú India, Kuba, či Sýria. Táto zdieľaná nespokojnosť vedie Rusko aj k angažovaniu sa v organizáciách a platformách, ktoré predstavujú alternatívu voči západným organizáciám. Dve najvýznamnejšie z nich je Šanghajská organizácia spolupráce (*Shanghai Cooperation Organization*, SCO), a platforma BRICS. K hlavným organizáciám, voči ktorým sa vymedzujú, patria NATO v bezpečnostnej sfére (hlavne v prípade SCO), či Medzinárodný menový fond a Svetová banka vo finančnej oblasti (hlavne v prípade BRICS). Pre Rusko, ktorého medzinárodné postavenie je stále považované za nejednoznačné v tom, či ide o regionálnu alebo globálnu veľmoc, sú tieto organizácie vhodným spôsobom, ako uplatňovať svoj vplyv aj mimo svojho blízkeho zahraničia, kde je dominantným aktérom. A spoluprácou s ďalšími regionálnymi veľmocami v rámci organizácii seberovných členov sa Rusko vyhne kritike, že si buduje sústavy satelitov analogicky k sovietskej politike z éry studenej vojny. Takto sa Rusko po prestávke v 90. r. znovu sústreďuje na „ďaleké zahraničie“ ako súčasť snahy znovu byť globálnou veľmocou. Vo vzťahu k západným organizáciám chce byť Rusko vnímané ako rovnocenný partner, čo viedlo napr. k užším vzťahom s NATO od r. 1997 (dnes Rada NATO–Rusko). Rusko sa však snaží rozleptať to, čo vidí ako potenciálne nepriateľský západný blok štátov taktikou „rozdeľuj a panuj“ – pestovaním dobrých vzťahov s istými európskymi štátmi na úkor nadnárodných vzťahov s EÚ či NATO. Tak sa snaží o rovnováhu moci s USA cez budovanie koalícií a spolupráce.¹⁹

Znovu sa evokuje ohrozenie nepriateľmi zvonku, ktorými sú dnes hlavne USA a NATO kvôli ich prenikaniu do regiónov, ktoré Rusko považuje za svoju prirodzenú sféru vplyvu, akými sú Pobaltie, Ukrajina či Kaukaz. Rusko definuje ako hrozbu už držanie citlivého územia cudzou mocnosťou, bez ohľadu na jej zámery. Táto zvýšená citlivosť na tzv. bezpečnostnú dilemu, kde sa viac prihliada na schopnosť rivalov ohroziť Rusko než na ich potenciálne zámery, vychádza zo základného rysu ruskej SK, pocitu ohrozenia a obklúčenia potenciálnymi nepriateľmi. Zároveň je dôraz na hrozbu zvnútra, ktorou sú kaukazskí separatisti, ale aj domáca liberálna opozícia a mimovládne organizácie, často považované za „piatu kolónu“ západu.²⁰ Prejavom toho je napr. zákon o zahraničných agentoch z r. 2012, ktorý prikazuje mimovládnym organizáciám, ktoré prijímajú peniaze zo zahraničia a angažujú

---

¹⁹ EITELHUBER, N. (2009).: The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West. [online]. Connections: The Quarterly Journal, Vol. 9 Issue 1, Winter 2009. s. 9, 12, 16

²⁰ Ibid., s. 10

sa v politickej činnosti, aby sa zaregistrovali ako „zahraniční agenti“ alebo riskovali pokutu, a posilňuje štátny dozor nad nimi.²¹

Tradičné imperiálne ambície Ruska ožívajú v jeho prístupe k okoliu, svojmu „blízkemu zahraničiu“, teda k územiú štátov bývalého ZSSR. Veľká časť pocitu ohrozenia plynie z vplyvu západu v týchto regiónoch, či už v Európe (prijatie pobaltských štátov do NATO a EÚ, súperenie o vplyv na Ukrajinu), na Kaukaze (napr. snahy predovšetkým Gruzínska o členstvo v NATO a EÚ), či v strednej Ázii. Tam sa v súvislosti s energetickými záujmami USA a jeho budovaním vojenských základní v regióne hovorí o „druhej veľkej hre“ o vplyv medzi USA a Ruskom, analogicky k prvej veľkej hre Ruska s Britániou o región v 19. storočí. Zároveň sa v regióne profiluje nový rival v podobe Číny, ktorá takisto preniká do strednej Ázie za účelom získania nových zdrojov ropy a zemného plynu. Rusko sa cítilo ohrozené aj farebnými revolúciami, namierené proti relatívne proruským režimom v Gruzínsku v r. 2003, na Ukrajine v r. 2004 a v Kirgizsku v r. 2005. Rusko tu má záujmy ako energetiku, trhy a osud zahraničných Rusov. Aj tu Rusko chce legitimizovať vplyv cez organizácie typu SNŠ, či Eurázijske (ekonomické) spoločenstvo, od januára 2015 prekrstene na Eurázijskú úniu.

Ďalším rysom súčasnej SK je návrat k autoritatívnejším tendenciám. Prejavuje sa to centralizáciou moci (napr. menovaním vrcholných predstaviteľov niektorých územnosprávnych celkov namiesto ich volenia) a rastom moci exekutívy na úkor zákonodarnej a nezávislej súdnej moci. Cieľom má tak ako v minulosti byť zaistenie sily a jednoty krajiny navonok a poriadku a stability smerom dovnútra. Ako bolo uvedené, je to z veľkej časti reakcia na vývoj počas „demokratickejšieho“ obdobia 90. rokov. Aj vďaka nedostatočnými a zlými skúsenosťami s demokraciou preferuje väčšina Rusov vládu silnej ruky,²² ak dokáže zaistiť národnú hrdosť a minimálny sociálny štandard v kontraste s ekonomickou krízou 90. rokov. Tu mali prezidenti Putin a Medvedev donedávna výhodu, že rast cien ropy a plynu sa prekrýval s obdobím ich vlády.

Rola ozbrojených síl je napriek týmto posunom v SK a posilnenej prestíži stále relatívne menšia oproti minulosti. Vplyvom porážky v Afganistane a spočiatku aj v Čečensku, ako aj prudkému zníženiu vojenského rozpočtu po rozpade ZSSR sa mení vojenská doktrína

---

²¹ HUMAN RIGHTS WATCH (2015): Russia: Government against Rights Groups. [online]. Human Rights Watch. 2015-02-06.

²² IGUMNOVA, L. (2011): Russia's Strategic Culture Between American and European Worldviews. [online]. Journal of Slavic Military Studies, Vol. 24 Issue 2, Apr-Jun 2011. s. 257-8

Ruska. Začína sa preferovať menšia ale kvalitnejšia armáda dobrovoľníkov nad kvantitou brancov. Na plnú reformu však stále chýbajú peniaze a konsenzus.²³ Hoci sa už znovu zvyšujú vojenské výdavky, je to stále málo vzhľadom na historickú rolu armády. To je dané stále krehkou ekonomikou (štát už je menej ochotný zanedbávať sociálne výdaje, ako v minulosti), ale aj tým, že Rusko nevidí okamžité hrozby svojej bezpečnosti – NATO „zatiaľ“ nepodniká otvorene nepriateľské kroky, islamizmus je z veľkej časti pod kontrolou a Čína je zatiaľ užitočný spojenec proti unipolarite USA. Rusko teda zatiaľ zostáva viac-menej regionálnou mocnosťou čo sa konvenčnej moci týka.²⁴ To vedie k zvýšeniu dôležitosti jadrového arzenálu, keďže Rusko prišlo o tradičnú konvenčnú prevahu. Jadrové zbrane sú tiež prvkom jeho statusu globálnej veľmoci. Zároveň sa vníma ako dôležitý partner pri obmedzovaní jadrovej proliferácie.

Naproti tomu rastie rola ekonomickej moci, hlavne energetiky – bol to práve prudký rast cien ropy a plynu, ktorý zabezpečil prílev financií na prekonanie ekonomickej krízy, investície do armády a sociálnych programov na zaistenie podpory režimu, a tiež rast asertivity Ruska. Rusko má za cieľ stať sa energetickou supervelmocou a berie energetiku ako zdroj *hard power*, tak ako armádu.²⁵ Využíva energetiku na presadzovanie politicko-strategických záujmov, ako napr. zastavenie dodávok plynu na Ukrajinu v r. 2006 a 2009 či ich obmedzenie v rámci súčasného konfliktu na Ukrajine. Rusi si ale uvedomujú riziká tohto postupu: zneužívanie energetickej moci môže viesť posilniť vôľu Európskych štátov k reorientácii na iné zdroje ropy a plynu, čo by ublížilo Rusku. Rusko takú slobodu vo výbere zákazníkov nemá, keďže na prepravu ropy a plynu treba infraštruktúru, ktorá je mimo Európy málo rozvinutá. Preto sa Rusko snaží diverzifikovať ekonomiku, aby nebola tak závislá od exportu komodít. Už globálna finančná kríza z r. 2008 viedla k ekonomickým problémom a zjemneniu asertívnej rétoriky Ruska.²⁶ Následný rast cien ropy a plynu však naďalej posilňovalo pozíciu Medvedevovej a Putinovej administratívy. Aj toto sebavedomie bolo za ochotou Ruska zapojiť sa do krízy na Ukrajine. Otázne je, či aktuálny pád cien ropy a plynu bude mať vplyv na ruskú ZP.

---

²³ ERMARTH, F. (2006): Russia's Strategic Culture: Past, Present, and ... in Transition?. [online]. Defense Threat Reduction Agency, 2006. s. 14

²⁴ EITELHUBER, N. (2009): The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West. [online]. Connections: The Quarterly Journal, Vol. 9 Issue 1, Winter 2009. s. 23-24

²⁵ IGUMNOVA, L. (2011): Russia's Strategic Culture Between American and European Worldviews. [online]. Journal of Slavic Military Studies, Vol. 24 Issue 2, Apr-Jun 2011. s. 265

²⁶ EITELHUBER, N. (2009): The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West. [online]. Connections: The Quarterly Journal, Vol. 9 Issue 1, Winter 2009. s. 20

Čo sa týka ideológie, nastal návrat k hodnotám nacionalizmu a do menšej miery pravoslávia, avšak Rusko už nemá ambície šíriť ju za hranicami ako tomu bolo za cárskych a sovietskych čias. Oba prvky skôr slúžia na utuženie podpory verejnosti doma a na podporu autoritárskych praktík ruských vlád. Symbolom symbiózy pravoslávnej cirkvi a režimu je patriarcha Kirill, ktorý sa otvorene stavia na stranu režimu a proti liberálnej opozícii a západným hodnotám, ktoré považuje za cudzie pre Rusov. Nacionalizmus sa prejavuje aj v záujme o osud Rusov žijúcich v postsovietskych republikách.²⁷ Absencia ideológie však znamená, že Rusku do veľkej miery chýba *soft power*, ktorou by apelovalo na vyšší spoločný záujem štátov, a musí sa viac spoliehať na *hard power*. Postavenie Ruska v zoskupeniach ako SCO či BRICS je postavené hlavne na spoločnom odpore voči západnej dominancii, nie na pozitívnom programe nejakej alternatívy k západu – to je považované za jednu z príčin úspešného pretrvania týchto zoskupení, keďže akékoľvek snahy o deklaráciu konkrétnejších cieľov by mohlo viesť k nezhodám medzi rozličnými predstavami jednotlivých členov, a teda k rozpadu týchto zoskupení. Otázkou teda ostáva, či Rusko nájde nejaký pozitívny prvok *soft power*, ktorým by sa mohlo prezentovať ako pozitívna alternatíva voči západu. Ďalšou otázkou je, ako angažovanie Ruska v konflikte na Ukrajine ovplyvní postavenie Ruska vo svete a či nedôjde k erózii jeho *soft power* ako jedného z vodcov odporu proti konceptu unilaterálneho intervencionizmu vzhľadom na obvinenia, že ruské aktivity na Ukrajine spadajú pod túto definíciu. A do tretice bude treba sledovať, či v prípade neúspechu (ale aj úspechu) ruskej politiky na Ukrajine dôjde k prehodnoteniu istých prvkov SK u ruských elít.

Záver

Ruská SK bola v histórii relatívne stála, aj odklon v 90. r. bol viac formálny než praktický. K jej určujúcim znakom patrí pocit ohrozenia zvonku aj zvnútra, autoritatívna forma vládnutia, silné postavenie ozbrojených síl, či snaha vykonávať vplyv vo svojom blízkom zahraničí. Dominantným ideologickým rysom je nacionalizmus. V súčasnosti je cieľom Ruska revidovať medzinárodný poriadok po studenej vojne.²⁸ Rusko sa vníma ako energetická a jadrová veľmoc s globálnymi záujmami. Po krátkej nadvláde atlanticistického

---

²⁷ SMITH, G. (1999): The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism. [online]. Transactions of the Institute of British Geographers, Vol. 24, No. 4, 1999. s. 488

²⁸ EITELHUBER, N. (2009).: The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West. [online]. Connections: The Quarterly Journal, Vol. 9 Issue 1, Winter 2009. s. 17

prístupu začiatkom 90. rokov dnes prevažuje eurazianizmus. Korene eurazianizmu ležia v snahe slavjanofilov 19. stor. dištancovať sa od západu. Podľa neho sa Rusko vníma ako most medzi Európou a Áziou, či ako kompromis medzi západným liberalizmom a orientálnym autoritárstvom. Aj tieto koncepty stoja za Putinovým proklamovaním paradigmy „zvrchovanej“ či „suverénnej demokracie“ ako ideológiou Ruska. SK Ruska dnes je založená na realistickom poňatí medzinárodných vzťahov (*statism* v silnej roli štátu, *survival* v pocite ohrozenia, *self-help* vo veľmocenských ambíciách krajiny), preto aj uprednostňuje *hard power* armády a energetiky nad *soft power* univerzalistickéj ideológie.²⁹

Použitá literatúra:

- EITELHUBER, N. (2009): The Russian Bear: Russian Strategic Culture and What it Implies for the West. [online]. In: Connections: The Quarterly Journal, Vol. 9 Issue 1, Winter 2009. ISSN 18121098. [cit. 2015-02-10]. s.1-28. Dostupné na internete:
<http://search.proquest.com/docview/517598503/1362F9C0C1B360C5639/2?accountid=16531>
- ERMARTH, F. (2006): Russia's Strategic Culture: Past, Present, and ... in Transition? [online]. In: Defense Threat Reduction Agency, 2006. [cit. 2015-02-10]. Dostupné na internete:
<http://www.fas.org/irp/agency/dod/dtra/russia.pdf>
- HOLAS, L. (2013): Rusko-čínske vzťahy po skončení studenej vojny. In: Medzinárodné vzťahy, 2013, roč. 11, č. 1. Bratislava, EKONÓM, 2013. ISSN 1339-2751. s. 138-158
- HUMAN RIGHTS WATCH (2015): Russia: Government against Rights Groups. [online]. Human Rights Watch. 2015-02-06. [cit. 2015-02-10]. Dostupné na internete:
<http://www.hrw.org/news/2015/02/06/russia-government-against-rights-groups>
- IGUMNOVA, L. (2011): Russia's Strategic Culture Between American and European Worldviews. [online]. In: Journal of Slavic Military Studies, Vol. 24 Issue 2, Apr-Jun 2011. ISSN 13518046. [cit. 2015-02-10]. s.253-273. Dostupné na internete:
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=69d6649c-41ae-4928-8802-86eef2ff14e9%40sessionmgr13&vid=6&hid=22>

---

²⁹ IGUMNOVA, L. (2011): Russia's Strategic Culture Between American and European Worldviews. [online]. Journal of Slavic Military Studies, Vol. 24 Issue 2, Apr-Jun 2011. s. 265-266

- JOHNSTON A. I. (1995): Thinking about Strategic Culture [online]. In: International Security, Volume 19, Number 4, Spring 1995. [cit. 2015-02-10]. s. 32-64 Dostupné na internete: <http://www.fb03.uni-frankfurt.de/45431264/Johnston-1995---Thinking-about-Strategic-Culture.pdf>
- KENNAN, G. (2006): Telegram, George Kennan to George Marshall. [online]. Harry S Truman Library, 1946. [cit. 2015-02-10]. Dostupné na internete: http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf
- KOMMERSANT (2006): Vladislav Surkov Divides Democracy. [online]. Kommersant. 2006-06-29. [cit. 2015-02-10]. Dostupné na internete: http://www.kommersant.com/p686274/r_1/Vladislav_Surkov_Divides_Democracy/
- LANTIS, J. S.; HOWLETT, D. (2010): Land Warfare: Strategic Culture. In: BAYLIS, J.; WIRTZ, J.; GRAY, C. S.: Strategy in the Contemporary World. OUP 2010, s. 84-103. ISBN 978-0-19-969478-5
- SMITH, G. (1999): The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism. [online]. In: Transactions of the Institute of British Geographers, Vol. 24, No. 4, 1999. ISSN 00202754. [cit. 2015-02-10]. s.481-494. Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/623236>
- SNYDER, J. L. (1977): The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations. [online]. RAND Corporation 1977 [cit. 2015-02-10]. 48s. Dostupné na internete: <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2154.pdf>
- STONE, N. (1991): The Times Atlas of World History Third Edition. Maplewood, New Jersey, Hammond, 1991. 358s. ISBN 0-7230-0304-1

Kontakt

Mgr. Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej univerzity v Bratislave

juraj.ondrias@euba.sk

Hospodárske riadenie v EÚ: vymedzenie pojmu, právny základ, prvky a nástroje

Ivan Korčok

Abstrakt

Článok sa zaoberá základnými prvkami hospodárskeho riadenia v EU. Kríza v eurozóne naplno odhalila neefektívnosť hospodárskeho riadenia v podmienkach spoločnej meny. Pravidlá a kritériá, ktoré boli prijaté pri vzniku spoločnej meny, neboli uplatňované a stali sa jednou z príčin existenčného ohrozenia eura. Z tohto dôvodu Európska únia, paralelne s vytvorením záchranných mechanizmov v podobe poskytnutia bilaterálnej pomoci viacerým členským štátom eurozóny a vytvorením trvalého Európskeho stabilizačného mechanizmu¹, pristúpila k zásadnej úprave systému hospodárskeho riadenia. Podstatou reformovaného systému je sprísnenie fiškálneho dohľadu v rámci Paktu rastu a stability, pričom predmetom dohľadu sa stáva nielen kritérium deficitu ale aj dlhu a makroekonomických nerovnováh. Novým prvkom je zavedenie tzv. európskeho semestra, v rámci ktorého členské štáty koordinujú svoje rozpočtové procesy a hospodárske politiky na základe spoločných usmernení prijímaných na úrovni EU. Základným cieľom reformovaného hospodárskeho riadenia je motivovať a usmerňovať štáty prostredníctvom dohodnutých pravidiel k zodpovednej fiškálnej politike a zároveň vytváranie podmienok pre udržateľný hospodársky rast. Článok sa nezaoberá praktickým uplatňovaním nového systému hospodárskeho riadenia ale zameriava sa na vymedzenie pojmu, jeho základné prvky, nástroje a príslušný právny základ vychádzajúci z primárneho práva EU.²

Kľúčové slová: hospodárske riadenie v EU a eurozóne, fiškálna politika, dlhová kríza, Pakt rastu a stability, európsky semester, makroekonomické nerovnováhy, ročný prieskum rastu, primárne právo EU, sekundárna legislatíva EU

JEL Klasifikácia: K 10, F 55

---

¹ Európsky stabilizačný mechanizmus – angl. European Stability Mechanism (ESM), tzv. euroval, od 8.10.2014 fungujúca permanentná medzivládna finančná inštitúcia poskytujúca za stanovených podmienok pomoc členským štátom eurozóny

² Primárne právo EU znamená Lisabonská zmluva, t.j. Zmluva o EU a Zmluva o fungovaní EU

Abstract

This article is dealing with the basic elements of economic governance in the European Union. The eurozone crisis fully unveiled the ineffectiveness of the EU's economic policy coordination. The criteria and rules of the common currency enshrined in the Stability and Growth Pact have neither been respected nor enforced in a way as it was foreseen when common currency was established. This practice during the initial phase of common currency became one of the reasons why the euro was exposed to existential threat. That is why the EU, in parallel with the establishment of the rescue mechanisms, notably the European Stability Mechanism, engaged in fundamental overhaul of its system of economic governance. A reinforced fiscal surveillance, including over government debt and macroeconomic imbalance, is put in forefront of a reformed system of economic governance. One entirely new element has been introduced – European semester – providing a firm framework for the member states to coordinate their budgetary and economic policies with the broad economic guidelines adopted every year at EU level. The main objective of amended economic governance is to guide and motivate the member states to vigorously pursue sustainable fiscal policies based on agreed criteria and at the same time to create conditions for economic growth. Main focus of this article is not on practical implementation of the recently reinforced economic governance but it is rather outlining the very notion of economic governance, its main elements and the respective legal basis on which this system has been based.

Key words: economic governance in the EU and Eurozone, fiscal policy in the EU, debt crisis, Stability and Growth Pact, European Semester, Macroeconomic Imbalance Procedure, Annual Growth Survey, primary law of the EU, secondary legislation of the EU

JEL Classification: K 10, F 55

Úvod

Podnetom pre úpravu systému hospodárskeho riadenia v eurozóne je praktická skúsenosť s jeho fungovaním v období od zavedenia spoločnej meny v roku 1999 až do vypuknutia dlhovej krízy začiatkom roka 2010. Napriek tomu, že spúšťačom pre procesy ohrozujúce samotnú existenciu eura bola globálna finančná kríza, ktorá vypukla v roku 2008 v USA, jednoznačne je možné konštatovať, že neefektívne hospodárske riadenie výrazne akcelerovalo negatívne dopady na eurozónu. Nedodržiavanie fiškálnych pravidiel v období

pred krízou viedlo k tomu, že finančné trhy stratili dôveru v schopnosť štátov dlhodobo splácať svoje záväzky a pre také krajiny ako Grécko, Španielsko, Portugalsko a Írsko sa cena refinancovania dlhu stala neudržateľnou. Druhým dôvodom bolo neúmerne zadĺženie tých členských štátov eurozóny, ktoré boli nútené vynaložiť obrovské prostriedky v pomere k vlastnému HDP na záchranu destabilizovaného bankového sektora. V oboch prípadoch prax demonštrovala, že ekonomické riadenie zlyhalo – na jednej strane pri nedodržaní kritérií Paktu rastu a stability a ich uplatnení v rámci rozpočtového dohľadu a na strane druhej neriešením makroekonomických rovnováh, osobitne v bankovom sektore. Európska únia preto popri záchranných opatreniach a poskytnutí programov finančnej pomoci podmienenej ozdravnými ekonomickými programami, začala hneď v počiatku krízy reformovať svoj systém hospodárskeho riadenia. Úpravy prijaté vo forme sekundárnej legislatívy³ pritom vychádzajú z platného rámca primárneho práva, t.j. Lisabonskej zmluvy. Prakticky sú zmeny aplikované od roku 2011 keď do platnosti vstúpili príslušné nariadenia upravujúce Pakt stability a rastu.

Nasledujúci text sa zaoberá vymedzením pojmu *hospodárske riadenie* v Európskej únii, príslušným právnym základom a sekundárnou legislatívou ako aj jeho fázami a nástrojmi uplatňovanými v praxi.

1 Hospodárske riadenie - právny základ a vymedzenie pojmu

Z právneho hľadiska *hospodárske riadenie* vymedzuje:

1. Lisabonská zmluva a jej články:

- Čl. 121 Zmluvy o fungovaní EU - tieto ustanovenia vytvárajú právny základ pre multilaterálny dohľad a prijímanie spoločných ekonomických usmernení, od ktorých členské štáty odvíjajú svoju rozpočtovú a ekonomickú politiku
- Čl. 126 Zmluvy o fungovaní EU - upravuje postup pri Procedúre nadmerného deficitu, ktorému sa podrobujú členské štáty neplniace kritériá stanovené Paktom stability a rastu

---

³ Sekundárna legislatíva je legislatíva odvodená od primárneho práva prijímaná najmä vo forme právne záväzných aktov, t.j. nariadení, smerníc a stanovísk a právne nezáväzných aktov t.j. odporúčaní a stanovísk

- Protokol č.12 k Zmluve o EU - upravuje pojmy a stanovuje referenčné hodnoty na účely procedúry nadmerného deficitu.
- Čl. 136 Zmluvy o fungovaní EU - Vymedzuje ekonomické usmernenia pre členské štáty eurozóny

2. Sekundárna legislatíva Európskej únie:

- Nariadenie Rady č. 1466/97 o posilnení rozpočtového dohľadu a koordinácie ekonomických politík.
- Nariadenie Rady č. 1467/97 o zrýchlení implementácie v rámci Procedúry nadmerného deficitu.
- Nariadenie Rady č. 479/2009 o uplatňovaní protokolu o procedúre nadmerného deficitu.
- Nariadenie č. 1173/2011 o efektívnom vynútení rozpočtového dohľadu – nariadenie o sankciách.
- Smernica č.2011/85/EU o požiadavkách pre rozpočtové rámce v členských štátoch.
- Nariadenie č. 473/2013 Európskeho parlamentu a Rady o spoločných ustanoveniach pre účely monitoringu a hodnotenia rozpočtových plánov a zabezpečení nápravy nadmerného deficitu v členských štátoch eurozóny
- Nariadenie č. 472/2013 Európskeho parlamentu a Rady o posilnení ekonomického a rozpočtového dohľadu členských štátov eurozóny vystavených alebo ohrozených závažnými ťažkosťami v oblasti finančnej stability.

Pre účely tohto článku, ktorý sa zaoberá základnými prvkami hospodárskeho riadenia, má vyššie uvedený výpočet právnych aktov význam v tom zmysle, že poukazuje na komplexný právny rámec, obsah a procedurálne postupy posilneného rozpočtového a ekonomického dohľadu v EU.

V tejto súvislosti je však treba poukázať na skutočnosť, že zreformované hospodárske riadenie, ktoré sa dnes považuje za jedno z kľúčových opatrení pri stabilizácii eurozóny, sa ako pojem v primárnom práve EU explicitne nenachádza. Ako je vyššie uvedené, Lisabonská

zmluva pritom nesporne vytvára dostatočný právny základ pre hospodárske riadenie v príslušných článkoch obsiahnutých v Hlave VIII Hospodárska a menová politika^{4,5} Dôvodom pre zavedenie pojmu *riadenie* je posun od koordinácie politík k aktívnemu spravovaniu hospodárskej politiky z úrovne Európskej únie smerom k členským štátom. Nejde teda len o posun sémantický ale aj obsahový, ktorým členské štáty uznávajú nevyhnutnosť spoločného riadenia a vzájomnej zodpovednosti v oblasti rozpočtov, a to napriek tomu, že samotné rozhodovanie o štátnych rozpočtoch a kľúčových súčastiach hospodárskej politiky naďalej zostáva v kompetencii členských štátov.

Vychádzajúc z praxe uplatňovanej hospodárskej politiky, procesov rozpočtového a ekonomického dohľadu v EU a berúc do úvahy v súčasnosti zaužívanú terminológiu, je pojem *hospodárske riadenie* možné charakterizovať ako:

Rámec vytvorený na základe Lisabonskej zmluvy, ktorého cieľom je prostredníctvom zadefinovaných pravidiel, nástrojov a procesov včas a preventívne identifikovať a v prípade vzniku korigovať, nepriaznivé ekonomické trendy akými sú rozpočtový deficit, vládny dlh ako aj makroekonomické nerovnováhy ohrozujúce udržateľnosť, hospodársky rast a rozvoj ekonomiky členských štátov EU.

1 Fázy a nástroje hospodárskeho riadenia

Hospodárske riadenie v Európskej únii je rozdelené do troch fáz:

- monitoring
- prevencia
- náprava

V rámci rozpočtového a makroekonomického dohľadu sa v jednej z fáz nachádzajú všetky členské štáty - v závislosti od toho ako plnia stanovené kritériá. Z inštitucionálneho hľadiska Zmluva o EU zveruje dohľad do rúk Európskej komisie.

---

⁴ Lisabonská zmluva, Hlava VIII Hospodárska a menová politika používajú výraz *koordinácia* hospodárskych politík

⁵ Výraz *riadenie* z angl. *governance* presnejšie zodpovedá podstate zreformovaného systému rozpočtového a hospodárskeho dohľadu ako pojem *koordinácia hospodárskych politík*

1.1 Fáza monitoringu

Fáza monitoringu zahŕňa podrobnú a priebežnú analýzu vývoja ekonomiky všetkých členských štátov EU a Únie ako celku. Hlavným cieľom je na základe stanovených kritérií včas odhaliť riziká v rozpočtovej a makroekonomickej oblasti, ktoré by mohli prerásť do neudržateľnej pozície verejných financií. Napriek tomu, že monitoring kladie dôraz najmä na disciplínu vo fiškálnej oblasti, vytvára súčasne rámec pre stanovenie ekonomických priorít, prostredníctvom ktorých sa má zabezpečiť zdravý a udržateľný hospodársky rozvoj a osobitne ekonomický rast.

V rámci monitoringu Európska komisia vypracováva a zverejňuje nasledujúce analýzy resp. hodnotenia, ktoré zároveň predstavujú hlavné nástroje monitoringu:

- **Ekonomický výhľad**

Dokument spracovaný trikrát ročne vo forme tzv. jarného, jesenného a zimného výhľadu. Vychádza z posúdenia externého prostredia, posudzuje celkový vývoj v EU a podrobné hodnotenie hospodárskeho a rozpočtového vývoja vo všetkých členských štátoch Únie.

- **Hodnotenie programov stability a konvergencie**

Členské štáty eurozóny vo svojich programoch stability a nečlenské štáty eurozóny v konvergenčných programoch, ktoré predkladajú každoročne v apríli, podrobne informujú aké rozpočtové opatrenia budú realizovať na splnenie záväzkov Paktu stability a rastu.

Hlavným cieľom hodnotenia týchto programov je napĺňanie rozpočtových cieľov, ktoré majú zabezpečiť, aby členské štáty aplikovali zodpovednú rozpočtovú politiku v stredno ako aj dlhodobom horizonte.

- **Hodnotenie rozpočtových plánov**

Členské štáty predkladajú každoročne k 15. októbru návrhy svojich rozpočtových plánov na nasledujúci rok, pričom hodnoteniu sú podrobené len krajiny eurozóny. Jedná sa o kľúčový nástroj monitoringu, ktorý má signalizovať či krajiny plnia svoje záväzky v rámci Paktu rastu a stability. Hodnotenia rozpočtových plánov sú zverejňované a majú vládam

zákonodarcom členských štátov včas indikovať prípadné potrebné zmeny, ktoré majú byť v štátnych rozpočtoch zohľadnené pri ich definitívnom schvaľovaní.

- **Ročný prieskum rastu**

Európska komisia v závere každého roka publikuje komplexný dokument stanovujúci základné priority, prostredníctvom ktorých chce EU dosiahnuť hospodársky rast hospodársky rast. Ako príklad pre rok 2015 možno uviesť dôraz na obnovenie investícií, pokračovanie fiškálnej konsolidácie v kombinácii so štrukturálnymi reformami.

- **Procedúra makroekonomických nerovnováh**

Cieľom je včas identifikovať potenciálne makroekonomické riziká v členských štátoch a zabrániť ich prenos na eurozónu ako celok. Príkladom zlyhania monitoringu v tejto oblasti v predchádzajúcom období bola kombinácia neúmerného nárastu podielu bankového sektora na HDP a nedostatočného bankového dohľadu, ktoré pri následnej destabilizácii finančného systému v členskej krajine vyžadoval podporu z rozpočtových zdrojov a neudržateľné zadĺženie verejných financií. Svedkom tohto typu nerovnováhy sme boli v prípade Írska, ktoré napriek svojej celkove konkurencieschopnej ekonomike muselo požiadať o finančnú pomoc EU. Identifikácia rizík je uskutočňovaná na základe stanovených makroekonomických indikátorov⁶. Pri negatívnom vývoji nastupuje zaradenie členského štátu do nápravnej fázy – tzv. Procedúry makroekonomických nerovnováh⁷

1.1 Fáza prevencie

Kým monitoring prináša najmä komplexný obraz o vývoji verejných financií a celkove ekonomiky členských štátov, cieľom *prevencie* ako súčasť Paktu stability a rastu, je zabrániť nárastu problémov už v ich počiatkovej fáze. Práve neriešenie očividne narastajúcich problémov po zavedení eura a absencia včasných opatrení viedli k tomu, že viaceré členské štáty boli nútené požiadať o finančnú pomoc, pretože cena v podobe úrokov na štátne

---

⁶ Makroekonomické indikátory – súbor 11 makroekonomických indikátorov zahŕňajúcich vonkajšie nerovnováhy a konkurencieschopnosť ako napr. deficit bežného účtu, čistú medzinárodnú investičnú pozíciu, reálny efektívny výmenný kurz a vnútorné nerovnováhy ako napr. vývoj cien nehnuteľností, nezamestnanosti, súkromného a štátneho dlhu.

⁷ Procedúra makroekonomických nerovnováh – súčasť nápravnej časti Paktu stability a rastu

dlhopisy bola ekonomicky neúnosná. Fáza prevencie v podmienkach jednotnej meny má zabrániť prenosu finančných problémov z jednej krajiny na druhú tak ako sme toho boli svedkami počas dlhovej krízy.

Centrálnym nástrojom prevencie je tzv. *Strednodobý rozpočtový cieľ*⁸, ktorý predstavuje špecifickú referenčnú výšku štrukturálneho deficitu stanovenú individuálne pre každý členský štát. Preventívny charakter tohto nástroja spočíva v tom, že štát by mal mať za cieľ dosiahnuť v pevne stanovenom termíne vyrovnaný štrukturálny rozpočet resp. zabezpečiť, aby aj v prípade plnenia základnej referenčnej hodnoty deficitu pod 3% HDP, naďalej konsolidoval svoje rozpočty.

Ekonomické riadenie sa vo svojej preventívnej časti oveľa silnejšie koncentruje aj na kritérium štátneho dlhu. V praxi to znamená, že tie členské štáty eurozóny, ktoré prekračujú stanovenú referenčnú hodnotu dlhu nad 60 % HDP, sú povinné konsolidovať oveľa rýchlejším tempom smerom k dosiahnutiu strednodobého rozpočtového cieľa.⁹

1. 2 Fáza nápravy

Posledná, tretia fáza posilneného dohľadu, zahŕňa dva procesy, ktoré sú kľúčovou súčasťou Paktu stability a rastu:

1. Členské štáty, ktoré prekračujú referenčné hodnoty Paktu stability a rastu, t.j. 3% rozpočtového deficitu alebo 60% HDP pri štátnom dlhu, sú zaradené do *Procedúry nadmerného deficitu*. Jeho podstatou je povinnosť predložiť konsolidačné programy so záväznými termínmi a opatreniami v štátnom rozpočte, vrátane štrukturálnych opatrení na zníženie deficitu. Vynútenie konsolidačných krokov v prípade, že členský štát neplní stanovené záväzky, je zabezpečené sankciami pre členské štáty eurozóny, ktoré môžu dosiahnuť úroveň 0,2 - 0,5% HDP.

2. Členské štáty, u ktorých monitoring skonštatuje makroekonomické nerovnováhy, sú zaradené do *Procedúry makroekonomických nerovnováh*. Podobne ako pri procedúre nadmerného deficitu, členské štáty predkladajú záväzné a časovo presne vymedzené opatrenia

---

⁸ Strednodobý rozpočtový cieľ – angl. Medium-term Objective (MTO), štáty si ním stanovujú svoju strednodobú rozpočtovú pozíciu očistenú o cyklické komponenty a jednorázové opatrenia s cieľom dosiahnuť štrukturálne vyrovnaný rozpočet

⁹ Štáty eurozóny s dlhom nad 60% sú povinné dlh znižovať ročne o 1/20, t.j. 5 % jeho výšky

na odstránenie makroekonomických nerovnováh identifikovaných Európskou komisiou v pravidelných každoročne vypracovaných správach. Vynútenie nápravných krokov je pod hrozbou pokuty do výšky 0,1 % HDP pre členské štáty eurozóny, ktoré opakovane nenaplnia dohodnuté opatrenia.

Podstatnou procedurálnou inováciou nápravnej fázy Paktu stability a rastu je hlasovanie tzv. reverznou kvalifikovanou väčšinou. Znamená to, že návrhy Európskej komisie sa považujú za automaticky prijaté a jedinou možnosťou ako ich odvrátiť je, že Rada bude proti nim hlasovať kvalifikovanou väčšinou.¹⁰

2 Európsky semester

Európsky semester je kľúčovým plánovacím nástrojom v oblasti hospodárskeho riadenia. Označenie *európsky semester* sa vzťahuje úvodnú časť koordinácie a dohľadu v EU v rámci bežného roka. Zahŕňa obdobie od novembra, keď EK vydáva Ročný prieskum rastu a zverejňuje hodnotenia návrhov štátnych rozpočtov jednotlivých členských štátov, až do júla nasledujúceho roka keď Európska rada na návrh Európskej komisie schváli tzv. *Špecifické odporúčania*¹¹ určené členským štátom. Európsky semester tak v praxi predstavuje časový úsek, v ktorom štáty EU prenášajú spoločné usmernenia v oblasti ekonomickej politiky, vrátane rozpočtov, do svojich národných opatrení.

Hlavným cieľom zavedenia európskeho semestra do rámca hospodárskeho riadenia je odstránenie nekoordinovaného prístupu členských štátov, ktoré v minulosti bránilo efektívnejšiemu uplatňovaniu dohodnutých rozhodnutí na úrovni EU. Vďaka európskemu semestru a fixne stanoveným termínom jednotlivých krokov, má dnes každý členský štát možnosť včas naplánovať a realizovať prenos európskych záväzkov do kľúčových zákonných opatrení v podobe štátnych rozpočtov a individuálnych stratégií štrukturálnych reforiem. Obdobie od júla do konca októbra sa považuje za národný semester, ktorý už z povahy

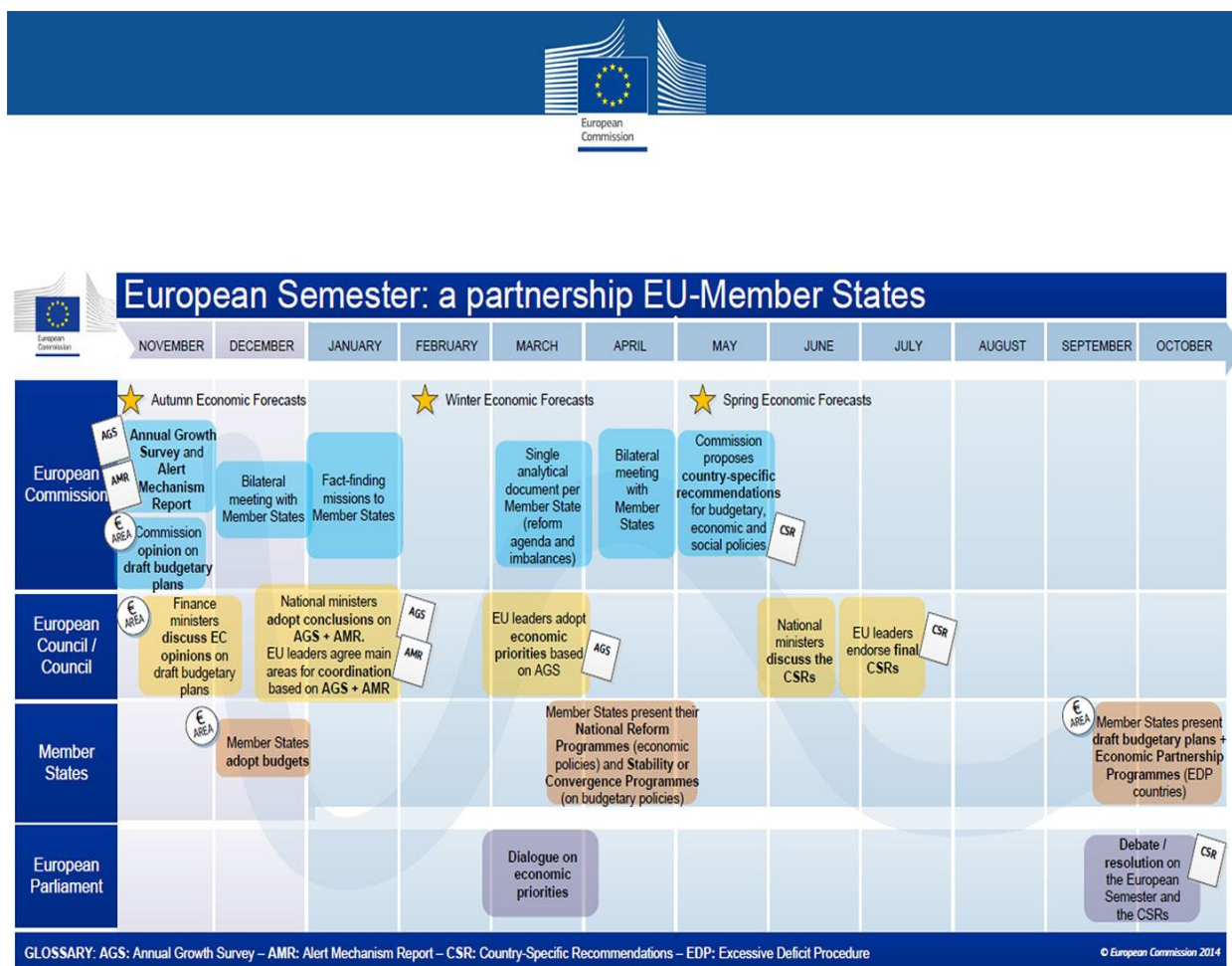
---

¹⁰ Reverzná kvalifikovaná odstraňuje predchádzajúcu prax keď návrhy Komisie pri uplatňovaní Paktu stability a rastu nezískavali dostatočnú kvalifikovanú väčšinu v Rade a opatrenia na nápravu tak neboli uplatňované.

¹¹ Špecifické odporúčania – angl. Country-Specific Recommendations (CSR's), súčasť ekonomického riadenia. Európska komisia každoročne navrhuje a Rada schvaľuje pre každý členský štát súbor priorít v rozpočtovej a makroekonomickej oblasti. Plnenie podlieha permanentnému dohľadu zo strany Európskej komisie.

samotného označenia indikuje, že v rámci neho štáty implementujú kroky dohodnuté v semestri európskom.

1.1. Grafické znázornenie jednotlivých fáz, procesov a nástrojov v rámci európskeho semestra¹²

Záver

Výrazná úprava koordinácie hospodárskej politiky EU do súčasnej podoby *riadenia* bola vynútená nedostatkami, ktoré sa naplno prejavili v podmienkach krízy v eurozóne. Podstatou kvalitatívnej zmeny je vytvorenie rámca, ktorý nielen ustanovuje jasné pravidlá a núti štáty

¹² Zdroj: European Commission, Directorate General for Economic and Financial Affairs

ich dôsledne dodržiavať ale aj ustanovuje kolektívnu spoluzodpovednosť za hospodársky vývoj v celej EU.

Hospodárske riadenie má štáty usmerňovať a motivovať k zodpovednej rozpočtovej a hospodárskej politike a v prípade potreby včas signalizovať nevyhnutnosť zasiahnuť takými opatreniami, ktoré umožnia konsolidáciu a zároveň zabránia prenosu problémov na celú eurozónu, tak ako sme toho boli svedkami počas dlhovej krízy v rokoch 2010-2013.

Hospodárske riadenie funguje v praxi v posilnenej forme len od roku 2012. Európska komisia uskutočnila jeho prvé hodnotenie v novembri 2014¹³ a skonštatovala, že komplexné hodnotenie jeho efektívnosti je predčasné. Vyžaduje si totiž dlhšie uplatňovanie nových nástrojov a procesov vo viacerých ročných cykloch v rámci európskeho semestra. Navyše, súčasná situácia je stále výrazne poznačená pretrvávajúcimi následkami dlhovej a ekonomickej krízy a neposkytuje preto dostatočný obraz o nastavených pravidlách. Napriek tomu je však možné konštatovať, že oblasť rozpočtového dohľadu, s ním spojený tlak členských štátov a inštitúcií EÚ na plnenie záväzkov, vedie postupne k zásadnej zmene vnímania rozpočtovej politiky. Táto síce naďalej je, *de iure*, v suverénnej a výlučnej kompetencii členských štátov, ale *de facto* si žiadny štát eurozóny dnes nemôže dovoliť prijať úplne nezávislý rozpočet ignorujúci európske záväzky.

Zavedenie nových nástrojov dohľadu, tak ako sú naznačené v texte článku, dnes poskytujú inštitúciám EU, a členským štátom navzájom, výrazne väčšiu mieru transparentnosti pokiaľ ide o stav ekonomiky a verejných financií. S touto transparentnosťou je spojená veľká miera zodpovednosti, nakoľko v dnešných podmienkach už žiadny zásadnejší problém verejných financií nemôže zostať neidentifikovaný. Toto je zásadný prínos zreformovaného systému rozpočtového a hospodárskeho dohľadu.

Kľúčovým testom dôveryhodnosti a účinnosti hospodárskeho riadenia pri vynútení plnenia kritérií Paktu stability a rastu však budú úvodné mesiace roku 2015. V praxi sa ukáže či nástroje monitoringu budú dostatočne účinnou pákou pre plné uplatnenie druhej fázy hospodárskeho riadenia, tzn. fázy nápravnej, voči Francúzsku a Taliansku. Obidve kľúčové krajiny eurozóny majú zásadné problémy pri dodržaní záväzkov pri konsolidácii svojich rozpočtov. V prípade, že tieto štáty nedokážu prijať dodatočné štrukturálne opatrenia, nový systém hospodárskeho riadenia by mal uplatniť existujúce páky a dokázať tak svoju

---

¹³ Hodnotenie ekonomického riadenia, angl. Economic Governance Review, publikované Európskou komisiou 28.11.2014

efektivitu. Európska komisia zverejní hodnotenie oboch krajín a navrhne ďalšie kroky, vrátane možnosti avizovaných sankcií, v marci 2015.

Použitá literatúra:

1. „Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie v znení lisabonskej zmluvy“, MZV SR, 2008
2. „The Future of Europe, Towards a Two-Speed EU“, Piris, J.- C., Cambridge University, 2012
3. „The Lisbon Treaty, A Legal and Political Analysis“, Piris, J.-C., 2010
4. “Alert Mechanism Report 2015”, European Commission, COM(2014) 904
5. “Scoreboard for the surveillance of macroeconomic imbalances”, European Commission, Occasional Papers 92, February 2012
6. “Report on Public finances in EMU 2014”, European Commission, ISSN 0379-0991

Kontakt:

Ing. Ivan Korčok

externý doktorand

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej univerzity v Bratislave

ivan.korcok@mzv.sk

Kultúrna identita ako zdroj politickej suverenity členských štátov Európskej únie

Zuzana Krkošková

Abstrakt

Zámerom príspevku je preskúmať vybrané dôvody a upriamiť pozornosť na možný dôsledok aktuálnej tendencie členských štátov Európskej únie k ochrane ich kultúrnej identity v kontexte neustále sa prehlbujúcej integrácie Európskej únie spojenej s harmonizáciou v niekoľkých oblastiach okrem kultúrnej. Za týmto účelom je v príspevku bližšie analyzované postavenie národnej identity členských štátov v procese integrácie, ich etnická, kultúrna a jazyková diverzita a pozícia Európskej únie vzhľadom na postavenie a práva minorít v členských štátoch. V závere príspevku je pozornosť zameraná na rekognoskáciu pojmu etnocentrizmu z teoretického aj praktického hľadiska.

Kľúčové slová: etnocentrizmus, diverzita, multikulturalizmus, minority, kultúrna identita

JEL Klasifikácia: Z10, Z13

Abstract

The aim of this article is to examine specific reasons and to point out the possible consequence of the current tendency of European Union member states to preserve their cultural identity in the context of ever-deepening European Union integration along with the harmonization of several areas beyond the cultural. In regards to this purpose, the article closely analyses the role of member states' national identity in the process of integration, as well as their ethnic, cultural and language diversity and the position of European Union concerning the status and rights of minorities in the member states. The final section deals with the definition of ethnocentrism from both theoretical and practical point of view.

Key words: ethnocentrism, diversity, multiculturalism, minorities, cultural identity

JEL Classification: Z10, Z13

Úvod

V príspevku vychádzame z predpokladu, že oblasť kultúry v súčasnosti zohráva významnú úlohu nielen v kontexte prehľbovania európskej integrácie, ale aj v kontexte

rozširovania samotnej Európskej únie. Oblasť kultúry totiž v súčasnosti ešte stále v Európskej únii nepatrí medzi harmonizované oblasti, čo v praxi znamená, že jednotlivé členské štáty si v nej zachovali suverénne kompetencie. Členské štáty s prehlbujúcou sa integráciou vnímajú tlak na ich národnú identitu založenú (vzhľadom na uvedenú situáciu) zväčša na identite kultúrnej. Z toho vyplýva tendencia jednotlivých členských štátov k ochrane ich kultúrnej identity, nakoľko ju považujú za zostávajúci zdroj svojej politickej suverenity. Predpoklad, že v procese integrácie bude postupne postavenie národnej identity štátov predefinované, ich obavu o stratu svojej identity len podnecuje a ochranu umocňuje.

Nevyhnutnosť zaoberania sa touto problematikou vidíme v možnosti vyústenia ochrany kultúrnej identity národných štátov do revitalizácie etnocentrizmu, resp. etnického extrémizmu. Takýto proces by v princípe mohol predstavovať návrat do obdobia začiatku formovania integračných myšlienok, zároveň by bol v rozpore s pôvodným cieľom integrácie, a preto by sme ho mohli označiť za nežiaduci. Etnocentrizmus však okrem potenciálneho ohrozenia integračných tendencií predstavuje predovšetkým jeho možné vyústenie do prejavov diskriminácie, rasizmu, či xenofóbie. Našou snahou je v príspevku preukázať v tejto súvislosti realnosť uvedených hrozieb v súčasnej Európskej únii.

Z uvedených dôvodov je cieľom príspevku identifikovať a preskúmať vybrané dôvody tendencie členských štátov Európskej únie k ochrane svojej kultúrnej identity ako jediného zdroja politickej suverenity a zároveň analyzovať možný dôsledok tejto ochrany, ktorým je revitalizácia etnocentrizmu.

Za týmto účelom v článku bližšie analyzujeme postavenie národnej identity členských štátov v procese európskej integrácie ako aj možnú potrebu znovu definovania tohto postavenia. V záujme komplexného prístupu ku problematike považujeme za nevyhnutné venovať dostatočnú pozornosť existujúcej etnickej, kultúrnej a jazykovej diverzite na území členských štátov Európskej únie a predovšetkým rozdielnemu prístupu vybraných členských štátov (multikulturalizmus) aj samotnej EÚ k tejto diverzite (prístup k otázkam ochrany práv menšín). Osobitná podkapitola z vyššie uvedených dôvodov je v článku zameraná na rekognoskáciu pojmu etnocentrizmu z teoretického aj praktického hľadiska.

1 Postavenie národnej identity v európskej integrácii

Národ, predovšetkým moderný národ, možno podľa G. Delantyho a J. Keana¹ považovať za sociálny konštrukt. Je jednak kultúrnou komunitou (*ethnos*) a zároveň komunitou politickou (*démos*). Kultúrna komunita stojí primárne na zdieľanom jazyku, nakoľko sú jazyky považované za pôvodcov národa, ďalej na histórii a kultúre a politická komunita stojí predovšetkým na občianstve.

Európska únia doposiaľ dosiahla formálne vytvorenie európskeho občianstva, pričom je ale nevyhnutné zdôrazniť, že toto občianstvo má iba doplnkový charakter k občianstvu národnému a nenahrádza ho. Podobnú stratégiu zatiaľ aplikuje aj v oblasti kultúry. Má záujem na formovaní európskej identity, komplementárnej k identite národnej. Napriek výraznej kritike predpokladaných úmyslov Európskej únie niektorými autormi,² vychádzajúc z oficiálnych dokumentov zatiaľ EÚ nemá záujem na vytvorení európskej kultúry (či európskej identity), ktorá by diverzifikované národné kultúry (popr. národné identity) nahrádzala, nakoľko homogenizáciou by s veľkou pravdepodobnosťou došlo k degradácii kultúrnej rozmanitosti. Vytvorená európska kultúra by naopak mala na úrovni EÚ reprezentovať kultúrnu, náboženskú³ a jazykovú pluralitu jednotlivých členských štátov.

Kultúra, nakoľko je vyjadrením národnej identity, by mala byť podporovaná. Ciele kultúrnej politiky Európskej únie môžu byť dvojaké: môže byť zameraná na podporu a udržiavanie charakteristických národných kultúrnych identít, ale rovnako môže byť zameraná na zachovávanie rozmanitosti kultúr jednotlivých menšín v rámci štátu.⁴

¹ DELANTY, G. – KEANE, J. In: VLACHOVÁ, K. – ŘEHÁKOVÁ, B., 2004. Národ, národní identita, národní hrdost v Evropě. In: Sociologický časopis. [cit.2015-06-01]. Dostupné na internete: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d2fe757af6ca935d6d1d996e3349242406475ee0_534_416vlach19.pdf> s. 489

²Bližšie pozri: SHORE, C., 2001. The cultural policies of the European Union and cultural diversity. Research position paper. In: BENNETT, T., Differing Diversities. Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity.p. 106 a MOKRE, M., 2007. European cultural policies and European democracy. In: The Journal of Arts Management, Law and Society. [cit.2015-05-01]. Dostupné na internete: <<http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/ResearchTools/200303IDNETFinRep.pdf>> p. 38

³ Napriek faktu, že Európska únia je oficiálne sekulárnym integračným zoskupením, religiózna diverzita v nej je obrovská. „Presné údaje o počte prívržencov jednotlivých cirkví v EÚ je veľmi ťažké získať, keďže EÚ takéto štatistiky nevykazuje. Z hľadiska histórie európskeho kontinentu je však logické, že najrozšírenejším náboženstvom, čo do počtu príslušníkov, aj do počtu náboženských inštitúcií je kresťanstvo. Ďalšími rozšírenými náboženstvami sú judaizmus a islam, v niektorých častiach hinduizmus, pričom posledné dve uvedené náboženstvá sú nerozlučne spojené s migráciou.“ In: FODOROVÁ, V. – GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. et al., 2012. Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie – Komplexný pohľad. s. 203

⁴ CUMMINGS, M.C., Jr. – KATZ, R.S., 1987. The Patron State: Government and the Arts in Europe, North America, and Japan. p. 351-352

Na dosiahnutie oboch týchto cieľov možno využiť podobné opatrenia, ktoré majú tendenciu sústrediť sa buď na vývoj nových kultúrnych prejavov (ako napríklad vyzdvihnutie charakteristických kultúrnych štýlov alebo zachovávanie určitých jazykov) alebo na zachovávanie osobitosti kultúrneho dedičstva. Do akej miery majú opatrenia charakter rozvoja alebo zachovávanania, ako aj spôsob realizácie opatrení závisí podľa M. C. Cumminga a R. S. Katza od viacerých faktorov. Medzi tieto faktory patria – sila špecifickej kultúrnej identity, existencia etnických rozdielov vo vnútri krajiny, považovanie ostatných kultúr za „hrozbu“ a veľkosť existujúceho hmotného dedičstva krajiny.⁵

Nakoľko možno kultúru považovať za neoddeliteľný základ identity štátu a zároveň za súčasť identity, zaručujúcu jednotlivým štátom ich rôznosť⁶ a špecifickosť, je pochopiteľné, že je v záujme štátov, zachovať si v tejto oblasti kultúrnu nezávislosť a suverénne kompetencie.⁷ Taktiež je vzhľadom na uskutočnené kroky EÚ zrejmé, že si Únia uvedomuje potrebu harmonizácie kultúrnej oblasti v záujme podpory jej ďalšieho prehlbovania. Štáty teda majú z pochopiteľných dôvodov obavy o stratu svojej identity. Navyše možno kultúru považovať za zdroj suverenity štátov EÚ, nakoľko všetky ostatné oblasti sú harmonizované, resp. ich harmonizácia prebieha. Z tejto skutočnosti pramení tvrdenie, že kultúrna identita je v súčasnosti jediným prameňom politickej suverenity členských štátov EÚ. Hoci „motorom“ integrácie sú ekonomické, bezpečnostné a globálne záujmy, otázky súvisiace so spoločnými kultúrnymi koreňmi sa objavujú vždy, keď ide o problém rozširovania EÚ.⁸

V tomto bode je nevyhnutné zdôrazniť, že národná identita podobne ako ostatné identity nie je nemenná, má dynamický charakter, nakoľko, ako uvádzajú D. Jacobs a R. Maier,⁹ nemožno koncept identity definovať staticky, t. j. iba ako výsledok historického vývoja. Žiadna forma identity, teda ani národná identita, nikdy nie je úplná, ani dokonale stabilná. V prípade národnej identity síce nejde o ahistorický fenomén, pretože vzniká a formuje sa v čase, avšak o jej dynamickosti a nestabilite nemožno pochybovať, nakoľko svoje

---

⁵CUMMINGS, M.C., Jr. – KATZ, R.S., 1987. The Patron State: Government and the Arts in Europe, North America, and Japan. p. 351-352

⁶Rôznosť jednotlivým štátom zabezpečuje, nakoľko sa spája s ideou multikulturality.

⁷ZÁGORŠEKOVÁ, M., B., 2009. Kultúry v medzinárodných vzťahoch. s. 104

⁸ZÁGORŠEKOVÁ, M., B., 2011. Medzikultúrne vzťahy. s. 69

⁹JACOBS, D. - MAIER, R., 1998. European identity: construct fact and fiction. In: GASTELAARS, M. – DE RUIJTER, A. (eds.) A United Europe. The Quest for a Multifaceted Identity. [cit.2015-07-01]. Dostupné na internete: <<http://users.belgacom.net/jacobs/europa.pdf>> p. 3

formy a kompetencie mení a jej dosah na bytie spoločnosti silnie a slabne.¹⁰ Preto podľa F. Novosáda¹¹ ani nemožno predpokladať, že v dnešnom svete charakterizovanom globalizáciou, internacionalizáciou, multikulturalizáciou a regionalizáciou zostane nielen národná identita sama o sebe, ale aj jej úloha v spoločnosti nezmenenou.

Čo sa týka prebiehajúceho prehlbovania integračného procesu v EÚ, otázkou zostáva, či reálne existuje hrozba straty národnej kultúrnej identity v kontexte vytvárania novej európskej identity alebo sa jej úloha spolu s úlohou štátu len predefinuje. Proces integrácie si zjavne „vynucuje novú definíciu postavenia štátu, jeho vzťahov k občianskej spoločnosti a k národným hodnotám. Tento proces re-definície prebehne, dnes ide len o to, či prebehne živelne, na rovine pragmatickej adaptácie sa tlakom zvonku, tlakom zvnútra spoločnosti alebo bude usmernený verejnými diskusiami, v ktorých o dominantnú pozíciu budú zápasiť akademické inštitúcie, občianske združenia a politické strany.“¹²

Na druhej strane napriek tomu, že v prípade národnej identity nejde o nemennú veličinu, je „fenoménom, ktorý sa konštituuje v „dlhom čase“ a jej reálne zmeny majú skôr pomalý evolučný charakter, nikdy nemajú charakter „revolúcie“.“¹³ Z uvedeného vyplýva, že EÚ čaká v oblasti harmonizácie kultúry dlhý a neľahký proces, nakoľko národné identity (predovšetkým národné kultúrne identity) sú a ešte dlho budú (napriek snahám EÚ o vytvorenie európskej identity a napriek integračnému tlaku na vytvorenie novej definície postavenia štátu) v Európe dominantnými. Oproti vykonštruovanej európskej identite spočíva totiž ich sila v tom, že majú určitú tradíciu, historickú bázu, viažu sa ku konkrétnemu územi, sú založené na zdieľaných hodnotách a symboloch, zdrojom ich integrity je predovšetkým spoločný jazyk, kultúra a vzdelanosť a nielen spoločné hospodárske a politické ciele ako v prípade Európskej únie.¹⁴ Jazyk, kultúra a vzdelanosť ako súčasť kultúrnej identity štátov sú zároveň, ako už bolo spomenuté oblastami uplatňovania suverénnych kompetencií členských štátov, čo do určitej miery tiež oslabuje argumenty, ktoré by mohla EÚ použiť v prospech vytvorenia európskej identity.

Snahou EÚ bolo vytvoriť európsku identitu podobným spôsobom, akým vznikali identity národné. EÚ aj z tohto dôvodu v procese formovania európskej identity využíva

---

¹⁰ NOVOSÁD, F., 2003. Národná identita voči novým výzvam. In: EURACTIV. [cit.2015-04-02]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/analyza/narodna-identita-voci-novym-vyzvam>>

¹¹ *Ibidem.*

¹² NOVOSÁD, F., 2003. Národná identita voči novým výzvam. In: EURACTIV. [cit.2015-04-02]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/analyza/narodna-identita-voci-novym-vyzvam>>

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

spoločnú historickú skúsenosť európskych krajín, odvoláva sa na spoločné kresťanské dedičstvo, spoločnú politickú a právnu minulosť, prezentuje projekt zjednotenia ako demokratický a mierový, vytvorila európske voľby a využíva spoločné európske symboly - vlajku, menu, hymnu, motto a deň Európy.¹⁵ Zároveň sa angažuje v organizovaní a propagácii európskych športových podujatí, kooperačných programov v oblasti vzdelávania (*Erasmus +, Erasmus Mundus, Leonardo da Vinci, Comenius and Grundtviga* i.) v oblasti vedy a výskumu (*Výskum a vývoj* a i.) a najnovšie aj v kultúrnej oblasti (*MEDIA, MEDIA Mundus, Kreatívna Európa* a i.).

2 Narastajúca diverzita v členských štátoch

V prehlbovaní integrácie môže okrem neville členských štátov zdieľať s Úniou, či prenechať jej svoju kultúrnu politiku, resp. moc nad kultúrnou identitou byť pre EÚ jednou z hlavných prekážok diverzita, predovšetkým jazyková a kultúrna diverzita, ktorá je v súčasnosti charakteristická nielen pre EÚ ako celok, ale aj samostatne pre každý jeden jej členský štát. V dôsledku imigrácie a zvýšenej mobility narástla etnická a kultúrna diverzita vo väčšine európskych štátov.^{16,17}

Politické hranice často svojvoľne ťahané a masová migrácia v priebehu stáročí, vytvorili v Európe mozaiku rôznych identít.¹⁸ Vyšší nárast etnickej diverzity možno monitorovať od 70. rokov 20. storočia a to predovšetkým v západných európskych štátoch (Francúzsko, Španielsko, Veľká Británia, Belgicko, či Holandsko) ako dôsledok nárastu počtu migrantov z bývalých kolónií. Čo sa týka štátov východnej časti Európy, podstatný nárast príchodu migrantov do týchto krajín možno považovať za priamy následok pádu autoritatívnych režimov a ich demokratizačného úsilia. Juhoeurópske krajiny ako Portugalsko, Španielsko či Taliansko zaznamenali zvýšený prílev migrantov predovšetkým z Afriky a Latinskej Ameriky v polovici 90. rokov. Celkovým výsledkom je už spomínaný

---

¹⁵ ÖNER, S., 2004. The Limits of European Integration: The Question of European Identity. [cit.2015-06-01]. Dostupné na internete: <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/3/417.pdf>> p. 31

¹⁶ *Ibidem.* p. 32

¹⁷ Kultúrna diverzita jednotlivých štátov nesúvisí len s imigráciou, ale aj s pôvodnými minoritami.

¹⁸ DESSANTI, C., 2014. Hope and Despair for Europe's Ethnic Minorities. In: THE FOREIGN OBSERVER. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete: <<http://www.theforeignobserver.com/2014/12/01/hope-despair-europes-ethnic-minorities/>>

nárast a rozšírenie etnickej a tým pádom aj kultúrnej diverzity prakticky v každej európskej krajine.¹⁹

V súčasnosti je podiel etnických minorít na celkovej populácii v Európe približne 8 až 14 %.²⁰ Vzhľadom na vyššie uvedené historické udalosti, ktoré viedli k neustále rastúcej diverzite, nie je etnická, kultúrna a jazyková diverzita, ktorá je v súčasnosti charakteristická pre väčšinu členských štátov Európskej únie ničím novým ani prekvapivým. Na druhej strane však s narastajúcou diverzitou čelia minority novým problémom, súvisiace s revitalizáciou etnocentrizmu, či etnického extrémizmu, ktorým sa budeme v článku bližšie venovať neskôr.

Pre porovnanie, zatiaľ čo v roku 1980 3,3 %²¹ populácie európskych členských štátov OECD tvorili cudzinci s trvalým pobytom v danom štáte (t. j. tí, čo nie sú vlastníkami občianstva), v roku 2011 to bolo už 6,8 %.²² Vzhľadom na veľké časové rozpätie, zaznamenaný nárast nepôsobí výnimočne, čo má vplyv na tendenciu podceňovania diverzity. V tomto kontexte je však nevyhnutné zdôrazniť, že migranti, ktorí už status občana nadobudli sa do týchto štatistík už viac nezapočítavajú ako cudzinci s trvalým pobytom na území danej krajiny, pričom ale stále môžu byť vnímaní ako odlišní od pôvodných obyvateľov krajiny. Z tohto dôvodu možno za presnejší ukazovateľ narastajúcej diverzity považovať počet novo prichádzajúcich imigrantov ročne. Kým v 80. rokoch bol priemerný príchod imigrantov do európskych krajín OECD v priemere 1 070 000, v 90. rokoch to bolo už takmer 2 000 000 každoročne.²³

„Zatiaľ čo národná identita sa formovala ako identita legitimizujúca inštitucionálne usporiadanie spoločnosti, identita minoritných národností, etník a ďalších nezahrnutých

---

¹⁹HOOGHE, M. *et al.*, 2006. Ethnic Diversity, Trust and Ethnocentrism in Europe. A Multilevel Analysis in 21 European Countries. [cit.2015-10-01]. Dostupné na internete:

<http://www.researchgate.net/publication/228389221_Ethnic_diversity_trust_and_ethnocentrism_and_Europe_A_multilevel_analysis_of_21_European_countries> p. 4

²⁰DESSANTI, C., 2014. Hope and Despair for Europe's Ethnic Minorities. In: THE FOREIGN OBSERVER. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete: <<http://www.theforeignobserver.com/2014/12/01/hope-despair-europes-ethnic-minorities/>>

²¹HOOGHE, M. *et al.*, 2006. Ethnic Diversity, Trust and Ethnocentrism in Europe. A Multilevel Analysis in 21 European Countries. [cit.2015-10-01]. Dostupné na internete:

<http://www.researchgate.net/publication/228389221_Ethnic_diversity_trust_and_ethnocentrism_and_Europe_A_multilevel_analysis_of_21_European_countries> p. 4

²²OECD, 2014. Country statistical profile: European Union. [cit.2015-05-02]. Dostupné na internete: <http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-european-union_20752288-table-eu>

²³HOOGHE, M. *et al.*, 2006. Ethnic Diversity, Trust and Ethnocentrism in Europe. A Multilevel Analysis in 21 European Countries. [cit.2015-10-01]. Dostupné na internete:

<http://www.researchgate.net/publication/228389221_Ethnic_diversity_trust_and_ethnocentrism_and_Europe_A_multilevel_analysis_of_21_European_countries> p. 4

skupín sa upevnila ako identita rezistencie, teda ako odporu voči tejto exklúzii a asimilácii.²⁴ V dôsledku narastajúcej diverzity boli jednotlivé členské štáty časom konfrontované s fenoménom multikulturalizmu a zaujali k nemu vlastný postoj, nakoľko majú rôzne vnímanie tohto pojmu a každý štát má napriek zjednocovacím snahám EÚ ešte stále vlastnú migračnú a azylovú politiku. Z tohto dôvodu je v súčasnosti v každom štáte iná situácia, nakoľko rôzne (ne)zvládajú narastajúcu kultúrnu diverzitu na svojom území. Každý členský štát využíva odlišné politické nástroje na riešenie potrieb svojich národnostných menšín a imigrantov.²⁵

2.1 Otázka multikulturalizmu – prístupy vybraných členských štátov

Pre EÚ uvedený stav neznamena, že by nemala ďalej pokračovať v harmonizácii jednotlivých politík členských štátov. Práve naopak mala by sa počas tohto procesu poučiť z chýb členských štátov, ktoré multikulturalizmus nezvládli a nezopakovať ich pri aplikácii kultúrnej politiky na multikultúrny priestor Európskej únie. Opäť je však potrebné zdôrazniť, že EÚ nestojí pred ľahkou úlohou ani v prípade, že by jej členské štáty s delegovaním svojich kompetencií v kultúrnej oblasti súhlasili a s jej ďalším geografickým rozširovaním o nových členov bude len ťažšou. Zároveň taktiež nemožno predpokladať, že multikulturalita na úrovni EÚ bude bezproblémovo fungovať, pokiaľ ešte stále nebude vyriešená multikulturalita vo vnútri jednotlivých členských štátov.

Nielen multikulturalizmus má v jednotlivých členských štátoch rozdielny význam, ale aj národná identita znamená v každom z nich do istej miery niečo iné, nakoľko vznikla na rôznych hodnotách a za odlišných okolností. Napríklad francúzska národná identita bola založená predovšetkým na jazyku a politických hodnotách. Nemecká národná identita vznikla predovšetkým na etnickom pôvode a holandská bola založená na troch pilieroch, protestantskom, katolíckom a socialistickom.²⁶ Podobne ako nemecká národná identita aj slovenská národná identita je založená predovšetkým na etnickom pôvode, pričom je nevyhnutné poznamenať, že etnicita je vnímaná predovšetkým ako ideologický nástroj diferenciácie a polarizácie slovenskej spoločnosti.²⁷

---

²⁴ OČKO, P., 2004. Evropská identita v informační společnosti. In: Acta oeconomica Pragensia. s. 50

²⁵ ZÁGORŠEKOVÁ, M., B., 2009. Kultúry v medzinárodných vzťahoch. s. 105

²⁶ FUKUYAMA, F., 2012. The Challenges for European Identity. In: The Global Journal. [cit.2015-25-01]. Dostupné na internete: <<http://theglobaljournal.net/article/view/469/>> p. 11-14

²⁷ TECHNICKÁ UNIVERZITA KOŠICE. Národná identita a kultúra, národné a štátne záujmy. [cit.2015-07-01]. Dostupné na internete:

Vzhľadom na vnímanie svojej identity sa jednotlivé štáty, ako bolo uvedené vyššie, rôznym spôsobom postavili k riešeniu problémov asimilácie národnostných menšín a narastajúceho počtu imigrantov na ich území. Ich postoj spočíval, ako vyplýva z nasledujúcej analýzy F. Fukuyamu, predovšetkým na odlišnej interpretácii multikulturalizmu.

F. Fukuyama²⁸ uvádza pre porovnanie príklad Francúzska, Nemecka, Holandska a Veľkej Británie, pričom Francúzsko je napriek pomerne častým nepokojom podľa neho krajinou, v ktorej bola myšlienka multikulturalizmu zvládnutá najlepšie, nakoľko mali mať imigranti pomerne jednoduchý proces asimilácie spočívajúci v naučení sa jazyka a stotožnení sa s hodnotami a princípmi francúzskej spoločnosti ako aj s liberálnou politickou identitou. F. Fukuyama to považuje za najväčší úspech spomedzi spomenutých krajín napriek tomu, že v realite boli koniec koncov predovšetkým imigranti z vybraných krajín (napr. Alžírsko) diskriminovaní a nemali rovnaké pracovné príležitosti, aj keď sa spomenutým kritériám prispôbali a verili v ciele, ktoré im francúzska spoločnosť stanovila, ale neboli schopní ich dosiahnuť. V tomto kontexte sa možno prikloniť ku skeptickým tvrdeniam niektorých odborníkov hovoriacich o zlyhaní multikulturalizmu, keď z viacerých prístupov jednotlivých štátov k multikulturalizmu možno za najúspešnejší považovať prístup, ktorý aj keď nie zámerne, ale predsa umožnil diskrimináciu imigrantov a minorít.

V Nemecku napríklad, ako uvádza F. Fukuyama,²⁹ donedávna (do r. 2000) bolo oveľa ľahšie získať občianstvo pre etnického Nemca prichádzajúceho z Ruska, ako pre Turka, ktorý vyrastal v Nemecku, hovoril perfektne po nemecky a turečtinu neovládal vôbec, nakoľko nemecká identita bola založená predovšetkým na etnickom pôvode. Multikulturalizmus v Nemecku teda podľa F. Fukuyamu zlyhal, ale nielen z dôvodu nevhôle imigrantov integrovať sa do nemeckej spoločnosti. Chyba bola predovšetkým na strane nemeckej spoločnosti a jej prístupu ku komunitám imigrantov.

V Holandsku F. Fukuyama³⁰ videl najväčší problém v už spomínanej „pilarizácii“ spoločnosti, nakoľko každý si „mohol robiť, čo chcel“, pokiaľ tak konal v rámci svojej komunity. Takýto prístup viedol imigrantov k vytváraniu pilierov, v ktorých nemali možnosť

<http://www3.ekf.tuke.sk/re/Dopady%20vstupu%20do%20EU/V%EDzia%20v%FDvoja%20SR%20do%20roku%202020_IVO/16_narodna_identita.pdf>s. 227

²⁸ FUKUYAMA, F., 2012. The Challenges for European Identity. In: The Global Journal. [cit.2015-25-01]. Dostupné na internete: <<http://theglobaljournal.net/article/view/469/>> p. 11-14

²⁹FUKUYAMA, F., 2012. The Challenges for European Identity. In: The Global Journal. [cit.2015-25-01]. Dostupné na internete: <<http://theglobaljournal.net/article/view/469/>>p. 11-14

³⁰*Ibidem.* p.11-14

interakcie s pôvodnými holandskými obyvateľmi dokonca ani v školách, keďže tie mali tiež vlastné, čo výrazne sťažilo ich integráciu.

Vo Veľkej Británii však podľa F. Fukuyamu³¹ bolo zlyhanie v asimilácii imigrantov a to predovšetkým z dôvodu nesprávnej interpretácie multikulturalizmu. Vychádzali totiž z toho, že pluralizmus znamená úplné rešpektovanie autonómie jednotlivých komunit imigrantov a teda, že vláda nemá zohrávať žiadnu rolu v ich aktívnom integrovaní do britskej spoločnosti, tým pádom nemali možnosť posilňovať pocit príslušnosti ku štátu ani prostredníctvom vzdelávania.

Pri aplikovaní uvedených spôsobov interpretácie multikulturalizmu na súčasnú Európsku úniu možno konštatovať, že úspešnosť zachovania multikultúrneho charakteru spoločnosti pravdepodobne spočíva predovšetkým vo vzájomnom rešpektovaní kultúrnych odlišností, ktorými jednotlivé národné štáty disponujú, ako aj v rešpektovaní európskych kultúrnych hodnôt, ktoré sú pre tieto štáty spoločné. Z príkladov, ktoré F. Fukuyama uvádza, nesporne vyplýva, že rozdielne chápanie ako národnej (kultúrnej) identity, tak aj odlišne nesprávna interpretácia multikulturalizmu v jednotlivých krajinách jednak sťažuje pozíciu EÚ v snahe vytvorenia demokratickej pluralitnej spoločnosti, v ktorej prevláda „nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť“³² a zároveň do istej miery znemožňuje utváranie spoločných postupov pre členské krajiny v tejto oblasti. EÚ síce môže vytvárať jednotný rámec s odporúčacím charakterom, avšak vzhľadom na princíp subsidiarity majú členské štáty ešte stále vlastnú migračnú azylovú politiku ako aj politiku týkajúcu sa minorít a pod., čoho dôsledkom je rozdielny a často aj (z pohľadu EÚ) nesprávny prístup jednotlivých členských štátov k týmto otázkam.

3 K aktuálnym otázkam ochrany minorít

Veľké množstvo etnických menšín v Európe a absencia centralizovanej prieskumnej agentúry sťažujú nadobudnutie jasnej predstavy o tom, akým spôsobom a do akej miery sú jednotlivé skupiny obeťami predsudkov a pod.³³ Otázka ochrany práv menšín sa stáva aj

---

³¹ *Ibidem.* p.11-14

³² KONSOLIDOVANÉ ZNENIE ZMLUVY O EURÓPSKEJ ÚNII A ZMLUVY O FUNGOVANÍ EURÓPSKEJ ÚNIE

³³ DESSANTI, C., 2014. Hope and Despair for Europe's Ethnic Minorities. In: THE FOREIGN OBSERVER. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete: <<http://www.theforeignobserver.com/2014/12/01/hope-despair-europes-ethnic-minorities/>>

z tohto dôvodu čoraz diskutovanejšou a nielen Európska únia, ale aj celé medzinárodné spoločenstvo jej prisudzujú náležitú vážnosť. V nasledujúcej kapitole preto budeme venovať pozornosť predovšetkým konkrétnym krokom a opatreniam samotnej Európskej únie, ako aj krokom a opatreniam úzko súvisiacim s EÚ, zameraným na ochranu práv minorít v jednotlivých jej členských štátoch.

Napriek tomu, že otázky týkajúce sa minorít sú stále v kompetenciách členských štátov, Európska únia má snahu o stanovenie rámca ochrany minorít na nadnárodnej úrovni a o monitorovanie prístupu jednotlivých členských štátov k minoritám. Charta základných práv Európskej únie, ktorá „po prvýkrát v dejinách Európskej únie začleňuje do jedného textu všetky občianske, politické, hospodárske a sociálne práva európskych občanov, ako aj všetkých osôb žijúcich na území Únie,³⁴ a ktorá so vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti nadobúda záväzný právny charakter pre 25³⁵ členských štátov, obsahuje princíp nediskriminácie. Podľa princípu nediskriminácie sa „zakazuje akákoľvek diskriminácia najmä z dôvodu pohlavia, rasy, farby pleti, etnického alebo sociálneho pôvodu, genetických vlastností, jazyka, náboženstva alebo viery, politického alebo iného zmýšľania, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, narodenia, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie.“³⁶ V zmysle článku 21 tejto Charty sa tiež zakazuje akákoľvek diskriminácia z dôvodu štátnej príslušnosti. V Charte je zároveň kladený dôraz na skutočnosť, že „Únia rešpektuje kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť.“³⁷

Dohľad nad dodržiavaním základných ľudských práv a slobôd od roku 2007 vykonáva Agentúra Európskej únie pre základné práva (FRA), ktorá nahradila pôvodné Európske monitorovacie centrum rasizmu a xenofóbie (EUMC).³⁸

Dôležitú úlohu v tomto kontexte zohráva aj Európska rada, ktorá vypracovala Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín, ktorý vstúpil do platnosti v roku 1998³⁹

---

³⁴ EURÓPSKY PARLAMENT. Charta základných práv EÚ. [cit.2015-05-02]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/sk/0003fbe4e5/Charta-z%C3%A1kladn%C3%BDch-pr%C3%A1v-E%C3%9A.html>>

³⁵ Spojenému kráľovstvu a Poľsku bola vo veci jej uplatňovania udelená výnimka. In: EURÓPSKY PARLAMENT. Charta základných práv EÚ. [cit.2015-05-02]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/sk/0003fbe4e5/Charta-z%C3%A1kladn%C3%BDch-pr%C3%A1v-E%C3%9A.html>>

³⁶ CHARTA ZÁKLADNÁCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNIE, 2010.

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ EUROPSKAUNIA. Agentúra Európskej únie pre základné práva. [cit.2015-06-02]. Dostupné na internete: <http://www.europskaunia.sk/agentura_spolocenstva_fra>

³⁹ Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín bol prijatý Európskou radou v roku 1995 a do platnosti vstúpil v roku 1998. Doposiaľ bol ratifikovaný Albánskom, Arménskom, Rakúskom, Azerbajdžanom, Bosnou a Hercegovinou, Bulharskom, Chorvátskom, Cyprom, Českou republikou, Dánskom, Estónskom, Fínskom,

a možno ho považovať za najkomplexnejšiu zmluvu zameranú na ochranu práv osôb patriacich k národnostným menšinám. Pre štáty, ktoré tento Rámcový dohovor ratifikovali, totiž predstavuje právnu povinnosť podporovať úplnú a efektívnu rovnosť príslušníkov národnostných menšín vo všetkých oblastiach hospodárskeho, spoločenského, politického a kultúrneho života a zabezpečiť im dostatočné podmienky na to, aby mohli plne prejavovať, chrániť a rozvíjať svoju kultúru a identitu.

Poradný výbor Európskej rady pravidelne monitoruje stav implementácie spomínaného Rámcového dohovoru v jednotlivých zmluvných krajinách a o výsledkoch monitorovania informuje v jednotlivých správach o činnosti. Zatiaľ posledná, v poradí deviata správa o činnosti podáva informácie o stave za monitorovacie obdobie medzi júnom 2012 a májom 2014. Táto správa okrem iného poskytuje zhodnotenie trendov a výziev ochrany práv menšín v Európe. Kladie dôraz na skutočnosť, že pokiaľ majú štáty záujem o posilnenie integračného procesu, vytvorenie zdieľaného pocitu príslušnosti medzi všetkými jednotlivcami spoločnosti a zároveň o ochranu diverzity a podporu jednotlivcov v utvrdzovaní ich odlišných etnických, jazykových, kultúrnych a náboženských identít, je nevyhnutné, aby v tomto smere bola spoločstvu poskytnutá podpora ako zo strany majoritných národov, tak aj zo strany minorít. Štáty s cieľom dosiahnutia vnímania kultúrnej diverzity ako faktora obohacovania spoločnosti musia v zmysle Rámcového dohovoru „aktívne podporovať a pestovať atmosféru tolerancie a interkultúrneho dialógu.“⁴⁰ V prípade nedodržania tejto premisy bude pravdepodobne kultúrna diverzita vnímaná len ako zdroj napätia. V tomto kontexte Poradný orgán Európskej rady zároveň vyjadril znepokojenie nad nárastom „rasistického, xenofóbneho a extrémistického diskurzu v Európe, vrátane antisemitského,

---

Gruzínskom, Nemeckom, Maďarskom, Írskom, Talianskom, Lotyšskom, Lichtenštajnskom, Litvou, Maltou, Moldavskom, Čiernou Horou, Holandskom, Nórskom, Poľskom, Portugalskom, Rumunskom, Ruskou federáciou, San Marínom, Srbskom, Slovenskou republikou, Slovinskom, Španielskom, Švédskom, švajčiarskom, bývalou republikou Juhoslávie Macedónskom, Ukrajinou a Spojeným kráľovstvom. Štyri členské štáty Európskej rady – Belgicko, Grécko, Island a Luxembursko tiež tento rámcový dohovor podpísali, ale ešte neratifikovali. Andorra, Francúzsko, Monako a Turecko Dohovor nepodpísali. In: ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES, 2014. Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014. Council of Europe. . [cit.2015-06-02]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680097ec4>> p. 7

⁴⁰ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES, 2014. Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014. Council of Europe. . [cit.2015-06-02]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680097ec4>> p. 9

islamofóbneho, antirómskeho, antiimigrantského a antiutečeneckého diskurzu,⁴¹ ktorý možno v posledných rokoch v Európe pozorovať. Podobné konštatovania týkajúce sa tak dôležitých otázok nemožno prehliadať, preto aj v poslednej podkapitole nášho článku venujeme osobitnú pozornosť tejto tendencii. Považujeme ho totiž za jeden z možných dôsledkov snahy členských štátov o ochranu svojej kultúrnej identity v neustále sa prehĺbujúcom integračnom procese.

Poradný orgán Európskej rady⁴² označil tiež otázky týkajúce sa vzdelávania minorít v rodných jazykoch týchto minorít, ako aj oficiálne používanie týchto jazykov vo verejnom živote za vysoko aktuálne. Tieto otázky, ako je uvedené vo vypracovanej Správe o činnosti, zostávajú aj naďalej veľkou výzvou. Aj z tohto dôvodu je ďalšia podkapitola zameraná na analýzu funkcie jazyka ako základu kultúrnej identity.

3.1 Jazyk ako základ kultúrnej identity

Nakoľko jazyk možno považovať za základ kultúrnej identity ako jednotlivcov tak aj skupín, etník, minorít, či štátov, ktorých sú jednotlivci príslušníkmi, Európska únia kladie špecifický dôraz na rešpektovanie a ochranu jazykovej rozmanitosti ako jednotlivých členských štátov, tak aj minorít a regiónov.

Na neopomenuteľnú funkciu jazyka z kultúrneho hľadiska upriamuje pozornosť aj F. Fukuyama⁴³, ktorý zdôrazňuje, že jazyk je najdôležitejším nástrojom na vytváranie a prenášanie kultúry, čím v podstate predstavuje základ kultúrnej identity národných štátov. EÚ má v súčasnosti (k januáru 2015) dvadsaťštyri oficiálnych, t. j. úradných a pracovných jazykov – anglický, bulharský, český, dánsky, estónsky, fínsky, francúzsky, grécky, holandský, chorvátsky, írsky, litovský, lotyšský, maďarský, maltský, nemecký, poľský, portugalský, rumunský, slovenský, slovinský, španielsky, švédsky a taliansky.⁴⁴

Popri zdôrazňovaní rešpektovania bohatej kultúrnej rozmanitosti a zachovávanía a zveľaďovania európskeho kultúrneho dedičstva si Európska únia vzhľadom na ochranu záujmov členských štátov ako už bolo spomenuté, kladie za cieľ dohliadať na rešpektovanie jazykovej rozmanitosti Európy. Aj z tohto dôvodu prostredníctvom Európskej charty

---

⁴¹*Ibidem.* p. 10-11

⁴²*Ibidem.* p. 11

⁴³FUKUYAMA, F., 1999. Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. s. 188

⁴⁴EUROPEAN UNION. EU administration – staff, languages and location. [cit.2015-10-01]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/about-eu/facts-figures/administration/index_en.htm>

regionálnych alebo menšinových jazykov dopĺňa ochranu a rešpektovanie oficiálnych jazykov o ochranu historických, resp. tradičných regionálnych alebo menšinových jazykov.

Paradoxom je, že Európska únia menšinám priznáva právo na používanie regionálneho alebo menšinového jazyka, čím automaticky menšinám na základe tejto Charty prislúchajú aj ďalšie práva, ale je v kompetencii daného členského štátu, ktoré regionálne, či menšinové jazyky prijme, resp. schváli,⁴⁵ čo v praxi znamená, že v oblasti jazykov môže štát uplatniť svoju politickú suverenitu. Zároveň uznaním jazyka prispieva k zmene jeho politického a tým aj kultúrneho, či sociálneho statusu v spoločnosti.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti možno opäť podporiť tvrdenie, že jednotlivé členské štáty EÚ majú záujem ochraňovať svoju kultúrnu identitu, pričom hlavným dôvodom tejto ochrany je, že im zabezpečuje udržanie ich politickej suverenity, keď vo všetkých ostatných oblastiach prevládajú harmonizačné tendencie.

3.2 Etnocentrizmus

Ako už bolo spomenuté vyššie, Poradný orgán Európskej rady zároveň vyjadril znepokojenie nad nárastom „rasistického, xenofóbneho a extrémistického diskurzu v Európe, vrátane antisemitského, islamofóbneho, antirómskeho, antiimigrantského a antiutečeneckého diskurzu,“⁴⁶ ktorý možno v posledných rokoch v Európe pozorovať. Nakoľko podobných vyjadrení v poslednom čase čoraz viac pribúda, bude v nasledujúcej podkapitole našou snahou objasniť pojem etnocentrizmu a zároveň aspoň čiastočne podporiť uvedené tvrdenia výsledkami realizovaného prieskumu.

„Pocit kultúrnej príslušnosti „zakotvuje“ jedinca v určitej spoločnosti a kultúre. Plní tým funkciu dôležitého mechanizmu integrácie jedincov v rámci sociokultúrneho systému.“⁴⁷ Podľa Z. Lehmannovej je v tomto bode „s kultúrnou identitou úzko spojený kultúrny etnocentrizmus, ktorý sa rovnako ako kultúrna identita, tiež týka spoločnosti ako celku i každého individua“.⁴⁸ Autorka považuje kultúrny etnocentrizmus za rovnako prirodzený jav akým je aj kultúrna identita. Vzhľadom k tomu je objektívne zdôvodniteľné, prečo v prípade

---

⁴⁵EURÓPSKA CHARTA REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV

⁴⁶ ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES, 2014. Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014. Council of Europe. . [cit.2015-06-02]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680097ec4>> p. 10-11

⁴⁷LEHMANNOVÁ, Z., 2010. Paradigma kultur. s. 43

⁴⁸ *Ibidem.* s. 43

snahy členských štátov o ochranu svojej kultúrnej identity dochádza k revitalizácii etnocentrizmu, resp. etnického extrémizmu. Aj Z. Lehmannová upozorňuje na fakt, že „problematika kultúrnej plurality a identity má dnes rad praktických aplikácií. Kultúrna identita a s ňou spätý kultúrny etnocentrizmus môžu byť zdrojom konfliktných tendencií v spoločnosti a ľahkým predmetom manipulácie jednotlivcov i celých skupín. Môžu byť (a v súčasnom svete aj sú) zdrojom nacionalizmu, xenofóbie a môžu [dokonca] vyprovokovať kultúrnu genocídu.“⁴⁹

Kultúrny etnocentrizmus podľa Z. Lehmannovej „vyplýva z podvedomého presvedčenia, že všetci ľudia vnímajú, interpretujú, prežívajú a hodnotia atď. skutočnosť rovnakým spôsobom ako my sami. Druhou stránkou kultúrneho etnocentrizmu, ktorá vystupuje do popredia predovšetkým v situácii konfrontácie s inou kultúrou, je vnímanie vlastnej kultúry, vlastného spôsobu života a myslenia ako dokonalejšieho, „prirodzenejšieho“, progresívnejšieho, kultivovanejšieho atď.“⁵⁰ Dôsledkom existencie takéhoto etnocentrického vnímania vlastnej kultúry môžu vznikáť rôzne problémy a konflikty, nakoľko jeho dôsledkom je podceňovanie odlišných kultúr, snaha o ich akulturáciu, prevedenie na vlastnú „vieru“ a delenie sveta na „my“ a „oni“.⁵¹

K. Barger⁵² považuje etnocentrizmus za bežne používané slovo v kruhoch, kde etnicita, vzťahy medzi jednotlivými etnikami a podobné sociálne otázky sú predmetom záujmu. Zaužívaná definícia tohto pojmu podľa neho je podobne ako u Z. Lehmannovej myslenie si, že spôsoby zaužívané v spoločnosti, resp. skupine do ktorej patríme, sú nadradené ostatným alebo považovanie ostatných spoločností, skupín za podradnejšie v porovnaní s tou, ktorej súčasťou sme my. Etnocentrizmus je prakticky zložený z dvoch slov. Etnický sa vzťahuje na kultúrne dedičstvo a centrizmus odkazuje na centrálny, východiskový bod, z čoho vyplýva, že etnocentrizmus v podstate odkazuje na hodnotenie, resp. súdenie iných skupín z nášho vlastného kultúrneho hľadiska.⁵³

Po prvýkrát v histórii bol etnocentrizmus definovaný W. Sumnerom v roku 1906 ako „spôsob pohľadu na veci v rámci ktorého skupina ku ktorej jednotlivec patrí je centrom všetkého a všetky ostatné sú merané a hodnotené vzhľadom na skupinu daného jednotlivca.

---

⁴⁹ *Ibidem.* s. 43

⁵⁰ LEHMANNOVÁ, Z., 2010. Paradigma kultur. s. 43

⁵¹ *Ibidem.* s.43

⁵² BARGER, K., 2014. Ethnocentrism. [cit.2015-07-02]. Dostupné na internete:

<<http://www.iupui.edu/~anthkb/ethnocen.htm>>

⁵³ *Ibidem.*

Každá skupina považuje svoje vlastné zaužívané spôsoby za jediné správne. V prípade, že spozoruje odlišné zaužívané spôsoby u iných ľudí, tieto u nej vyvolávajú, podnecujú opovrhnutie,⁵⁴ resp. pohrdanie danou skupinou.

Etnocentrizmus je, ako uvádza K. Barger⁵⁵ vlastný každému jednotlivcovi, nakoľko je vo väčšine prípadov daný obmedzenými skúsenosťami jednotlivca, ktoré sú základom jeho nesprávnych predpokladov. Z uvedeného dôvodu sa mu podľa tohto autora nemožno nijakým spôsobom vyhnúť, je však možné ho rozoznať a snažiť sa o jeho kontrolu, čím prispejeme nielen k pochopeniu ostatných kultúr, ale aj svojej vlastnej. K. Barger⁵⁶ tvrdí, že s čím väčšou diverzitou v spoločnosti je jednotlivec konfrontovaný, tým ľahšie sa jej prispôsobí, z čoho logicky vyplýva, že nárast etnickej diverzity v členských štátoch EÚ, ktorá so sebou prináša aj kultúrnu a jazykovú rozmanitosť, by mal byť v tomto kontexte vnímaný pozitívne.

Na základe uvedeného sa domnievame, že etnocentrizmus ako taký škodlivý nie je, nepriaznivé však môžu byť dôsledky správania sa voči vybraným skupinám, resp. jednotlivcom na základe etnocentrizmu vnímaných ako menejcenných, či podradných a pod. Najškodlivejší vplyv má v tomto kontexte podľa nás nerozoznaný, resp. „skrytý“ etnocentrizmus, t. j. keď si jednotlivec, resp. skupina nedokážu priznať, že ich postavenie voči ostatným je definované na základe etnocentricky skresleného vnímania reality.

Pokiaľ jednotlivé členské štáty nebudú stotožnené s prehĺbujúcou sa integráciou a harmonizáciou postupujúcou na stále nové a nové oblasti, snaha o ochranu ich kultúrnej identity ako jediného zdroja ich politickej identity môže vyústiť do neželanej revitalizácie etnocentrizmu a etnického extrémizmu, čo by malo nepriaznivý dopad predovšetkým na jednotlivé minority v členských štátoch Únie, nakoľko by to viedlo k ich nepochopeniu a tým pádom pohrdaniu, presnejšie povedané k diskriminácii. V prípade takéhoto trendu by mohol etnocentrizmus mať nepriaznivý vplyv aj na postupujúcu európsku integráciu.

V súčasnosti sa táto hrozba stáva čoraz reálnejšou, nakoľko je v Európskej únii možné pozorovať takúto tendenciu. To, že revitalizácia a nárast etnocentrizmu môže v blízkej budúcnosti predstavovať reálny problém, potvrdil aj nedávny prieskum (jar 2014) amerického

---

⁵⁴SUMNER, W., 1906. In: JOHN, R., 2007. Ethnocentrism, Ethnoprference, Xenophobia, Peace in Race Relations – a New Understanding. In: The Occidental Quarterly. Dostupné na internete: <<http://www.toqonline.com/archives/v7n2/TOQV7N2John.pdf>>

⁵⁵BARGER, K., 2014. Ethnocentrism. [cit.2015-07-02]. Dostupné na internete: <<http://www.iupui.edu/~anthkb/ethnocen.htm>>

⁵⁶*Ibidem.*

Pew research centra,⁵⁷ ktorý bol zameraný na vybrané⁵⁸ členské štáty Európskej únie. Získané štatistické údaje totiž potvrdili pomerne veľké rozšírenie islamofóbie, antisemitizmu, či negatívneho postoja voči Rómom vo viacerých členských štátoch Európskej únie. Nepriaznivý postoj k Rómom prevláda predovšetkým v Taliansku (85 % obyvateľov) a vo Francúzsku (66 %). V Grécku, Veľkej Británii a Poľsku má negatívny postoj voči Rómom približne polovica obyvateľov a v Nemecku a Španielsku prinajmenšom každý štvrtý z desiatich občanov. Čo sa týka vnímania moslimov v uvedených krajinách, najkritickejší postoj k moslimom žijúcim na ich území majú obyvatelia Talianska (63 %), Grécka (53 %) a Poľska (50 %). Verejná mienka v Španielsku nie je jednoznačná v odpovedi na túto otázku. Naopak majorita obyvateľov Nemecka má voči moslimom postoj pozitívny. Najpriaznivejší postoj voči moslimom má Francúzsko, ktoré je zároveň aj krajinou s najväčším počtom moslimov. Stále však aj v tejto krajine 27 % občanov zastáva voči moslimským minoritám kritický postoj. Antisemitizmus v Nemecku síce od roku 1991 výrazne klesol z 24 % na 5 % a pomerne nízky podiel dosahuje aj vo Veľkej Británii, Francúzsku, či Španielsku (medzi 7 - 18 %) avšak občania Grécka majú zo skúmaných krajín najnepriaznivejší postoj voči Židom, až 47 % z nich sa prikláňa k antisemitizmu.⁵⁹

Postoj voči imigrantom v uvedených krajinách tiež nie je najpriaznivejší, pričom vychádza ako z ekonomických, tak aj kultúrnych dôvodov. Veľa občanov vníma imigrantov ako neschopných adaptovať sa na nové zvyky a spôsoby života, poprípade sú imigranti považovaní za jednu z príčin nezamestnanosti pôvodných obyvateľov daného štátu. V rozdelení priaznivých a nepriaznivých postojov voči migrantom zohráva veľkú úlohu ako vzdelanie, tak aj politické preferencie obyvateľov. Vo všeobecnosti sú imigrácii viac naklonení vysokoškolsky vzdelaní občania, ako tí s nižším vzdelaním. Antiimigrantské postoje zas prevládajú u pravicovo orientovaných občanov. Medzi krajiny s najväčšou podporou myšlienky obmedzovania imigrácie patria Grécko (86 %) a Taliansko (80 %),

---

⁵⁷ PEW RESEARCH CENTER, 2014. A Fragile Rebound for EU Image on Eve of European Parliament Elections. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.pewglobal.org/files/2014/05/2014-05-12_Pew-Global-Attitudes-European-Union.pdf> p. 28-32

⁵⁸Prieskum bola zameraný na Taliansko, Francúzsko, Grécko, Veľkú Britániu, Poľsko, Nemecko a Španielsko a vnímanie minorít Rómov, moslimov a Židov občanmi týchto vybraných členských štátov. Zároveň bol skúmaný aj postoj obyvateľov týchto štátov k imigrantom. In: PEW RESEARCH CENTER, 2014. A Fragile Rebound for EU Image on Eve of European Parliament Elections. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.pewglobal.org/files/2014/05/2014-05-12_Pew-Global-Attitudes-European-Union.pdf>

⁵⁹ PEW RESEARCH CENTER, 2014. A Fragile Rebound for EU Image on Eve of European Parliament Elections. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete: <http://www.pewglobal.org/files/2014/05/2014-05-12_Pew-Global-Attitudes-European-Union.pdf> p. 30-32

za nimi nasledujú Francúzsko a Veľká Británia (nad 50 %). V Nemecku a Poľsku je verejná mienka rozdelená medzi tých, ktorí chcú menej imigrantov a tých, ktorí si myslia, že úroveň imigrácie by mala zostať na približne rovnakej úrovni ako je teraz.⁶⁰

Tendencie smerujúce k revitalizácii etnocentrizmu bolo napríklad možné pozorovať aj vo voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2014. Niektoré extrémistické strany⁶¹ získali kreslá v Európskom parlamente. Vo viacerých členských štátoch Európskej únie sú súčasťou politickej scény extrémistické politické strany, ktoré sa hlásia k rasistickým, antiimigrantským, či antiminoritným politikám. Často vnímajú sami seba ako silne opozičné voči určitým skupinám, vrátane moslimov, imigrantov, či Rómov.⁶²

Uvedenú situáciu možno podľa nás považovať za pomerne znepokojujúcu a myslíme si, že by jej mala byť venovaná zvýšená pozornosť a to ako v samotných členských štátoch, tak aj na nadnárodnej európskej úrovni. Pokračovanie v takomto trende by totiž so sebou mohlo priniesť rozsiahle následky, v krajnom prípade zastavenie integrácie, dezintegráciu, či návrat Európy do stavu pred integračnými tendenciami.

Záver

Analýza postavenia národnej identity v procese európskej integrácie potvrdila, že napriek harmonizačným tendenciám v niekoľkých oblastiach (politickej, legislatívnej, ekonomickej, zahraničnopolitickej a bezpečnostnej), v rámci ktorých členské štáty prenechali časť svojej suverenity Európskej únii, možno postavenie národnej (kultúrnej) identity považovať za stále dominantné. Národné (kultúrne) identity jednotlivých národných štátov totiž vznikali a formovali sa v čase a ich integrita je založená na spoločnom jazyku, kultúre a vzdelanosti. Viazu sa na určitú tradíciu, historickú bázu a územie, sú založené na zdieľaných hodnotách a symboloch. Snahou Európskej únie je formovanie európskej identity podobným spôsobom, ako vznikali identity národné. Zároveň neharmonizovanú

---

⁶⁰ *Ibidem.* p. 28-29

⁶¹ Francúzska Front national (24), britská UK Independence Party (24), dánska DPP (4), holandská Freedom Party (4), maďarská Jobbik (4), grécka Golden Dawn (3) a pod. In: APELBLAT, M., 2014. How do we face extremists in the EU Parliament? In: EURACTIV. [cit.2015-05-02]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.com/sections/eu-elections-2014/how-do-we-face-extremists-eu-parliament-302533>>

⁶² ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES, 2014. Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014. Council of Europe. . [cit.2015-06-02]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680097ec4>>p. 11

kultúrnu oblasť možno v súčasnosti považovať za jediný zdroj politickej suverenity členských štátov EÚ, čoho výsledkom je snaha členských štátov o ochranu svojej kultúrnej identity. Výsledkom týchto dvoch skutočností je, že členské štáty zachovávaním svojich suverénnych kompetencií v kultúrnej oblasti, ktorá je vyjadrením národnej identity a tvorí neoddeliteľný základ identity štátu, tiež posilňujú dominanciu národných identít v integračnom procese, čo do istej miery pokračovanie v prehlbovaní integrácie sťažuje.

Z uvedeného dôvodu sme vzhľadom na cieľ príspevku považovali za nevyhnutné, bližšie preskúmať existujúcu a neustále narastajúcu diverzitu, ako v členských štátoch Únie, tak aj v EÚ ako celku. Štatistické údaje OECD predpoklad existujúcej a zároveň narastajúcej etnickej diverzity na území členských štátov EÚ potvrdili. Etnická diverzita so sebou prirodzene nesie aj diverzitu kultúrnu a jazykovú, obe tvoriace základ identity jednotlivcov, minorít, skupín imigrantov, ale aj už spomínaných členských štátov. Vzhľadom na vyššie uvedené tendencie členských štátov k ochrane ich kultúrnej identity, ako aj vzhľadom na skutočnosť, že každý štát má v týchto oblastiach suverénne kompetencie, sa prístupy jednotlivých štátov k otázkam minorít, imigrantov, či k problematike multikulturalizmu rôznia, čo opäť predstavuje potenciálnu prekážku ďalšieho prehlbovania európskej integrácie a zároveň nerovnaké, potenciálne diskriminačné, rasistické, či xenofóbne prístupovanie k jednotlivým menšinám, či iným marginalizovaným skupinám, čo možno v priestore Európskej únie, ktorá má ambície vytvorenia demokratickej, pluralitnej, tolerantnej, nediskriminačnej a solidárnej spoločnosti založenej na spravodlivosti a rovnosti, považovať za aktuálny a nezanedbateľný potenciálny problém.

Vzhľadom na úsilie Európskej únie o monitorovanie dodržiavania základných ľudských práv a slobôd, ako aj o monitorovanie prístupu jednotlivých členských štátov k minoritám a poskytovanie odporúčaní je zrejmé, že EÚ si túto hrozbu uvedomuje a snaží sa zabezpečovať preventívne opatrenia. EÚ v tejto oblasti na základe princípu subsidiarity nemá výlučnú, ale iba podpornú právomoc, čo ako sme v texte článku preukázali, výrazne oslabuje jej pozíciu.

Nakoľko možno etnocentrizmus považovať za rovnako prirodzený jav akým je aj kultúrna identita, je vysoko pravdepodobné, že snaha členských štátov o ochranu svojej kultúrnej identity je do značnej miery spätá s kultúrnym etnocentrizmom, ktorého hlavným z dôsledkov je podceňovanie odlišných kultúr, poprípade opovrhovanie nimi. Ochrana kultúrnej identity môže tým pádom ľahko vyústiť do revitalizácie etnocentrizmu, a tým byť zdrojom rôznych problémov a konfliktov s nepriaznivým dopadom predovšetkým

na jednotlivé minority a marginalizované skupiny, ale v konečnom dôsledku aj na pokračovanie európskej integrácie.

Hypotetické predpoklady o revitalizácii etnocentrizmu potvrdzujú aj výsledky nedávneho prieskumu Pew research centra, ktoré informujú o prevládajúcich antisemitských, antirómskych a islamofóbných postojov u väčšiny obyvateľstva vybraných monitorovaných štátov. Správu o podobných výsledkoch monitorovania podal aj Poradný výbor Európskej rady. Uvedené údaje sú podľa nás dostatočným dôkazom na podporu tvrdenia nevyhnutnosti zaoberania sa problematikou kultúrnej identity, ktorá ako zdroj politickej suverenity členských štátov podnecuje tieto štáty k jej ochrane, čím môže podnecovať revitalizáciu etnocentrizmu, či etnického extrémizmu.

Použitá literatúra:

ADVISORY COMMITTEE ON THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES, 2014. Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014. Council of Europe. [cit.2015-06-02]. Dostupné na internete:

<<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680097ec4>>50 p.

APELBLAT MOSE, 2014. How do we face extremists in the EU Parliament? In: EURACTIV. [cit.2015-05-02]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.com/sections/eu-elections-2014/how-do-we-face-extremists-eu-parliament-302533>>

BARGER KEN, 2014. Ethnocentrism. [cit.2015-07-02]. Dostupné na internete: <<http://www.iupui.edu/~anthkb/ethnocen.htm>>

BENNETT TONY, 2001. Differing Diversities. Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity. Strasbourg : Cultural Policy and Action Department : Council of Europe Publishing, 2001, p. 107-122, ISBN 92-871-4649-7.

CHARTA ZÁKLADNÁCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNIE, 2010. Úradný vestník Európskej únie C83/389.

CUMMINGS MILTON .C., Jr. – KATZ RICHARD S., 1987. The Patron State: Government and the Arts in Europe, North America, and Japan. 1987. 368 p., ISBN 978-01-9504-364-8.

- DESSANTI CLAUDIA, 2014. Hope and Despair for Europe's Ethnic Minorities. In: THE FOREIGN OBSERVER. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete: <<http://www.theforeignobserver.com/2014/12/01/hope-despair-europes-ethnic-minorities/>>
- EUROPEAN UNION EU administration – staff, languages and location. [cit.2015-10-01]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/about-eu/facts-figures/administration/index_en.htm>
- EURÓPSKA CHARTA REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV. Zbierka zákonov č. 588/2001.
- EUROPSKAUNIA. Agentúra Európskej únie pre základné práva. [cit.2015-06-02]. Dostupné na internete: <http://www.europskaunia.sk/agentura_spolocenstva_fra>
- EURÓPSKY PARLAMENT. Charta základných práv EÚ. [cit.2015-05-02]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/sk/0003fbe4e5/Charta-z%C3%A1kladn%C3%BDch-pr%C3%A1v-E%C3%9A.html>>
- FODOROVÁ VERONIKA – GRANČAY MARTIN – SZIKOROVÁ NÓRA *et al.*, 2012. Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie – Komplexný pohľad. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012, 306 s., ISBN 978-80-225-3383-6.
- FUKUYAMA FRANCIS, 1999. Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava : Vydavateľstvo AGORA s.r.o., 2005. 339 s., ISBN 80-969394-1-6.
- FUKUYAMA FRANCIS, 2012. The Challenges for European Identity. In: The Global Journal. [cit.2015-25-01]. Dostupné na internete: <<http://theglobaljournal.net/article/view/469/>> 18 p.
- HOOGHE MARC *et al.*, 2006. Ethnic Diversity, Trust and Ethnocentrism in Europe. A Multilevel Analysis in 21 European Countries. [cit.2015-10-01]. Dostupné na internete: <http://www.researchgate.net/publication/228389221_Ethnic_diversity_trust_and_ethnocentrism_and_Europe_A_multilevel_analysis_of_21_European_countries> 30 p.
- JACOBS DIRK – MAIER ROBERT, 1998. European identity: construct fact and fiction. In: GASTELAARS M. – DE RUIJTER A. (eds.), 1998. A United Europe. The Quest for a Multifaceted Identity. [cit.2014-07-01]. Dostupné na internete: <<http://users.belgacom.net/jacobs/europa.pdf>> p. 13-34
- JOHN ROBERT, 2007. Ethnocentrism, Ethnoprference, Xenophobia, Peace in Race Relations – a New Understanding. In: The Occidental Quarterly. Vol. 7, No. 2. Dostupné na internete: <<http://www.toqonline.com/archives/v7n2/TOQV7N2John.pdf>> 25 p.
- Konsolidované znenie zmluvy o európskej únii a zmluvy o fungovaní európskej únie. Úradný vestník C 83 z 30. marca 2010.

LEHMANNOVÁ ZUZANA, 2010. Paradigma kultur. Plzeň : Aleš Čeněk, 2010, 511 s., ISBN 978-80-7380-297-4.

MOKRE MONIKA, 2007. European cultural policies and European democracy. In: The Journal of Arts Management, Law and Society 37 (1). [cit.2015-05-01]. Dostupné na internete:

<<http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/ResearchTools/200303IDNETFinRep.pdf>>
p. 31-47

NOVOSÁD FRANTIŠEK, 2003. Národná identita voči novým výzvam. In: EURACTIV, 2003. [cit.2015-04-02]. Dostupné na internete:

<<http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/analyza/narodna-identita-voci-novym-vyzvam>>

OČKO PETR, 2004. Evropská identita v informační společnosti. In: Acta oeconomica Pragensia. roč. 12, č. 2, s. 45-65

OECD, 2014. Country statistical profile: European Union. [cit.2015-05-02]. Dostupné na internete: <http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-european-union_20752288-table-eu>

ÖNER SELCEN, 2004. The Limits of European Integration: The Question of European Identity. [cit.2015-06-01]. Dostupné na internete:

<<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/3/417.pdf>> p. 27-38

PEW RESEARCH CENTER, 2014. A Fragile Rebound for EU Image on Eve of European Parliament Elections. [cit.2015-08-02]. Dostupné na internete:

<http://www.pewglobal.org/files/2014/05/2014-05-12_Pew-Global-Attitudes-European-Union.pdf> 51 p.

SHORE CRIS, 2001. The cultural policies of the European Union and cultural diversity. Research position paper. In: BENNETT, TONY, Differing Diversities. Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity. Strasbourg : Cultural Policy and Action Department: Council of Europe Publishing, 2001, p. 107-122, ISBN 92-871-4649-7.

TECHNICKÁ UNIVERZITA KOŠICE. Národná identita a kultúra, národné a štátne záujmy. [cit.2015-07-01]. Dostupné na internete:

<http://www3.ekf.tuke.sk/re/Dopady%20vstupu%20do%20EU/V%EDzia%20v%FDvoja%20SR%20do%20roku%202020_IVO/16_narodna_identita.pdf> s. 219-230

VLACHOVÁ KLÁRA – ŘEHÁKOVÁ BLANKA, 2004. Národ, národní identita, národní hrdost v Evropě. In: Sociologický časopis. roč. 40, č. 4. [cit.2015-06-01]. Dostupné na internete:

<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d2fe757af6ca935d6d1d996e3349242406475ee0_534_416v_lach19.pdf> s. 489-508

ZÁGORŠEKOVÁ MARTA B., 2009. Kultúry v medzinárodných vzťahoch. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2009, 160 s. ISBN 978-80-225-3804-6.

ZÁGORŠEKOVÁ MARTA B., 2011. Medzikultúrne vzťahy. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011, 116 s. ISBN 978-80-225-3176-4.

Kontakt

Ing. Zuzana Krkošková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

zuzana.krkoskova@euba.sk

Aktuálne trendy v rámci systému riešenia sporov vo Svetovej obchodnej organizácii

2. časť

Katarína Brocková

Abstrakt

Systém riešenia sporov v rámci Svetovej obchodnej organizácie je unikátnym vo sfére riešenia sporov medzi suverénnymi štátmi. Svojou exkluzivitou, efektívnosťou, promptnosťou a odbornou vybavenosťou členov porôt i Odvolacieho orgánu WTO, jeho mandátom a najmä spôsobmi vynútiteľnosti implementácie odporúčaní Orgánu pre riešenie sporov WTO prispieva k stabilizácii a rozvoju multilaterálneho obchodného systému. Vzhľadom na rôznorodosť členov WTO najmä z hľadiska ich ekonomickej sily a možnosti zapojenia do multilaterálnej výmeny tovarov a služieb však dochádza k situáciám, kedy systém riešenia sporov neposkytuje reálne ekvivalentné možnosti využitia pre všetkých členov WTO. Cieľom tohto článku je analyzovať aktuálny stav a trendy vo vývoji systému riešenia sporov vo WTO a načrtnúť niektoré navrhované spôsoby jeho reformy.

Kľúčové slová: Svetová obchodná organizácia, systém riešenia obchodných sporov, rozvojové štáty, reforma systému riešenia sporov, odvetné opatrenia

Klasifikácia JEL: F13, K41

Abstract

The dispute settlement system within the World Trade Organization is a unique system of dispute settlement among sovereign states. Its exclusivity, effectiveness, prompt manner of dispute resolution and expertise of panel and Appellate Body members, its mandate and manner of enforcing implementation of WTO DSB recommendations contributes to the stability and further development of the multilateral trade system. Considering the diversity of the WTO members based on their economic power and opportunities to participate in the multilateral exchange of goods and services, there are circumstances in which the current dispute settlement system does offer equivalent opportunities to all WTO members. The aim of this article is to analyze the current status and trends in the development of the WTO dispute settlement system as well as some of the suggested paths of its reform.

Kľúčové slová: World Trade Organization, system of dispute settlement, developing countries, reform system of dispute settlement

JEL Classification: F13, K41

Najdôležitejším ukazovateľom efektívnosti a spoľahlivosti systému riešenia medzinárodných sporov vo WTO je dôvera zo strany rozvojových, ale i hospodársky vyspelých štátov preukazovaná neutíchajúcim záujmom o riešenie vzájomných obchodných sporov práve na tomto fóre. Ide pritom o čoraz komplexnejšie obchodné spory, ktorých riešenie v rámci systému riešenia sporov vo WTO je spojené s vysokými personálnymi i finančnými nákladmi.

Okrem nesporne dôležitých procesných otázok, ktoré boli predmetom diskusií členských štátov WTO v rámci Orgánu pre urovnávanie sporov, nesmierne významným prínosom práce porôt a Odvolacieho orgánu v rámci systému riešenia sporov vo WTO je komplexné posudzovanie sporov s „globálnym významom“. Takýmito spormi sú najmä prípady obchodných opatrení členských štátov zamerané na ochranu verejného zdravia, či životného prostredia, ktorých počet v ostatnej dobe narastá. Ide najmä o skupinu sporov súvisiacich s opatreniami austrálskej vlády zameranými na obmedzenie možností využívania marketingových prostriedkov pri predaji cigariet, čo na druhej strane porušuje záväzky tohto člena voči ostatným členom WTO z dohôd TRIPS. Podobne i Spojené štáty americké z dôvodu ochrany zdravia verejnosti pred škodlivými účinkami tabakových výrobkov a v záujme zníženia závislosti populácie na tabakových výrobkoch prijali opatrenia zakazujúce predaj a distribúciu ochutených cigariet. Podobným problémom sa zaoberá sprísnenie predpisov v Spojených štátoch amerických týkajúce sa označenia pôvodu mäsových výrobkov.¹

Rovnako páľčivým problémom riešeným na pôde WTO je nachádzanie rovnováhy medzi pravidlami multilaterálneho obchodného systému a ochranou životného prostredia. V súčasnosti sa na pôde WTO rieši spor proti Spojeným štátom americkým, ktoré zaviedli reštriktívne opatrenia na označovanie konzerv tuniaka označením „*dolphin safe*“.² Stretnutie Orgánu pre urovnávanie, na ktorom sa viac-menej automaticky ustanovili poroty v príslušných sporoch, poslúžilo členom WTO, ktorí sa na ňom zúčastnili, ako fórum na vyjadrenie názorov na tieto výsostne aktuálne a citlivé témy.

Podobne citlivou témou medzi rozvojovými a hospodársky vyspelými štátmi na pôde WTO je i udržateľné využívanie prírodných zdrojov. V súčasnosti prebieha šesť paralelných

---

¹Pozri bližšie WT/DS384, United States – Certain Country of Origin Labelling (COOL)

²Pozri bližšie WT/DS381, United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products

sporov s touto tematikou proti Číne,³ ktorá zaviedla exportné reštrikcie na celý rad nerastných surovín s deklarovým cieľom ochrany životného prostredia a zachovania vyčerpatelných prírodných zdrojov. V tomto prípade bol využitý aj článok 9 Dohovoru o postupoch a pravidlách urovnávania sporov, podľa ktorého je v prípade sporov iniciovaných v tej istej záležitosti preferované ustanovenie spoločnej poroty. V týchto prípadoch boli ustanovené dve poroty,⁴ z ktorých sa každá zaoberá tromi spormi rôznych žalobcov proti Číne. Skutočnosť, že až dvadsať členov WTO v týchto sporoch vystupuje v pozícii tretích strán dokazuje globálny význam otázok riešených v týchto sporoch.

Ako už mnohokrát v minulosti, aj v týchto sporoch orgány pre riešenie sporov WTO prispeli k výkladu mnohých doposiaľ v praxi netestovaných ustanovení dohôd WTO, v tomto prípade Dohody o technických prekážkach obchodu. Významným prínosom pre právo WTO je posúdenie možnosti členov WTO prijímať technické opatrenia v obchode za účelom dosiahnutia „legitímnych cieľov“, akými v týchto prípadoch boli napríklad zníženie počtu fajčiacich mladých ľudí, ochrana spotrebiteľa zavedením povinnosti označovať pôvod výrobkov, alebo ochrana delfínov zavedením zákazu používať označenie „bezpečné pre delfíny“ (z angl. orig. „*dolphin safe*“) označovať konzervy tuniaka loveného v oblastiach, kde sa používajú techniky lovu výrazne ohrozujúce život delfínov. Odporúčania porôt a Odvolacieho orgánu v týchto prípadoch upresnili, že pre posúdenie týchto opatrení z hľadiska primeranosti miery, ktorou obmedzujú medzinárodný obchod,⁵ závisí od toho, do akej miery prispievajú samotné opatrenia k dosiahnutiu deklarovaného „legitímneho“ cieľa.

Ostatné roky boli vo vývoji WTO významné aj z hľadiska zvyšovania stupňa transparentnosti v rámci konania pred porotami a Odvolacím orgánom WTO. Zvyklosťou v rámci systému riešenia sporov vo WTO bolo, že konanie bolo dôverné až do momentu, kedy bola rozposlaná členom správa poroty, prípadne správa Odvolacieho orgánu. V dvoch prípadoch bola v štádiu rokovania poroty pripustená participácia verejnosti formou vnútorného televízneho okruhu v sídle WTO,⁶ konkrétne išlo o spory proti Kanade ohľadne opatrení pri výrobe obnoviteľných zdrojov energií,⁷ čo vyvolalo veľký záujem verejnosti. V

---

³Pozri bližšie WT/DS394, DS395, DS398, DS431, DS432, DS433

⁴Jedna porota rieši spory WT/DS394, DS395, DS398, druhá porota rieši spory WT/DS431, DS432, DS433

⁵V zmysle dohody TBT by tieto opatrenia boli v rozpore s pravidlami WTO v prípade, ak by obmedzovali medzinárodný obchod vo väčšej miere, než je nevyhnutné.

⁶Pozri bližšie správu predsedu DSB za rok 2012 o stave systému riešenia sporov vo WTO, dostupné na internete http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/bashir_13_e.htm

⁷Pozri bližšie spory WT/DS412 Canada – Renewable Energy, WT/DS426 Canada- Feed-in Tariff Program

jednom prípade bola povolená účasť verejnosti na konaní pred Odvolacím orgánom.⁸ Vo všetkých týchto prípadoch bol predpokladom súhlas sporových strán s takýmto postupom.

Ďalším novým prvkom v systéme riešenia sporov v rámci WTO je akceptovanie tzv. *amicus curiae briefs*, písomných podaní vo veci od osôb, ktoré nie sú priamymi účastníkmi sporu ani tretími stranami. Väčšinou ide o spory zaoberajúce sa otázkami životného prostredia, ochrany spotrebiteľa, prípade ochrany ohrozených živočíšnych druhov, ktoré vzbudzujú veľký záujem verejnosti. V takýchto prípadoch poroty, prípade Odvolací orgán dostávajú písomné stanoviská záujmových skupín, organizácií, prípadne i od jednotlivcov, ktorí takto prezentujú svoj pohľad na danú problematiku. V roku 2012 v spore *US – Tuna II (Mexico)*⁹ Odvolací orgán dostal štyri takéto *amicus curiae briefs*, pričom dal možnosť stranám v spore vyjadriť sa k nim. Napriek tomu však vo svojej záverečnej fáze uviedol, že pre svoje rozhodnutie nemusel tieto *amicus curiae briefs* zobrať do úvahy.¹⁰

Medzi významné úlohy Orgánu pre urovnávanie sporov nepochybne patrí aj dohľad nad implementáciou odporúčaní DSB v zmysle ustanovenia článku 21 ods. 6 Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov. Podľa vyjadrenia predsedu Orgánu pre urovnávanie sporov v rokoch 2012-2013 veľvyslanca Shahida Bashira je nesmierne zložitá stanoviť objektívne kritériá pre určenie, či odporúčania DSB boli splnené.¹¹ Splnenie odporúčaní Orgánu pre urovnávanie sporov vyžaduje komplexné posúdenie a z hľadiska rôznych dotknutých strán môže byť vnímané odlišne. Kým pre niektoré strany môžu byť prijaté opatrenia akceptovateľné, iné strany by implementáciu mohli považovať za neúplnú alebo nedostačujúcu. V mnohých prípadoch nemusí síce dôjsť k implementácii, môže však dôjsť k dohode medzi sporovými stranami na určitej inej forme kompenzácie, ktorá nezahŕňa zrušenie alebo úpravu opatrenia, ktoré bolo porotou alebo Odvolacím orgánom určené ako odporujúce pravidlám WTO, no nikto sa neobrátil na DSB so žiadosťou o konanie v zmysle článku 21 ods. 5 Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov. O takomto dojednaní sa ostatní členovia často nemusia dozvedieť, a preto je takmer nemožné objektívne určiť, či a kedy došlo k implementácii odporúčaní DSB zo strany člena WTO, resp. aký je stav daného sporu medzi členmi.

---

⁸Išlo o spor WT/DS384, DS386, US-COOL

⁹Spor WT/DS381

¹⁰Správa Odvolacieho orgánu, *US – Tuna II (Mexico)*, odsek 8 (WT/DS381/AB/R)

¹¹http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/bashir_13_e.htm

Napriek tomu, podľa zdrojov WTO je približná úroveň úspešnej implementácie odporúčaní až deväťdesiat percent.¹²

1 Navrhované spôsoby reformy systému riešenia sporov v rámci WTO

Vzhľadom na rôznorodosť členských štátov WTO, najmä pokiaľ ide o ich ekonomickú silu a mieru zapojenia do svetovej výmeny tovarov a služieb nefunguje aktuálny systém vynútenia implementácie rozhodnutí Orgánu pre riešenie sporov WTO najmä formou odvetných opatrení pre všetkých členov rovnako efektívne. Medzi navrhované spôsoby reformy systému pre riešenie sporov vo WTO patrí preto najmä zavedenie alternatívnych spôsobov a zmena podmienok uplatnenia odvetných opatrení.

Všeobecne vnímaným problémom v zavedení akejkoľvek zmeny do systému riešenia sporov vo WTO je princíp konsenzu, ktorý v praxi vyžaduje súhlas všetkých 160 členov WTO s akoukoľvek zmenou Dohovoru o pravidlách a postupoch urovnávania sporov¹³. Vzhľadom však na mnohé nedostatky dohôd WTO obsahujúcich hmotnoprávne ustanovenia upravujúce fungovanie multilaterálneho obchodného systému, je pravdepodobné, že súhlas členských štátov s akoukoľvek zmenou DSU bude až druhoradý a bude taktiež podmienený splnením jednotlivých požiadaviek na zmenu pravidiel v iných dohodách.

Medzi menej radikálne spôsoby, ako dosiahnuť zmenu systému patrí interpretačná právomoc porôť v sporoch, ktoré môžu vyriešiť mnohé nedostatky systému riešenia sporov. Tento spôsob riešenia niektorých problémov systému je podporený aj faktom, že samotný Dohovor o postupoch a pravidlách pri urovnávaní sporov v článku 3.2 výslovne povoľuje interpretáciu „existujúcich ustanovení dohôd WTO v súlade s pravidlami výkladu medzinárodného práva verejného“.

Medzi spôsoby reformy systému pre riešenie sporov vo WTO, ktoré sú považované za kľúčové pre dosiahnutie vyššej efektívnosti systému pre rozvojové štáty, je reforma spôsobu a foriem uplatňovania odvetných opatrení. V súčasnosti Dohovor o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov umožňuje ako jedinú trvalú formu nápravy okamžité odstránenie alebo zmenu opatrenia členského štátu, ktoré je v rozpore v pravidlami WTO. Ak povinná

---

¹²http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/bashir_13_e.htm

¹³ Dohovor o postupoch a pravidlách urovnávania sporov, Príloha 2 k Dohode o založení Svetovej obchodnej organizácie, dostupné na internete na: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dsu_e.htm

strana túto svoju povinnosť v primeranej lehote nesplní, prichádzajú do úvahy dva druhy dočasnej nápravy, a to finančná kompenzácia poškodenému štátu, ak sa na nej strany dohodnú, alebo odvetá zo strany poškodeného člena WTO formou pozastavenia koncesíí.

Kompenzácia za neimplementáciu odporúčaní Orgánu pre urovnávanie sporov je upravená v článku 22 ods. 1 Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov. Ide o nápravu, ktorá je dobrovoľná a musí byť dohodnutá oboma stranami sporu. Kompenzácia prebieha vo väčšine prípadov vo forme finančnej náhrady a v praxi nie je využívaná veľmi často. Vzhľadom na jej limitovanú využiteľnosť v praxi, najmä vzhľadom na nevyhnutnosť dosiahnutia dohody, jedným z načrtnutých spôsobov reformy systému by bolo zavedenie povinnej finančnej kompenzácie v prípade, ak nedôjde k dobrovoľnému a promptnému plneniu odporúčaní zo strany, ktorá prehrala spor.¹⁴ Tento spôsob odvety by s najväčšou pravdepodobnosťou zefektívnil vynútiteľnosť záväzkov z dohôd WTO, keďže jej efektívnosť by nebola závislá od ekonomickej veľkosti štátu, ktorý má možnosť odvetné opatrenie využiť. Žiadny z orgánov systému na riešenie sporov WTO nemá v súčasnosti právomoc zaviazať štát odmietajúci podrobiť sa odporúčaniam DSB poskytnúť finančnú kompenzáciu poškodenému štátu, ak sa na tom sami nedohodnú. Zavedenie takejto povinnosti by vyžadovalo konsenzus a príslušnú zmenu Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov.

Ekvádor a najmenej rozvinuté krajiny už v minulosti navrhli tento spôsob reformy systému na riešenie sporov WTO¹⁵, t. j. výslovne umožniť strane, ktorá spor vyhrala, možnosť výberu medzi periodicou peňažnou platbou a pozastavením koncesíí, alebo zavedením automatickej povinnosti platiť kompenzáciu, až pokiaľ člen WTO nesplní svoje povinnosti. Ako problematická sa tu javí vymožitelnosť finančnej kompenzácie od suverénnych štátov bez možnosti uplatnenia určitej odvetnej sankcie.

Ďalšou navrhovanou možnosťou z hľadiska zefektívnenia plnenia odporúčaní Orgánu pre urovnávanie sporov zo strany členov WTO je pozastavenie neobchodných práv, napríklad hlasovacích práv vo WTO¹⁶ alebo celkovo pozastavenie prístupu k systému pre riešenie sporov vo WTO v prípade. Takým spôsobom by štát odmietajúci plniť odporúčania Orgánu pre urovnávanie sporov sám seba pozbavil možnosti využiť tento systém, ak by došlo k

---

¹⁴ Zimmermann T.A.: The DSU Review (1998-2004): Negotiations, Problems and Perspectives, dostupné na internete: http://www.zimmermann-thomas.de/publikationen/zimmermann_dsu_kvdb-06.pdf

¹⁵ WTO document TN/DS/W/9 str.5, TN/DS/W/17 bod 13, TN/DS/W/33 bod 4

¹⁶ Bartels L.: Making WTO Dispute Settlement Work for African Countries: An Evaluation of Current Proposals for Reforming the DSU, dostupné na internete: http://www.academia.edu/6247210/Making_WTO_Dispute_Settlement_Work_for_African_Countries_An_Evaluation_of_Current_Proposals_for_Reforming_the_DSU

poškodeniu jeho práv iným členom WTO.¹⁷ Tento spôsob nápravy by bol zrejme výrazne efektívny aj v prípadoch, kedy sú povinnými štátmi ekonomicky silné štáty a na strane výhercov sporu malé rozvojové štáty. Vzhľadom na to, že väčšina sporov vo WTO prebieha najmä medzi hospodársky vyspelými štátmi, hrozba zablokovania ich prístupu k systému na riešenie sporov by mala byť pomerne efektívna. V každom prípade by reálne zavedenie takéhoto spôsobu odvety malo brať do úvahy význam a rozsah poškodených práv, aby aplikácia takéhoto „trestu“ nebola výrazne disproporčná.

Zjednodušený prístup k tzv. krížovej odвете, to znamená možnosť uplatniť odvetné opatrenia v iných sektoroch ako v tých, v ktorých došlo k poškodeniu ekonomických záujmov členských štátov WTO priamo bez toho, aby člen musel preukazovať neefektívnosť uplatnenia odvetných opatrení v rovnakom sektore v zmysle článku 22 ods. 3 Dohovoru o postupoch a pravidlách pri urovnávaní sporov, je taktiež jedným zo spôsobov zefektívnenia vynútiteľnosti odporúčaní Orgánu pre riešenie sporov WTO.

Zatiaľ najrevolučnejšia myšlienka z hľadiska reformy systému odvetných opatrení v rámci WTO prišla zo strany rozvojových krajín v podobe návrhu na zavedenie „prenosných“ odvetných opatrení¹⁸. V zmysle tohto návrhu by štát, ktorý získal autorizáciu Orgánu pre urovnávanie sporov na uplatnenie odvetných opatrení, mohol prostredníctvom rokovania alebo aukcie previesť svoje práva na odvetné opatrenia na člena WTO, ktorý by ich bol schopný čo najefektívnejšie využiť a v čo najväčšej miere z nich profitovať. Malé rozvojové štáty ako Ekvádor by takýmto spôsobom mohli zabezpečiť najvyššiu účinnosť takýchto sankcií prostredníctvom ich transferu v prípade, ak samé nemajú možnosť efektívne pozastaviť koncesie členovi porušujúcemu pravidlá WTO. Niektorí odborníci dokonca tvrdia, že tento koncept je v súlade so súčasným znením DSU, nakoľko sa približuje konceptu kolektívnych protiopatrení, ktorých legitimita vychádza z multilaterálneho charakteru multilaterálnych dohôd, ktorých porušenie má taktiež multilaterálny efekt.¹⁹ Pre reálnu možnosť aplikácie takéhoto spôsobu uplatnenia protiopatrení v rámci systému riešenia sporov vo WTO by však nepochybne bola potrebná explicitná úprava v Dohovore o postupoch a pravidlách urovnávania sporov, s ktorou by v rámci členskej základne WTO bolo pomerne

---

¹⁷ Asim Imdad Ali: Non-Compliance and Ultimate Remedies Under the WTO Dispute Settlement System, dostupné na internete: <http://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2003/1.pdf>

¹⁸ Bagwell K., Mavroidis P.C., Staiger R.W.: The Case for Auctioning Countermeasures in the WTO, dostupné na: http://www.stanford.edu/~kbagwell/Bagwell_Web/Auction.BMS.0706.paper.pdf

¹⁹ Yenkong Ngangjoh H.: Collective Countermeasures and the WTO Dispute Settlement: 'Solidarity Measures Revisited', Nordic Journal of Commercial Law 2004/2, str. 3, dostupné na: http://www.njcl.fi/2_2004/article2.pdf

náročné dosiahnuť konsenzus. Vzhľadom na to, že takéto opatrenia by mohli mať záujem využívať najmä rozvojové štáty proti hospodársky vyspelým štátom, tieto by takýto návrh s najväčšou pravdepodobnosťou nepodporili.

Možnosť zavedenia retroaktívnych odvetných opatrení je taktiež jedným z diskutovaných spôsobov reformy systému riešenia sporov v rámci WTO, keďže v súčasnosti napriek absencii explicitnej úpravy v Dohovore o postupoch a pravidlách urovnávania sporov spravidla sa odvetné opatrenia v rámci systému riešenia sporov vo WTO uplatňujú prospektívne. Predpokladá sa, že výslovné zavedenie retroaktívnych odvetných opatrení by mohlo zabezpečiť efektívnejšie vyriešenie sporu vzhľadom na väčšiu ochotu sporových strán dohodnúť sa na vzájomne výhodnom riešení.

Záver

Napriek spomínaným nedostatkom a praktickým problémom, s ktorými sa sporové strany, ale aj tretie strany stretávajú pri obchodných sporov riešených v rámci systému pre riešenie sporov WTO, zostáva uvedený systém naďalej jedným z najefektívnejších a najproduktívnejších systémov riešenia medzinárodných sporov vôbec. Miera zapojenia hospodársky vyspelých i rozvojových štátov do tohto systému je ukazovateľom jeho opodstatnenosti a nenahraditeľnosti.

Skutočnosťou zostáva, že všetky členské štáty WTO stále nemajú možnosť v rovnakej miere efektívne využívať systém pre urovnávanie sporov najmä vzhľadom na svoje ekonomické možnosti využitia odvetných opatrení. Navrhované spôsoby reformy systému na urovnávanie sporov sú síce už niekoľko rokov vo fáze diskusií, avšak mnohé z nich si pre svoju prepracovanosť predpokladanú efektívnosť uzurpujú v odbornej verejnosti čoraz väčší záujem. Princíp konsenzu pre prijímanie zásadných rozhodnutí v rámci WTO zostáva však zatiaľ v tomto prípade zásadnou prekážkou reálnej reformy systému riešenia sporov vo Svetovej obchodnej organizácii.

Použitá literatúra:

ASIM IMDAD ALI: Non-Compliance and Ultimate Remedies Under the WTO Dispute Settlement System, dostupné na internete: <http://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2003/1.pdf>

BAGWELL K., MAVROIDIS P.C., STAIGER R.W.: The Case for Auctioning Countermeasures in the WTO, dostupné na: http://www.stanford.edu/~kbagwell/Bagwell_Web/Auction.BMS.0706.paper.pdf

BARTELS L.: Making WTO Dispute Settlement Work for African Countries: An Evaluation of Current Proposals for Reforming the DSU, dostupné na internete: http://www.academia.edu/6247210/Making_WTO_Dispute_Settlement_Work_for_African_Countries_An_Evaluation_of_Current_Proposals_for_Reforming_the_DSU

FRIED J.T.: 2013 in WTO Dispute Settlement, dostupné na internete: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/jfried_13_e.htm

WTO document TN/DS/W/9 str.5, TN/DS/W/17 bod 13, TN/DS/W/33 bod 4

YENKONG NGANGJOH H.: Collective Countermeasures and the WTO Dispute Settlement: 'Solidarity Measures Revisited', Nordic Journal of Commercial Law 2004/2, str. 3, dostupné na: http://www.njcl.fi/2_2004/article2.pdf

ZIMMERMANN T.A.: The DSU Review (1998-2004): Negotiations, Problems and Perspectives, dostupné na internete: http://www.zimmermann-thomas.de/publikationen/zimmermann_dsu_kvdb-06.pdf

Zoznam citovaných sporov

WT/DS455 Indonesia-Importation of Horticultural Products, Animals and Animal Products
WT/DS462 Russian Federation – Recycling Fee on Motor Vehicles, WT/DS463, WT/DS475
WT/DS474 European Union – Cost Adjustment Methodologies and Certain Anti-Dumping Measures on Imports from Russia

WT/DS458 Australia – Certain Measures Concerning Trademarks, Geographical Indications and Other Plain Packaging Requirements Applicable to Tobacco Products and Packaging

WT/DS406 United States – Measures Affecting the Production and Sale of Clove Cigarettes
WT/DS384, United States – Certain Country of Origin Labelling (COOL)

WT/DS381, United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products

WT/DS412 Canada – Renewable Energy

WT/DS426 Canada- Feed-in Tariff Program

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/1083/12 „Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného“.

Kontakt

Ing. Mgr. Katarína Brocková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

katarina.brockova@euba.sk

POKYNY PRE PRISPIEVATEĽOV

Textový editor:	Word
Riadkovanie:	1,5
Písmo v texte:	12 b. Times New Roman, zarovnaný
Veľkosť strany:	A4 (21cm x 29,7cm)
Okraje:	štandardné 2,5cm pre všetky strany
Dĺžka príspevku:	minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu
<u>Bez hlavičiek a číslovania strán.</u>	

Názov príspevku

(14b. Times New Roman - hrubé)

Meno a priezvisko autora

(12b. Times New Roman –kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

JEL Klasifikácia: Q40, Q30

Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman), 1,5 riadkovanie, zarovnané

1 Nadpisy (kapitoly) častí textu (14b. Times New Roman, hrubé, od kraja, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly a 1x od nasledujúcej vety, zarovnanie vľavo)

1. 1 Podnadvisy (12b. Times New Roman, hrubé, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly, 0x voľný riadok od nasledujúcej vety, zarovnanie vľavi

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (12b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie vľavo, riadkovanie 1,5)

Obr. 1 Názov (riadkovanie 1,5)

Graf 1 Názov (riadkovanie 1,5)

Zdroj: ... (New Times Roman 10), riadkovanie jednoduché 1

Zarovnanie obrázkov a tabuliek vľavo.

Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra: (14b. Times New Roman, hrubé)

Alfabetické zoradenie referencií. Mená, priezviská autorov VELKÝMI PÍSMENAMI.

AUTOR, rok vydania. Názov. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľstvo, rok vydania, Rozsah strán, ISBN.

Kontakt (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), riadkovanie 1,5 (meno a priezvisko autora, tituly, názov inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail)

---

¹Poznámky pod čiarou, jednoduché riadkovanie č. 1, 10 b. Times New Roman. Mená, priezviská autorov VELKÝMI PÍSMENAMI

Používanie znakov v texte príspevku:

1. znak č. 1

2.

• znak č. 2

•

ISSN 1339-3502